

Економічний вісник Причорномор'я. 2021, Випуск 2

**ECONOMIC
BULLETIN OF THE
BLACK SEA LITTORAL**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE 2

ISSN 2786-6599 Online

УДК 332

Економічний вісник Причорномор'я

Засновник: Одеський державний аграрний
університет

Рік заснування: 2020

Періодичність: 1 рази на рік

«Економічний вісник Причорномор'я»

заснований в 2020 році Одеським державним
аграрним університетом з метою оприлюднення
наукових результатів докторів та кандидатів наук,
аспірантів, здобувачів, студентів, а також інших осіб,
які займаються науковою діяльністю.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голова редакційної колегії

Т.С. Шабатура, д.е.н. (Україна)

Технічний редактор

О.М. ГАЛИЦЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

Члени редакційної колегії

І.О. КРЮКОВА, д.е.н. (Україна)

С.С. СТОЯНОВА-КОВАЛЬ, д.е.н. (Україна)

О.П. ДЯЧЕНКО, д.е.н. (Україна)

А.В. НАЙДА, к.е.н. (Україна)

Г.М. ЗАПША, д.е.н. (Україна)

М.П. САХАЦЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

Н.А. ДОБРЯНСЬКА, д.е.н. (Україна)

В.А. ЗАМЛІНСЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

Й. СЛОНЕЦЬ, д.е.н. (Польща)

В.С. ДОГА, д.е.н. (Молдова)

А.М. КАЗАМБАЄВА, к.е.н. (Республіка
Казакстан)

Д.А. ШЕРАЛІЄВА, к.е.н. (Киргизька
Республіка)

Л.А. БАХЧИВАНЖИ (Україна)

Р.М. ВОЛЧЕК, к.е.н. (Україна)

Рекомендовано Вченою радою Одеського державного
аграрного університету (протокол № 6 від
16.12.2021).

Адреса редакційної колегії:

Одеський державний аграрний університет,
вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, Україна,
65012, тел. +380482371609,
Email: ek.visnuk.odau@ukr.net

Автори статей відповідають за достовірність
викладеного матеріалу, за правильне цитування
джерел, посилання на них та інших відомостей.

ISSN 2786-6599 Online

UDC 332

Economic Bulletin of the Black Sea Littoral

Founder: Odessa State Agrarian University

Founded: 2020

Frequency: 1 times a year

«Economic Bulletin of the Black Sea Littoral»

was founded in 2020 by Odessa State Agrarian
University in order to publish the scientific results
of doctors and candidates of science, graduate
students, applicants, students, as well as other
persons engaged in scientific activities.

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief

T. Shabatura, Dr. E. Sci. (Ukraine)

Technical editor

O. Halytskyi, Dr. E. Sci. (Ukraine)

Editorial board members

I. Kryukova, Dr. E. Sci. (Ukraine)

S. Stoyanova-Koval, Dr. E. Sci., (Ukraine)

O. Diachenko, Dr. E. Sci., (Ukraine)

A. Naida, Cand. E. Sci. (Ukraine)

H. Zapsha, Dr. E. Sci. (Ukraine)

M. Sakhatskyi, Dr. E. Sci. (Ukraine)

N. Dobrianska, Dr. E. Sci. (Ukraine)

V. Zamlynskyi, Dr. E. Sci. (Ukraine)

J. Sloniec, Dr. E. Sci. (Poland)

V. Doga, Dr. E. Sci. (Moldova)

A. Kazambayeva, Cand. E. Sc. (Republic of
Kazakhstan)

D. Sheralieva, Cand. E. Sci. (Kyrgyz Republic)

L. Bakhchyvanzhy, Cand. E. Sci. (Ukraine)

R. Volchek, Cand. E. Sci. (Ukraine)

Recommended by Academic Council of Odessa
State Agrarian University (Minutes № 6 of
16.12.2021).

Editorial address:

Odessa State Agrarian University
st. Panteleimonovskaya, 13, Odessa, Ukraine,
65012, tel. +380482371609,
Email: ek.visnuk.odau@ukr.net

The authors of the articles are responsible for the
accuracy of the presented material, for correct
citation sources, links to them, and other
information.

УДК 633/635(477)

Галицький Олександр Миколайович,
доктор економічних наук,
професор кафедри економічної теорії
і економіки підприємства
Одеський державний аграрний університет
ORCID 0000-0001-9549-7627
oleksandrgalickij9@gmail.com

Коммунішина Світлана Анатоліївна,
магістрант кафедри економічної теорії
і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
kommunishina@stalkanatsilur.com.ua

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В УКРАЇНІ

Анотація

В статті проведено дослідження стану галузі рослинництва в Україні, визначено проблеми, що стоять перед вітчизняними товаровиробниками, та обґрунтовано перспективні заходи підвищення продуктивності виробництва продукції.

Встановлено, що в Україні рівень розораності ґрунтів в порівнянні з територією США та європейських країн більший майже в 2 рази, а це в умовах відсутності державного контролю за їх раціональним використанням, може призвести до деградації якості земель.

Результати дослідження свідчать про сталу динаміку зростання сільськогосподарського виробництва провідних культур в Україні. Визначено і обґрунтовано важливість та лідируючі позиції продукції рослинництва в експортному потенціалі країни. Зазначено залежність аграрних підприємств від впливу податкових, кредитних, цінових фінансових факторів макросередовища. Розглянуто перспективні напрями підвищення виробництва продукції рослинництва в Україні. Визначено, що незважаючи на зростання фінансової підтримки на розвиток аграрного сектору, загальний рівень залишається не достатнім і значно нижчим, ніж у будь-якій іншій європейській країні

Проведені дослідження показали, що виробництво рослинницької продукції в Україні має позитивну динаміку. Встановлено ряд факторів, що стримують розвиток галузі.

***Ключові слова:** ефективність, галузь рослинництва, виробництво, товаровиробники, сталий розвиток, сільське господарство, земля.*

UDC 633/635(477)

Halytskyi Oleksandr M.,
Doctor of Economics,
Professor of the department of economic
theory and economics of enterprise
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-9549-7627
Email: oleksandrgalickij9@gmail.com

Kommunishyna Svitlana A.
undergraduate of the department of economic
theory and economics of enterprise
Odessa State Agrarian University
Email: *kommunishina@stalkanatsilur.com.ua*

CURRENT STATE AND POTENTIAL DEVELOPMENT OF CROP PRODUCTION IN UKRAINE

Abstract

The purposes of the articles are to analyze the state of the Ukrainian crop industry, to identify problems of domestic producers and to suggest promising measures to increase output productivity.

Scientific novelty is to determine trends in crop production in Ukraine. It was found that the level of plowing in Ukraine is more than twice as high as in the United States and European countries. This situation can lead to a deterioration in the quality of land in the absence of state control over its rational use.

The results of the study show a steady growth of agricultural production of Ukraine's main crops for 2000-2018. The most important is growing grain and sunflower production. It is noted that 2020 was a bad year for production due to adverse weather conditions. However, during this period the agricultural sector was the most successful in the economic direction in Ukraine. It is noted that Ukrainian agricultural holdings are more efficient compared to world leaders in the industry due to low production costs, namely cheap labor and low rents for land. The importance and leading positions of crop production in the export potential of the country are determined and substantiated. Agricultural enterprises are dependent on the influence of taxes, credit, prices and the financial factors of the macro-environment. Prospects for increasing crop production in Ukraine are considered. It is determined despite the growing financial support for the development of the agricultural sector, its overall level remains insufficient and well below that of any other European country.

Conclusions. Research has shown that crop production in Ukraine is trending positively. A number of factors have been identified as barriers to industry development. Key promising areas for crop development in Ukraine are: 1) increasing industry's attractiveness for investment and availability of credit to producers; 2) introduction of innovative technologies; 3) boosting irrigation in arid agro-climatic areas; 4) fully functioning land market; 5) raising the level of government support for agricultural producers; 6) the establishment of partnerships between Ukrainian and European companies in the field of agricultural production.

Key words: efficiency, crop production, production, commodity producers, sustainable development, agriculture, land.

Вступ. Сільське господарство, а зокрема галузь рослинництва, є одним з основних видів виробничої та економічної діяльності, що забезпечує існування людей як біологічного виду, створюючи сировину для виробництва продуктів харчування. Проте, потенціал виробництва продукції рослинництва в Україні використовується не в повній мірі. Основними причинами є висока капіталомісткість виробництва сільськогосподарської продукції, ризикованість ведення даного виду бізнесу, нестача кваліфікованих кадрів, невизначеність в питаннях власності на землю, висока вартість кредитних ресурсів, суттєві коливання і невизначеність цін та інші. А тому дослідження сучасного рівня

агровиробництва, визначення основних проблем, що стоять перед виробниками та обґрунтування заходів по підвищенню продуктивності в рослинницькій галузі, зумовлюють потребу постійного наукового вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на важливість аграрного сектору для економіки України, а особливо галузі рослинництва, дослідженням теоретичних і практичних аспектів виробництва продукції рослинництва займаються багато науковців, зокрема відомі вітчизняні вчені-економісти: В.Г. Андрійчук, В.І. Бойко, О.В. Воронянська, П.І. Гайдуцький, М.В. Гладій, Ю.В. Домашенко, О.О. Красноручський, О.В. Крисальний, Ю.О. Лупенко, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, П.Т. Саблук, М.Й. Хорунжий, Л.Г. Чернюк, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин.

Однак, не зважаючи на значну кількість досліджень з даного питання, постійні зміни в умовах виробництва та на аграрному ринку, піднімають ряд нових питань в процесах формування та функціонування ринку продукції рослинництва в Україні. Необхідність постійного визначення більш досконалої концепції збалансованого розвитку всіх ланок виробничого процесу з урахуванням передових інновацій, також вимагає подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження основних тенденцій виробництва продукції рослинництва в Україні та обґрунтування перспективних шляхів підвищення продуктивності в даній галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рослинництво, без заперечно є провідною галуззю сільськогосподарського виробництва. У світових масштабах вирощується близько 1,5 тис. видів рослин. Основою виробництва галузі рослинництва є вирощування зернових та технічних культур. Основними зерновими культурами світу є пшениця, кукурудза та рис, площі під якими займають близько 720 млн. гектарів. Технічні культури використовують як сировину для різних галузей промисловості. Кормові культури є основою для виробництва тваринницької продукції.

За даними Держкомзему України, станом на 1 січня 2020 року площа земель сільськогосподарського призначення становила 41,4 млн. га або 68,7% відносно загальної території держави, у тому числі ріллі — 32,7 млн. га, або 54,2%. Тобто, на даний час, рівень розораності угідь в Україні становить близько 54%, в той час як території США – 17%, а розораність території європейських країн коливається від 25,8% до 35,7%. Дана структура визиває певне занепокоєння, так як наслідком високого ступеня розораності ґрунтів в країні, умовах відсутності державного контролю за їх раціональним використанням, є можливість деградації якості земель.

Динаміку виробництва сільськогосподарських культур в Україні за категоріями господарств за період 2000 – 2020 роки розглянемо за даними таблиці 1.

Таблиця 1.

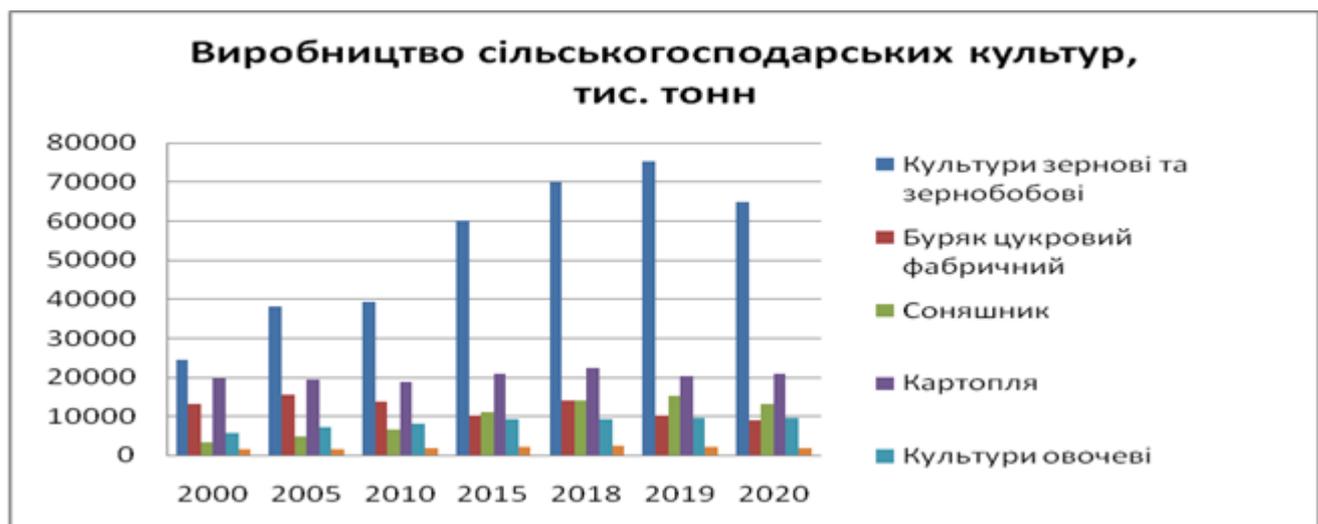
Виробництво сільськогосподарських культур в господарствах усіх категорій в Україні (тисяч тонн)

Види культур	Роки						
	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020
Культури зернові та зернобобові	24459,0	38015,5	39270,9	60125,8	70056,5	75143	64933
Буряк цукровий фабричний	13198,8	15467,8	13749,2	10330,8	13967,7	10205	9150
Соняшник	3457,4	4706,1	6771,5	11181,1	14165,2	15254	13110
Картопля	19838,1	19462,4	18704,8	20839,3	22504,0	20269	20838
Культури овочеві	5821,3	7295,0	8122,4	9214,0	9440,2	9688	9653
Культури плодові та ягідні	1452,6	1689,9	1746,5	2152,8	2571,3	2119	2024

Джерело: складено автором на основі [1]

Дані якої свідчать про сталу динаміку зростання сільськогосподарського виробництва провідних культур в Україні за вказаний період, особливо за 2000-2018 роки. Найбільш значимим є зростання по виробництву зернових та соняшнику. Позитивним фактом є також те, що зростання відбувається за всіма категоріями господарств. Однак, якщо порівнювати показники виробництва рослинницької продукції за 2020 рік в порівнянні з 2019 роком, відмічаємо скорочення по всім видам культур, за винятком картоплі. Даний факт пояснюється не сприятливими погодними умовами для виробництва, особливо в південних регіонах України.

Для більшої наглядності, динаміка виробництва сільськогосподарських культур за 2000 – 2020 роки для всіх категорій господарств, наведена в рис 1.

Рис 1. Динаміка виробництва сільськогосподарських культур за 2000-2020 роки в Україні.

Джерело: складено автором на основі [1]

Продуктивність виробництва продукції рослинництва дасть змогу зробити висновки стосовно ефективності данної галуззі. (табл. 2.)

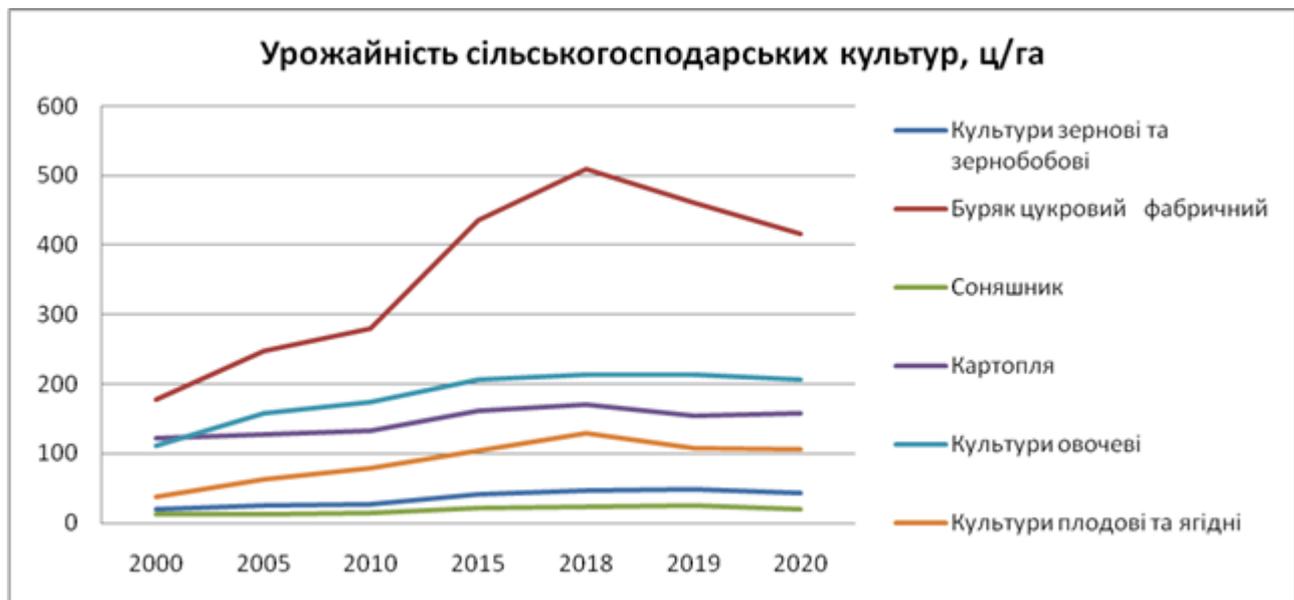
Таблиця 2.

Урожайність сільськогосподарських культур, ц з 1 га зібраної площі

Види продукції	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020
Культури зернові та зернобобові	19,4	26,0	26,9	41,1	47,4	49,1	42,5
Буряк цукровий фабричний	177	248	279	436	509	461	416
Соняшник	12,2	12,8	15,0	21,6	23	25,6	20,2
Картопля	122	128	132	161	171	155	157
Культури овочеві	112	157	174	206	214	214	207
Культури плодові та ягідні	38,4	63,7	78,2	104,5	128,4	108,1	105,6

Джерело: складено автором на основі [1]

Дані таблиці 2 підтверджують сформульовані вище висновки, щодо ефективності виробництва основних видів продукції рослинництва. Відмічаємо сталу тенденцію зростання урожайності культур на протязі 2000 – 2018 років, та зменшення у 2019-2020 роках. Динаміку урожайності сільськогосподарських культур за 2000 – 2020 роки в Україні наведено в рис. 2.2.

Рис 2. Динаміка урожайності сільськогосподарських культур за 2000-2020 роки.

Джерело: складено автором на основі [1]

Необхідно відмітити, що незважаючи на несприятливі погодні умови та погіршення виробничих показників, галузь сільськогосподарського виробництва за 2020 була найбільш економічно успішною.

У 2020 році в Україні середній рівень рентабельності операційної діяльності підприємств становила 6,5%. Рівень рентабельності всієї діяльності підприємств становив близько 1%.

За даними статистичного відомства, найбільш рентабельною в Україні, була галузь сільське, лісове та рибне господарство — 18,4%. Наступними за рівнем рентабельності можна визначити: оптова і роздрібна торгівля - 16,3%; інформація та телекомунікації - 15,2%; охорона здоров'я - 11,0%; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність - 6,8%; промисловість - 4,0 %; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування - 4,0%; фінансова і страхова діяльність - 3,3%; професійна, наукова та технічна діяльність - 2,4%; будівництво - 1,3%.

В той же час, певні галузі показали негативну рентабельність: тимчасове розміщення і організація харчування - 8,9%, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок - 9,6%, операції з нерухомим майном - 5,4%.

Необхідно відмітити, що за інформацією Національного наукового центру Інститут аграрної економіки, після спаду обсягів агровиробництва в 2020 році на 10,4%, у 2021 р. в Україні очікується збільшення виробництва валової сільськогосподарської продукції. За попередніми даними, обсяги сільськогосподарського виробництва перевищать показники минулого року на 4,4%. Дане зростання відбудеться за рахунок збільшення виробництва рослинницької продукції - на 5,9%, в той час, як по виробництву продукції тваринництва прогнозується зменшення на 0,5 %.

Найбільше зростання прогнозується на вирощуванні озимих культур 15,9%, сої 12,9% та плодово-ягідних культур 10,8%. По інших видах продукції прогнозується зростання не більше ніж на 10%, а по окремих — ріпак, картопля, овочі — навіть зменшення обсягів виробництва.

В цілому, за прогнозом науковців Інституту аграрної економіки, у 2021 році вітчизняне сільське господарство вийде на третій, після 2019 і 2018 років, показник виробництва валової сільськогосподарської продукції за період з 1991р. по 2021 р.

Величезну роль відіграє сільське господарство, а зокрема галузь рослинництва, в структурі експорту. (рис. 3)

Як ми бачимо, питома вага продовольства та аграрної продукції в загальній сумі виручки від експорту становить близько 45 %.

Стосовно продукції рослинництва, то Україна утримує перше місце в світі з експорту соняшникової олії, а також є найбільшим виробником цього продукту. Його продажі за кордон приносять 11% від всієї експортної виручки держави.

Україна посіла друге місце в світі за загальним обсягом експорту зернових в 2020 році. Якщо розглядати за окремими культурами, то Україна посіла друге місце у світі за обсягом поставок ячменю, четверте – за експортом кукурудзи і п'яте – за продажем на світових ринках пшениці.

Рис 3. Структура українського експорту за 2020 рік.

Джерело: складено автором

Необхідно відмітити, що українські агрохолдинги мають більш високу ефективність порівняно зі світовими лідерами галузі за рахунок низьких витрат виробництва, а саме дешевої робочої сили і низьких орендних ставок на землю. З іншого боку, родючі ґрунти також дають змогу досягти порівняно високої врожайності.

Також необхідно звернути увагу на розвиток фермерських господарств, оскільки тут виникають певні проблеми: відставання від сучасних тенденцій запровадження інноваційних технологій ведення сільського господарства, вони є недоступними для переважної кількості фермерів через високу вартість; відсутність стартового капіталу, на основі якого можна було б побудувати ефективне виробництво. Цю проблему можна усунути шляхом надання фермерам пільгових кредитів зі зниженими відсотковими ставками. Разом із цим необхідно забезпечити гарантії збуту виготовленої сільськогосподарської продукції за вигідними цінами, створити умови, за яких фермерські господарства матимуть можливість змінювати свою технічну базу на більш сучасну [2].

Позитивним у сільському господарстві України є зростання ролі виробництва органічної продукції. Цьому є дві причини. По-перше, у нас багато великих земельних господарств, що привертає трейдерів. По-друге, в більшості країн частка органічного землеробства становить 5-10%. А в Україні - 1%, тому є хороші перспективи росту [3].

Потрібно зазначити, що фактори які формують економічне та виробниче середовище для розвитку аграрних підприємств в державі, мають важливе значення, так як в свою чергу впливають на інші галузі. Слід відмітити значну залежність аграрних підприємств від впливу податкових, кредитних, цінових

фінансових факторів макросередовища. Як наслідок, успішна діяльність вітчизняного сектору АПК загалом, та галузі рослинництва зокрема, потребує підвищеної уваги з боку державного управління у напрямку підвищення стабільності, інвестиційної привабливості та розвитку галузі.

Проведенні дослідження стану рослинницької галузі в Україні, дають можливість визначити наступні перспективні напрямки підвищення виробництва продукції рослинництва.

1. Інвестування в агропромисловість в Україні. Завдяки своєму величезному потенціалу сільське господарство продовжує залишатися ключовою галуззю для інвестицій. Обсяг інвестицій в агропромисловий комплекс за дев'ять місяців 2021 року склав більше 60 млрд грн з них 45 млрд грн.. безпосередньо на сільське господарство. В галузі рослинництва основна частина інвестицій була спрямована на будівництво елеваторів і потужностей для зберігання сільгоспкультур.

2. Стартапи в агропромисловості. Українські агротехнічні компанії розробляють сучасні рішення, спрямовані на вдосконалення традиційних методів ведення сільського господарства та запроваджують новітні засоби для органічного виробництва.

На даний час, в сільському господарстві вже існують нові прийоми роботи, в яких задіяні цифрові і технологічні інновації, що підвищують його ефективність. Використання дронів в землеробстві і в цілому в сільському господарстві - одне з найбільш перспективних напрямків застосування цієї технології. Безпілотні літаючі апарати (БЛА) можуть бути ефективно використані для планування і контролю етапів сільськогосподарського виробництва, а також для хімічної обробки посівів та інших рослин. При цьому основним критерієм для впровадження БЛА є економічна доцільність.

GPS-контроль дозволяє здійснити багато з того, що ще до недавнього було неможливим. Використовуючи дану систему, можна контролювати наступні параметри: місце розташування та маршрути пересування всієї техніки; витрати палива в русі, витрати палива під час стоянок, витрати палива під час виконання робіт на полях, витрати палива на 1 гектар обробленої площі і т.д.; час в'їзду і виїзду з поля, час простоїв і виконання польових робіт; площа оброблених ділянок полів.

Крім того, система дозволяє: наносити карти полів або імпортувати їх з інших картографічних програм; вести облік історії обробки полів, чергування сільськогосподарських культур; автоматично ідентифікувати навісне обладнання і визначити вид виконуваних робіт; автоматично ідентифікувати водіїв для обліку часу робіт; задавати розцінки робіт для попереднього розрахунку вартості виконаних робіт; порівнювати заплановані польові роботи з фактично виконаними.

Прикладами новітніх продуктів запроваджених українськими агрокомпаніями є:

- МЕТЕОТРЕК – продукт для моніторингу погодних умов, планування технологічних операцій в агровиробництві і моделювання ризиків виникнення захворювань рослин;

- FAMEWS – додаток з системою контролю і раннього попередження зараження кукурудзяною листовою совкою.

Загалом, ефективність впровадження інновацій в аграрних підприємствах можна розглядати за наступними результатами:

Технологічний (ресурсний) ефект — вплив інновацій на збільшення обсягів виробництва, споживання та віддачу від використання певного виду ресурсів.

Економічний ефект — переважання вартісної оцінки результатів інноваційної діяльності над вартісною оцінкою пов'язаних із нею витрат

Податковий ефект — економія коштів через використання комплексу податкових та інших пільг, що надаються виконавцям інноваційних програм

Соціальний ефект — досягнення високого рівня соціальної спрямованості, покращення рівня здоров'я, умов життя та праці населення

Екологічний ефект — позитивний вплив на довкілля, створення умов для виробництва екологічно безпечної продукції

Науково-технічний ефект — приріст науково-технічної інформації, подолання технічного відставання країни

Зазначимо, що деякі з наведених ефектів можуть проявлятися одразу, а деякі - із часом, навіть через десятиліття. Так, при впровадженні органічного землеробства в перші роки переходу на нову технологію відбувається зниження урожайності на 10 - 15 %, проте в подальшому урожайність суттєво підвищується [4].

3. Стимулювання розвитку систем зрошення. При цьому, слід розглядати не лише на південь, а й центральні райони України, що суттєво збільшить врожайність та зменшить ризики в галузі.

На даний час ізраїльські та американські компанії зацікавлені у співробітництві з Україною у сфері реалізації спільних проєктів у сфері іригації та водопостачання.

В Україні є затверджена Стратегія зрошення та дренажу на період до 2030 року. Найближчим часом очікується ухвалення законопроекту "Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель", який "активізує розвиток зрошення в Україні та прискорить інвестиції в приватний сектор АПК".

Необхідність даного проєкту давно назріла в Україні, адже в останні роки страждає від посухи вже не тільки південь України, а практично вся територія. Агровиробники в такі періоди використовують хімічні та біологічні методи стимуляції рослин, але це не настільки ефективно, як меліорація. На сьогодні саме використання гідротехнічної меліорації, зокрема зрошення, є засобом, який забезпечує гарантоване отримання врожаю сільськогосподарських культур незалежно від змін клімату.

Так, попередні посушливі роки довели, що там, де застосовується зрошення, втрати від впливу посух мінімальні, особливо це стосується південного регіону України.

Усе це зумовить значне збільшення виробництва зернових, технічних, плодовоовочевих культур щонайменше на 20 млн тонн у рік, що оцінюється в більш ніж 135 млрд грн у рік.

4. Впровадження повноцінного ринку землі. Функціонування ринку землі надасть аграріям можливість не лише більш відповідально та ефективніше використовувати сільськогосподарські угіддя, а й впроваджувати заходи, пов'язані покращенням їх якості.

5. Підвищення державної підтримка сільськогосподарських товаровиробників. В бюджеті України на підтримку аграрного виробництва на 2021 рік було заплановано наступні суми за напрямками:

- фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів - 1,2 млрд грн (у 2020 році - 1,05 млрд. грн);
- державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції - 1,15 млрд грн (у 2020 - 1,039 млрд грн);
- часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки - 1 млрд гривень (у 2020 - 892,6 млн грн);
- фінансова підтримка розвитку виноградарства, садівництва та хмелярства - 450 млн грн (у 2020 році - 290 млн грн);
- фінансова підтримка розвитку фермерських господарств та сільськогосподарських кооперативів - 200 млн грн.(у 2020 році - 32,29 млн грн державної субсидії).

Крім основних програм підтримки передбачається фінансування нових програм з бюджетом в 500 млн грн:

- державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції - 240 млн грн
- державна підтримка зрошення - 100 млн грн
- підтримка органічного виробництва - 100млн грн
- державна підтримка розвитку картоплярства - 60 млн грн

Слід відмітити, що державна фінансова підтримка галузі АПК характеризується суперечливими тенденціями, а її обсяги є недостатніми та не враховують реалії розвитку галузі. Уряд обіцяв підтримку сільськогосподарським виробникам на рівні 1% від аграрного ВВП, а це вдвічі більша сума від запланованої на 2021 рік. Аграрний сектор України сьогодні отримує значно менше дотацій, ніж у будь-якій іншій європейській країні. Крім того, чинна система фінансування зазнає впливу кризових явищ, які періодично виникають у розвитку вітчизняної та світової економіки. Зважаючи на складність проблем державної підтримки, зокрема хронічну недостатність ресурсної бази, особливу увагу необхідно звернути на рівень компетентності органів управління агропромислового сектора, якість адміністративних послуг, розподіл дотацій між регіонами та повноцінність і цілеспрямованість використання наявних державних ресурсів [4].

6. Значний потенціал розвитку виробництва продукції рослинництва полягає у поєднанні агровиробників України та ЄС у виробничих ланцюгах та каналах збуту. Це дозволить підвищити продуктивність галузі за допомогою передачі передових технологій і практик ЄС, збільшенню масштабів діяльності у виробництві та переробці сільськогосподарської продукції, покращенню умов доступу на світові ринки [5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження показали, що виробництво рослинницької продукції в Україні має позитивну динаміку. Певне погіршення виробничих показників за 2019 та 2020 роки пояснюється негативними погодними умовами виробництва, що свідчить про ризикованість підприємницької діяльності в даній галузі. Крім цього, було визначено ряд інших факторів, що стримують розвиток галузі. Основними перспективними напрямками розвитку виробництва продукції рослинництва в Україні мають бути: підвищення інвестиційної привабливості галузі та доступності кредитів для виробників; впровадження інноваційних технологій; стимулювання зрошення в посушливих агрокліматичних зонах; повноцінне функціонування ринку землі; підвищення рівня державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників; налагодження партнерських взаємозв'язків українських та європейських підприємств в сфері агровиробництва.

Список використаних джерел:

1. Сільське господарство України. 2020: стат зб. / Держ. служба статистики України. Київ, 2020. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2020.pdf (дата звернення 06.11.2021).
2. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров. *Економіка АПК*. 2009. № 12. С. 3–13.
3. Стоволос Н.Б. Модель формування загальнодержавної системи виробництва органічної продукції. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2014. № 4 (70). С. 98-102.
4. Дорогань-Писаренко Л.О., Єгорова О.В., Панченко І.Г. Особливості аналізу ефективності впровадження технологічних інновацій в сільському господарстві. *Наука innov.* 2020. Т. 16, № 3. С. 27—38. URL: <https://doi.org/10.15407/scin16.03.027> (дата звернення 02.10.2021)
5. Шульський М. Г., Бодак Г.І. Сучасний стан сільського господарства в Україні. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького*. 2011. Том 13. № 2 (48), ч. 3. С. 145-148.

References:

1. Agriculture of Ukraine. 2020: Stat Sat. / State. Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 2020. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].

2. Sabluk, P.T., Mesel-Veselyak, V.Ya., Fedorov, M.M. (2009) Agrarian reform in Ukraine (achievements, problems and ways to solve them). *Economics of agro-industrial complex*, vol. 12, pp. 3-13. [in Ukrainian].

3. Stovolos, N.B. (2014), "The model of formation of national system for production of organic products", *Ekonomichni nauky*, vol. 4 (70), pp. 98—102. [in Ukrainian]

4. Dorogan-Pisarenko, L.O., Egorova, O.V., Panchenko, I.G. (2020) Features of the analysis of efficiency of introduction of technological innovations in agriculture. *Science and innovation*. vol. 12, pp. 3-13. [in Ukrainian].

5. Shulsky, M.H., Bodak, G.I. (2011), "Current state of agriculture of Ukraine", *Naukovyj visnyk LNUVMBT imeni S.Z. Gzhyts'koho*, vol. 13, no. 2, pp. 145—148. [in Ukrainian].

УДК 35. 088. 6 (477): 351. 823

Дідур Ганна Іванівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-9450-3124
adidur2007@ukr.net

НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Анотація

Обґрунтовано актуальність та необхідність розробки кадрової політики в аграрному секторі економіки України та виділені її принципові особливості. Розглянуто основні тенденції зміни чисельності найманих працівників в цілому в народному господарстві України та сільському господарстві зокрема, виявлено проблеми та особливості управління персоналом у сільському господарстві; тенденції зміни середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників. З метою вирішення проблем, пов'язаних з нестачею кваліфікованих кадрів у галузі запропоновано напрямки розробки кадрової політики в аграрній сфері.

Ключові слова: кадрова політика, аграрна сфера, персонал, кадровий потенціал, кадрова стратегія, заробітна плата.

UDC 35. 088. 6 (477): 351. 823

Didur Hanna I.,
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of Management
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-9450-3124
Email: adidur2007@ukr.net

DIRECTIONS OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF EFFECTIVE PERSONNEL'S POLICY AT THE AGRICULTURAL SPHERE

Abstract

The purpose of the article is development of theoretical provisions, addition of methodological approaches and development of practical recommendations for improving the management of the formation and implementation of personnel policy of the agricultural sector, which ensures its innovative development and competitiveness.

The scientific novelty is to define the personnel policy in terms of the system approach as a system of measures, directions, principles, priorities and norms of work with the personnel of the branch, agricultural organization in accordance with its strategy.

The content of personnel's policy in the agricultural sector are systematic work with staff that ensures the formation, use and development of human resources in the industry; system of regulatory and normative acts on personnel management.

The relevance and necessity of personnel's policy development at the agricultural sector of Ukraine's economy are substantiated and its principal features are highlighted. The main trends in the number of employees in general in the national economy of Ukraine and agriculture in particular, the problems and features of personnel's management at the agriculture are identified; trends in the change in the average monthly nominal wage of employees. In order to solve the problems related to the lack of qualified personnel in the industry, the directions of development personnel's policy in the agricultural sphere are proposed.

***Conclusions.** Ensuring the competitiveness of the agricultural sector of the economy at both state and regional levels, identifying trends and parameters of its strategic development is impossible without a scientifically sound personnel's policy. Personnel's policy for one or another period of economic development of the country and industry should be aimed at ensuring sustainable development of rural areas, increasing employment and living standards of the rural population.*

To solve the problems of providing labor resources of the agricultural sector requires the interaction of all participants in the labor market with a special role of the state. Development and implementation of personnel's policy in the agricultural sector will increase the profitability of agricultural production by providing the industry with quality and highly qualified personnel.

***Key words:** personnel's policy, agricultural sector, personnel, personnel's potential, personnel's strategy, wages.*

Вступ. Особливі вимоги до формування та реалізації кадрової політики аграрного сектора ставляться у зв'язку з визначенням найважливіших пріоритетів нинішнього етапу розвитку країни – модернізація економіки та технологічне оновлення всієї виробничої сфери. В цих умовах кадрова політика повинна сприяти досягненню конкурентоспроможності кадрового потенціалу, вирішення протиріч між потребою та відтворенням кадрів та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських територій.

Інноваційний соціально-орієнтований тип розвитку економіки ставить сьогодні більш жорсткі вимоги до ключового компоненту ресурсного потенціалу - трудового, до рівня професійної компетентності персоналу та загалом до управління кадровою політикою. Разом з тим, прийняті в останні роки нормативні документи щодо розвитку аграрного сектора не були підкріплені науково-обґрунтованою концепцією формування ефективної кадрової політики, яка б стала основою для їх практичної реалізації. Недостатня увага до формування кадрової політики в аграрному секторі може призвести до зниження ефективності та дієвості запроваджених реформ, та управління розвитком цієї галузю в цілому.

Ступінь наукової розробленості такої багатоаспектної проблеми, як кадрова політика в аграрній сфері різна. В основному досліджуються окремі напрямки її розвитку. На нашу думку, недостатньо уваги приділяється визначенню галузевих особливостей, врахуванню сучасних вимог до функціонування аграрної сфери економіки при формуванні та реалізації сучасної кадрової політики з позиції системного підходу. У зв'язку з цим досить актуальною стає проблема управління процесом розробки нових методичних та

практичних підходів до формування та реалізації ефективної кадрової політики в аграрному секторі.

Цими обставинами зумовлюється актуальність соціально-економічної проблеми формування, реалізації та оцінки ефективності галузевої кадрової політики та необхідність її науково-практичного дослідження.

Актуальність теми дослідження посилюється також тим, що сучасний етап економічного розвитку продовжує супроводжуватися суттєвою трансформацією соціально-трудова відносин, у тому числі з галузевою специфікою, які мають відбиватися у кадровій політиці аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що дослідники віддають належне важливості такого управлінського інструменту, як кадрова політика, на сучасному етапі розвитку економічних відносин.

Так, Кравченко О.О. відзначає, що «кадрова політика є найважливішою складовою частиною стратегічно орієнтованої політики організації, яка визначає філософію і принципи, реалізовані керівництвом щодо людських ресурсів» [1, с.356].

На думку Капіноса Г.І. та Костюк І.В. «...кадрова політика є визначальним напрямком кадрової роботи підприємства, основними принципами, методами та прийомами у роботі з персоналом для створення та розвитку кадрового потенціалу, який необхідний для досягнення основних цілей і завдань підприємства в процесі його діяльності» [2, с.53].

Вчені визначають процес «управління кадровою політикою підприємства, як сукупність принципів, методів та моделей створення, розвитку та підтримки висококваліфікованого і високопродуктивного згуртованого колективу, здатного мобільно реагувати на виклики мінливого сучасного ринку та втілювати стратегічні цілі підприємства» [3].

В сучасних умовах кадрова політика набуває особливого значення як напрямок соціального розвитку підприємств. «Кадрова політика дає змогу вирішувати на підприємстві проблеми не тільки економічного характеру. Вона є індикатором соціального розвитку певної соціально-економічної структури» [4, с.195]. При цьому, «кадрова політика повинна зводитися не тільки до принципів, і правил набору персоналу, але і створювати сприятливі умови праці, забезпечувати можливість просування по службі і необхідну ступінь впевненості в завтрашньому дні» [5].

Дослідники також звертають увагу на взаємозв'язок кадрової політики та кадрової стратегії: «Тактична реалізація довгострокових цілей кадрової стратегії відбувається завдяки кадровій політиці..., тобто кадрова політика проводиться для реалізації завдань кадрової стратегії» [6, с. 441]. Кадрова політика, власне, виступає тим інструментом, за допомогою якого реалізуються цілі і завдання стратегічного управління персоналом. Її розробка і реалізація приводить людські ресурси у відповідність зі стратегією фірми [7, с. 162].

Відсутність ефективної кадрової політики в аграрній сфері призводить до зниження, або відсутності інтересу працівників аграрних підприємств до підвищення їх професійного рівня, що пов'язують з: відсутністю перспектив для

того, щоб мати змогу застосовувати на практиці найближчим часом отримані нові знання, навички та методології; низькій зв'язок між рівнем професіоналізму та рівнем оплати праці; відсутність участі працівників у розподілі доходів і доплат за якісний рівень виконання робіт і ін. [8, с. 64].

Метою статті є розвиток теоретичних положень, доповнення методичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення управління формуванням та реалізацією кадрової політики аграрного сектора, що забезпечує його інноваційний розвиток та конкурентоспроможність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи системний характер та особливості управління підприємствами аграрної сфери, з нашої точки зору під кадровою політикою слід розуміти систему заходів, напрямків принципів, пріоритетів та норм роботи з персоналом галузі, аграрної організації відповідно до її стратегії.

За змістом кадрова політика в аграрній сфері це: системна робота з персоналом, що забезпечує формування, використання та розвиток людських ресурсів галузі; система принципів, регламентуючих та нормативних актів з управління персоналом.

З точки зору системного підходу, кадрова політика - це система, що складається з сукупності підсистем, кожна з яких конкретизована організаційно-управлінськими заходами та обґрунтована соціально-економічними розрахунками щодо формування, використання та розвитку кадрового потенціалу аграрної галузі, що забезпечує досягнення як поточних, так і стратегічних цілей. Види та зміст кожної підсистеми залежить від кадрової стратегії, завдань, що ставляться перед персоналом організації та впливу внутрішніх і зовнішніх факторів.

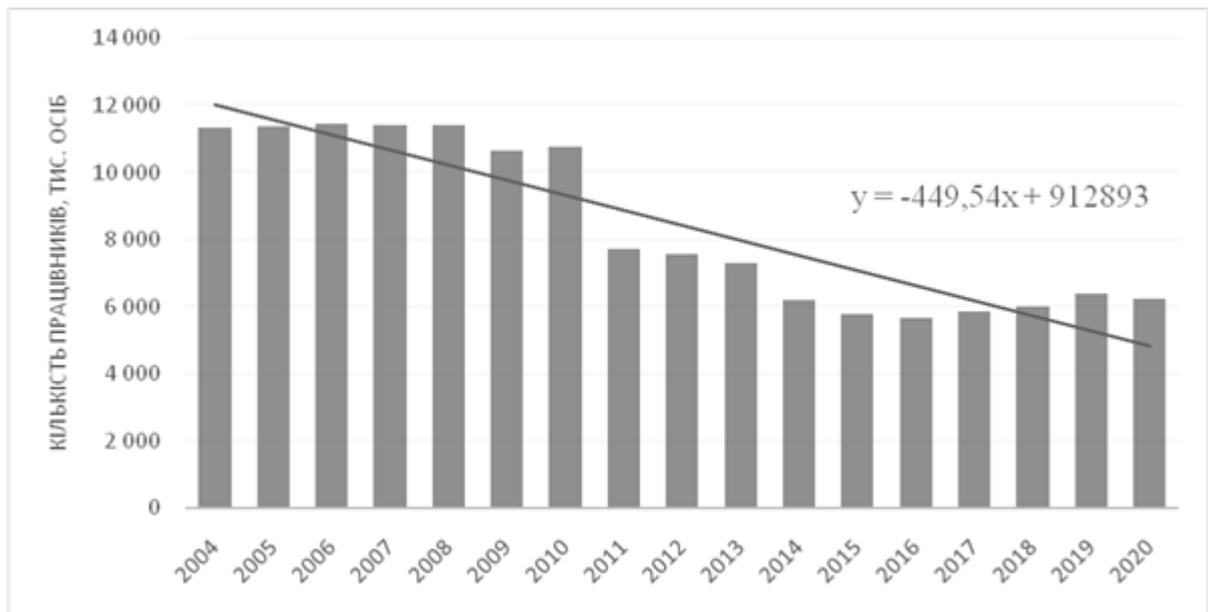
Особливості формування кадрової політики в аграрній сфері, на наш погляд обумовлюються двома основними групами факторів:

- зовнішні фактори, що пов'язані з: тенденціями розвитку аграрної сфери, наявністю чіткої аграрної і соціальної політики, щоб забезпечувала створення ефективного агропромислового виробництва і соціального розвитку села; станом ринку праці в аграрному секторі; факторами нормативно-правового середовища; тенденціями розвитку безпосередньо кадрового потенціалу аграрного сектору, демографічними і соціально-економічними умовами його формування і відтворення;

- внутрішня група факторів: розмір підприємства; стиль керівництва та управління; корпоративна та організаційна культура; склад та структура персоналу, співпраця з профспілковими організаціями.

Активною частиною кадрового потенціалу визначається середньообліковою чисельністю найманих працівників (рис. 1).

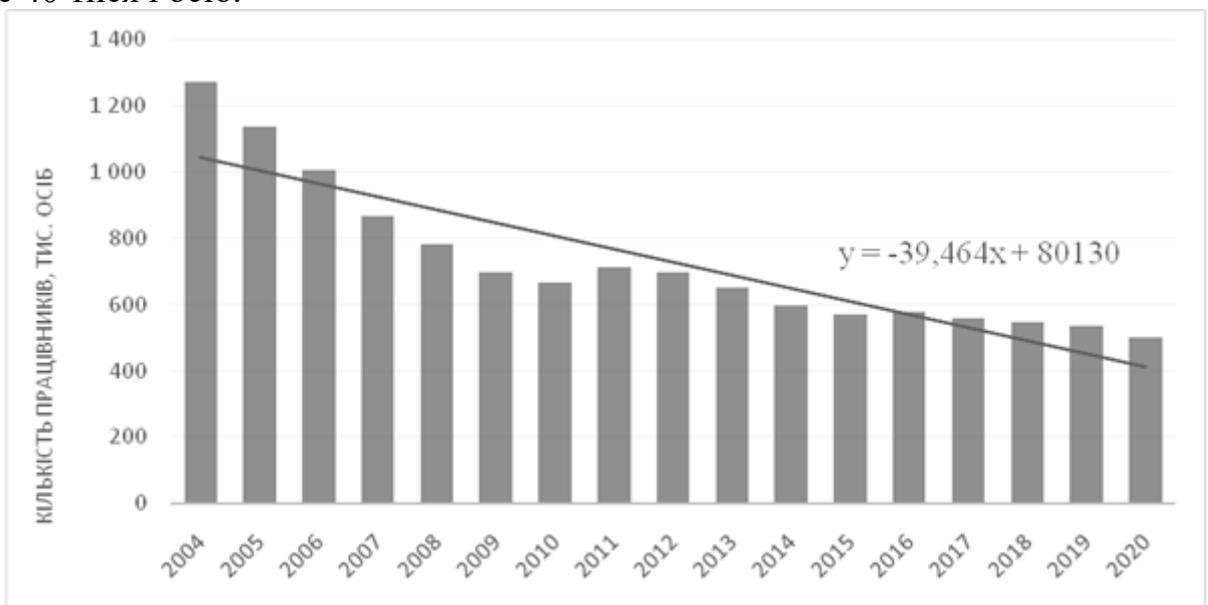
За останні 17 років чисельність найманих працівників в Україні скоротилася майже у двічі. Рівняння тренду вказує на щорічне скорочення чисельності найманих працівників на рівні 449, 54 тис. осіб.

Рис. 1. Середньооблікова кількість найманих працівників в Україні, тис. осіб

Джерело: Розраховано автором на основі статистичних даних [9]

Отже, в Україні спостерігається стабільне щорічне зниження середньорічної чисельності персоналу підприємств, в тому числі випереджальне зниження середньорічної чисельності найманих працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві (рис. 2). Тут щорічне зменшення складає майже 40 тисяч осіб.

Рис. 2. Середньорічна кількість найманих працівників в сільському, лісовому та рибному господарстві, тис. осіб

Джерело: Розраховано автором на основі статистичних даних [9]

Такий аналіз дозволив виявити тенденції, що характеризують кадрову політику аграрного сектора України в умовах складної економічної та політичної ситуації в країні за 2004–2020 рр.. Ця тенденція є негативною, особливо для країни, що є аграрною. Вона свідчить про значні проблеми в АПК та у демографічній ситуації загалом.

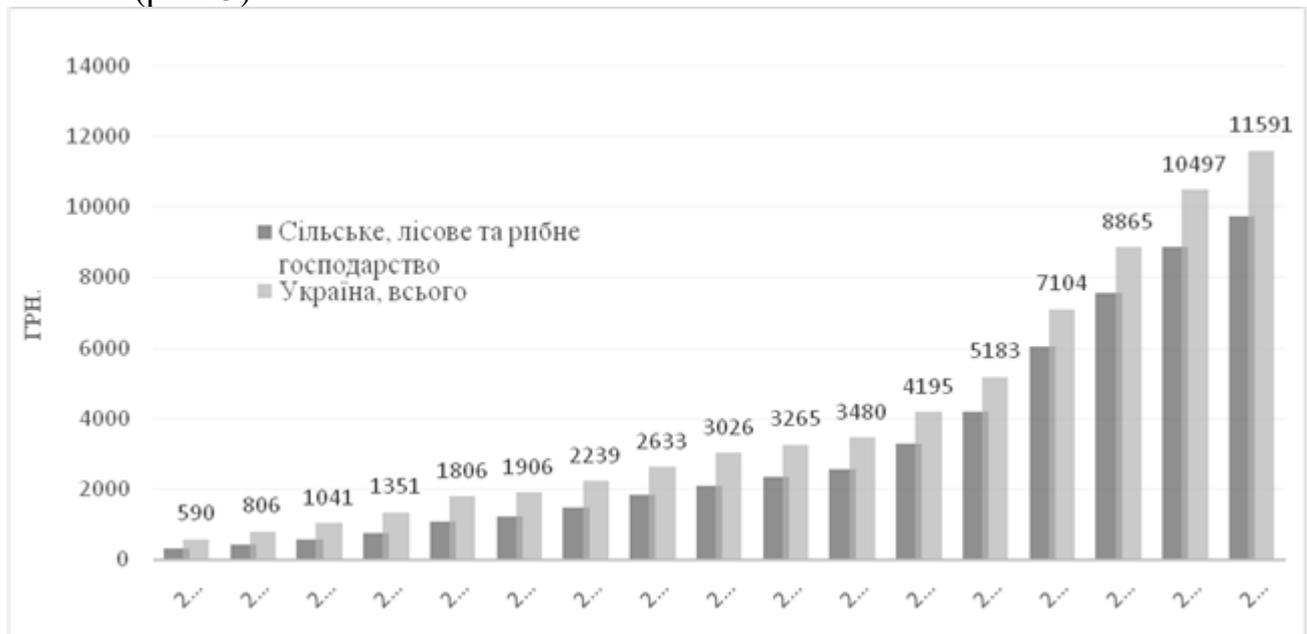
Відсутність гарантій та стійких перспектив розвитку сільськогосподарських підприємств призводить до зниження їх конкурентоспроможності як роботодавців. Більшість носіїв робочої сили бажає працювати в містах, так як це в більшою мірою гарантує можливість знайти нову роботу у разі проблем в діяльності роботодавця. У сільській місцевості зробити це важко, тому молоді люди влаштовуються працювати у регіональних центрах, де є велика конкуренція між роботодавцями.

Молодь не бажає жити у сільській місцевості, тому багато хто не розглядає можливість отримання профільної сільськогосподарської освіти та повернення додому. Слід також зазначити, що важливим фактором, що перешкоджає вирішенню проблеми з кадрами, є зниження престижності праці в цілому та праці на землі особливо.

Проблеми із соціальним забезпеченням, доступністю освітніх та медичних послуг, якістю доріг, благоустроєм населених пунктів та розвитком інфраструктури призводять до того, що люди, які здобули профільну освіту в аграрних вузах, не прагнуть реалізовувати себе в обраній професії.

«На сьогодні у сільській місцевості водогоном обладнано лише 35,6 %, каналізацією – 34,4 %, ванною або душем – 29,8 %, індивідуальною системою опалення – 53 %, централізованим газопостачанням – 55,6 % житлової площі» [10, с.28].

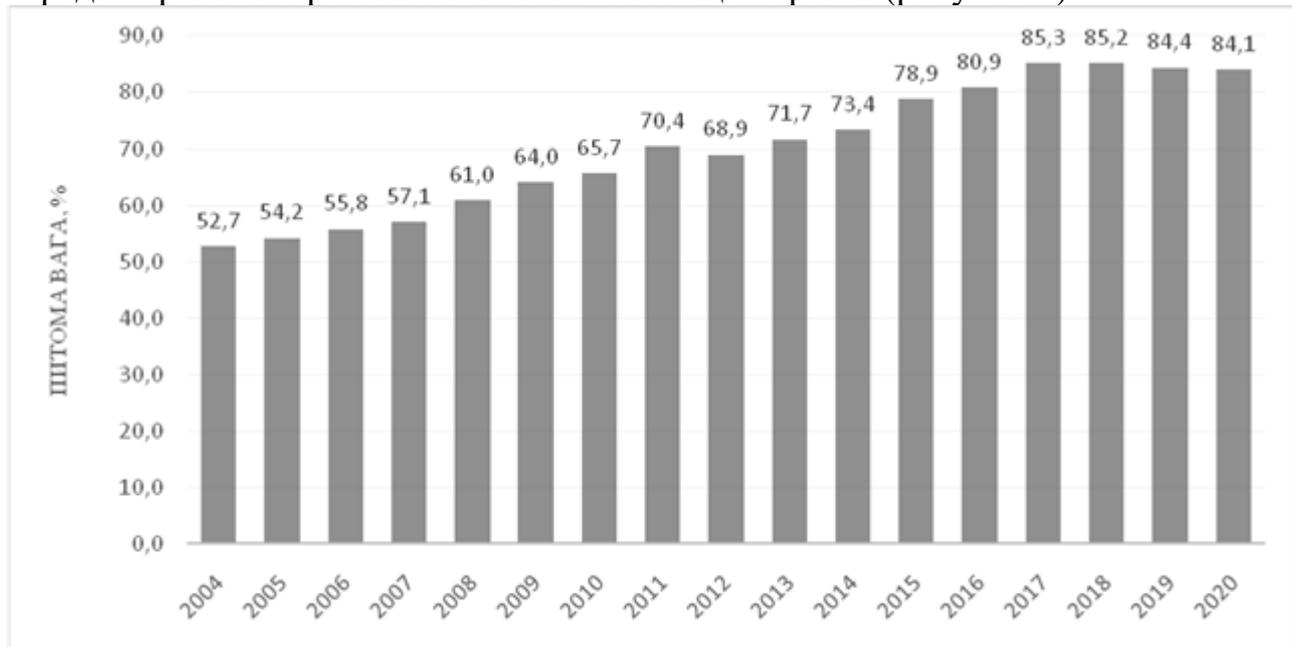
Окрім зниження цінності праці, та небажання працювати у сільській місцевості, на зменшення кадрового потенціалу аграрної сфери впливає низький рівень заробітної плати: сільське господарство продовжує залишатися галуззю з найнижчою оплатою праці, хоча умови та тяжкість роботи тут одні з самих важких (рис. 3).

Рис. 3. Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників, грн.

Джерело: Розраховано автором на основі статистичних даних [9]

Збільшення середньомісячної заробітної плати працівників сільськогосподарських організацій поступово забезпечує зменшення розриву із середнім рівнем заробітної плати в економіці України (рисунок 4).

Рис. 4. Питома вага заробітної плати працівників сільського господарства

Джерело: Розраховано автором на основі [9].

У 2017 році середньорічна заробітна плата працівників аграрної сфери становила 85,3% від середньомісячної заробітної плати в Україні. Але, за останні 4 роки тенденція до зменшення розриву змінилася, і відбувається навпаки, незначне, але зростання цього розриву.

Таким чином, це сприяє ще більшому зниженню престижності праці та відтоку кваліфікованих кадрів. Тому, говорити про швидке підвищення привабливості сільського господарства як галузі діяльності досить складно, якщо ситуація у ньому не зміниться кардинально.

За таких умов, кадрова політика в аграрній галузі має стати окремою, важливою частиною державної кадрової політики України. Її слід розробляти, спираючись на довгострокові цілі країни розвитку галузі з урахуванням думок та вимог сільськогосподарських виробників до робочої сили. Частково підприємці можуть впливати на вирішення цієї проблеми забезпечуючи формування та реалізацію ефективної кадрової політики, але, наприклад, проблему недостатнього розвитку соціальної інфраструктури роботодавці самостійно вирішити не в змозі.

Формування ефективної кадрової політики в аграрній сфері як стратегічна функція управлінської діяльності повинна мати кінцеву мету, задачі і принципи розвитку. Оскільки вона є підсистемою аграрної політики, її головною ціллю повинно стати забезпечення агропродовольчого комплексу високопрофесійними кадрами, здатними до ефективної творчої інноваційної діяльності. При цьому необхідно сформулювати стратегічні і тактичні цілі. Ціллю стратегічного характеру кадрової політики є надійне кадрове забезпечення аграрної сфери, відповідно до

основних напрямків формування ефективного, конкурентоспроможного і стійкого її розвитку, що забезпечує продовольчу безпеку країни. Тактичною ціллю повинно стати відновлення кадрового потенціалу аграрної сфери до рівня, якій би забезпечував ефективну роботу галузі.

На відміну від інших видів економічної діяльності, кадрова політика в аграрній сфері, повинна не тільки враховувати особливості сільськогосподарського виробництва, а й відповідно вирішувати наступні задачі:

- забезпечення тісного взаємозв'язку кадрової політики, як частини аграрної політики країни, з багатосторонніми процесами розвитку сільських територій;

- розробка ефективного механізму управління кадровим забезпеченням аграрної сфери, який має збалансувати, насамперед, попит та пропозицію на аграрному ринку праці;

- розробка державних програм щодо підтримки та розвитку працевітких галузей сільського господарства (тваринництва, садівництва та виноградарства і ін.);

- безпосередній вплив на рівень життя сільського населення, розвиток соціальної інфраструктури населених пунктів;

- системна профорієнтаційна робота, задля підвищення престижності аграрної праці та залученню абітурієнтів в аграрні ВНЗ та середні спеціальні освітні установи;

- формування для бакалаврів та магістрів сучасних систем професійних компетенції для інноваційного ведення аграрного бізнесу;

- розробка державних програм, що забезпечують вирішення проблем закріплення молодих фахівців у галузі та у сільській місцевості.

На рівні підприємств, суб'єктів аграрного підприємництва, пріоритетним завданням при формуванні та реалізації кадрової політики для ефективного використання ресурсного потенціалу є: зупинка відтоку населення із сільської місцевості, а також залучення нових високопрофесійних кадрів.

Ефективна кадрова політика підприємств аграрної галузі повинна відповідати наступним вимогам:

- враховувати особливості аграрного виробництва, зовнішні та внутрішні фактори середовища організації;

- відповідати стратегії розвитку аграрного підприємства;

- слугувати основою для формування ефективної системи управління персоналом;

- забезпечувати високу мотивацію аграрної праці;

- передбачати постійне впровадження сучасних методів управління персоналом;

- бути економічно обґрунтованою, забезпечувати економічний ефект від заходів, що запроваджуються в межах кадрової політики;

- забезпечувати соціальний розвиток колективу аграрної організації і сільських територій в цілому.

Кадрова політика організацій аграрного сектора, з урахуванням його особливостей, повинна включати наступні основні напрямки:

- соціальний розвиток колективу;
- постійне навчання персоналу ресурсозберігаючим технологіям та інноваційним елементам сучасного сільськогосподарського виробництва;
- підвищення престижності аграрної праці;
- механізація та автоматизація виробничих процесів;
- використання сучасних систем моральної та матеріальної мотивації праці;
- формування корпоративної культури;
- стабільні перспективи розвитку та ін.

Важливим аспектом при формуванні кадрової політики є її документальне оформлення, для забезпечення її відкритості, зрозумілості і сприйняття персоналом підприємства. При вирішенні цієї задачі важливе значення має ступінь прозорості кадрової політики на рівні її розробки. До документів, в яких необхідно відображувати кадрову політику підприємства слід віднести:

- склад та структура штатного розкладу;
- система винагороди за трудовий внесок та система преміювання працівників, що включені до Положення про оплату праці,;
- трудовий договір;
- правила внутрішнього трудового розпорядку;
- критерії відбору та система оцінки кадрів;
- посадові інструкції;
- філософія організації.

Враховуючи специфіку аграрного сектора економіки, включаючи сільські території, необхідно змінити відношення до методики розробки та оцінки інвестиційних проєктів. Кожен із них повинен мати науково-обґрунтовану та конкретну кадрову політику, що включає всі основні її складові.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Кадрова політика на той чи інший період розвитку економіки країни та галузі має бути націлена на забезпечення сталого розвитку сільських територій, підвищення зайнятості та рівня життя сільського населення. Отже, забезпечити конкурентоспроможність аграрного сектора економіки як на державному так і на регіональному рівні, визначити тенденції та параметри його стратегічного розвитку неможливо без науково-обґрунтованої кадрової політики.

Вирішення проблем забезпечення трудовими ресурсами аграрної сфери можливе лише при взаємодії всіх учасників ринку праці при особливій ролі держави. Розробка та реалізація кадрової політики в аграрній сфері дозволить підвищити рентабельність сільськогосподарського виробництва на основі забезпечення галузі якісним та висококваліфікованим персоналом.

Подальший розвиток аграрного сектора Україні потребує проведення науково-прикладних досліджень спрямованих на розробку організаційно-економічного механізму управління персоналом сільськогосподарських

підприємств, що дозволить створити умови для зростання престижності та ефективності аграрної праці.

Список використаних джерел:

1. Кравченко О.О. Роль кадрової політики на підприємстві. *Економіка і суспільство*. 2016. №3. С.355-359.
2. Капінос Г.І., Костюк І.В. Особливості формування та реалізації ефективної кадрової політики вітчизняних підприємств в сучасних умовах розвитку ринкової економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019, № 2. С.52-56.
3. Андрусь О.І., Вовк М.Ю. Кадрова політика підприємства як об'єкт дослідження. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: <http://ojs.dsau.dp.ua/index.php/efektyvna-ekonomika/article/view/1582> (дата звернення 25.10.2021).
4. Язлюк Б.О., Вороніна В.Л., Гордієнко В.О. Кадрова політика підприємства: сутність та значення для потреб управління. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 4. С.192-198.
5. Погребняк А. Ю., Ліннік І.М. Розробка кадрової політики як один з основних напрямів менеджменту персоналу підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 3 (65). С.11-37.
6. Марченко В. М., Хондока В. А. Кадрова політика та кадрова стратегія підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 20. С. 440-443.
7. Кавтиш О. П., Максимішина О. В. Кадрова політика як інструмент стратегічного управління персоналом підприємства. *Проблеми розвитку підприємництва в Україні*. 2015, Випуск 16. С.160-165.
8. Михайлова О.С., Островерхий В.В., Скрипник Р.А. Організація кадрової політики в аграрних підприємствах. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Випуск 24. С. 61-64.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Паска І.М. Формування та реалізація державної кадрової політики в аграрному секторі України. *Економіка та управління АПК*. 2015. № 1. С.24-29.

References:

1. Kravchenko, O.O. (2016). The role of personnel policy in the enterprise. *Economy and society*, 3. 355-359.
2. Kapinos G.I. & Kostyuk I.V. (2019). Features of formation and implementation of effective personnel policy of domestic enterprises in modern conditions of market economy development. *Bulletin of Khmelnytsky National University*, 2, 52-56. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-52-56
3. Andrus O.I. & Vovk M.Y. (2018). Personnel policy of the enterprise as an object of research. *Efficient economy*, 11. Retrieved from

<http://ojs.dsau.dp.ua/index.php/efektyvna-ekonomika/article/view/1582> [in Ukrainian].

DOI: 10.32702/2307-2105-2018.11.78

4. Yazlyuk B.O., Voronina V.L., Gordienko V.O. (2019). Personnel policy of the enterprise: the essence and significance for the needs of management. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, 4,192-198. DOI: 10.36887/2415-8453-2019-4-22

5. Pogrebnyak A. Y. & Linnik I.M. (2018). Development of personnel policy as one of the main directions of personnel management of the enterprise. *Efficient economy*, 3 (65),11-37. DOI: 10.32702/2307-2105-2018.10.66

6. Marchenko V.M. & Hondoka V.A. (2017). Personnel policy and personnel strategy of the enterprise. *Global and national economic problems*, 20, 440-443.

7. Kavtysh O.P. & Maksymyshyna O.V. (2015). Personnel policy as a tool of strategic personnel management of the enterprise. *Problems of business development in Ukraine*. 16, 160-165.

8. Mikhailova, O.S., Ostroverkhyy, V.V., Skripnik, R.A. (2017). Organization of personnel policy in agricultural enterprises. *Black Sea Economic Studies*, 24, 61-64.

9. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>[in Ukrainian].

10. Paska, I.M. (2015). Formation and implementation of state personnel policy in the agricultural sector of Ukraine. *Economics and management of agro-industrial complex*, 1, 24-29.

УДК 336.225.4

Дяченко Олексій Петрович,
доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри інформаційних технологій
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-9670-2266
oleksa1983.03@gmail.com

СВІТОВИЙ ДОСВІД ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Анотація

Стаття присвячена аналізу функціонування податкових систем розвинених країн світу, їх переваг та можливостей імплементації окремих засад в межах становлення національної податкової системи.

Порівняльний аналіз податкової системи України та більшості розвинених країн світу дозволяє стверджувати про їх подібність, особливо в контексті складу, структури та принципів їх створення та функціонування. Головними базовими цінностями податкових систем розвинених країн світу виступають їх відкритість, соціальна спрямованість та прозорість.

В межах реформування податкової системи необхідним є застосування в межах податку на доходи фізичних осіб прогресивної шкали оподаткування, дискусії та практика впровадження якої вже неодноразово підіймалися на національному рівні. Зміна філософії платників податків з одночасним тотальним фіскальним контролем та високою якістю послуг, що надаються державою взамін сплачених податків дозволять створити справедливу, соціально-відповідальну та ефективну податкову систему України.

Ключові слова: *мінімальний неоподатковуваний дохід, доходи фізичних осіб, податкова система, податок на доходи фізичних осіб, прогресивна та пропорційна шкала ставок*

UDC 336.225.4

Diachenko Oleksii P.,
Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Head of the department of information technologies
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-9670-2266
E-mail: oleksa1983.03@gmail.com

WORLD EXPERIENCE OF INDIVIDUAL INCOME TAXATION IN THE CONTEXT OF REFORMING THE TAX SYSTEM OF UKRAINE

Abstract

The purpose of the article is to study possible directions of reforming the personal income tax system in Ukraine by adapting progressive world experience to national realities.

The scientific novelty is the analysis of historical aspects of tax development, and personal income tax, in particular. The experience of the world's leading countries in the administration, calculation and payment of personal income tax has been studied. In most European countries, the personal income tax refers to local taxes, and therefore its rates are set by local governments. The directions of improvement of the system of personal income tax by introducing progressive tax rates and establishing a minimum non-taxable income of citizens, which will help fill the state budget, ensure social equality and social protection of low-income citizens. Differentiation of personal income tax rates should depend not only on the amount of income, but also on the marital status of taxpayers: the number of employees in the family, the presence and number of children and retirees. At the same time, the conditions for doing business must be improved. It is appropriate to pay considerable attention to tax discipline and tax responsibility, which in turn will strengthen and ensure the growth of tax culture of society.

***Conclusions.** So, summing up, we can conclude that it is not necessary to completely copy the foreign experience of paying and administering personal income tax, and transfer it to the modern realities of the national economy. Only the selection of the best world methods with their close combination of national tax traditions will allow to form an effective, socially oriented and fair mechanism for calculating and paying personal income tax.*

It is important to change the philosophy of taxes on compulsory payments, which is currently formed in society, to help the state, which in turn will take care of its citizens, ensuring their security needs and social needs in education, medicine and other areas life of the population. Total fiscal control over the payment of taxes together with the high quality of services provided by the state to the population in exchange for taxes will avoid illegal schemes of tax evasion and change the attitude of citizens to their constitutional duty to pay taxes.

***Key words:** minimum non-taxable income, personal income, tax system, personal income tax, progressive and proportional rate scale.*

Вступ. В останні десятиліття більш значного поширення набула проблема нерівномірності доходів не лише громадян окремих країн, а й в цілому населення в усьому світі. Особливо дані явища проявилися з наступом пандемії, коли яскраво почали вирізнятися темпи зростання доходів багатих людей, порівняно із зuboжінням чи значним скороченням доходів у представників середнього класу та бідних верств населення. Дані тенденції присутні як в усьому світі, так і в економіці України, що вказує на доречність реформування податкових систем не лише в окремих країнах, а в цілому в світі. В умовах глобалізації світової економіки спостерігаються явища ухилення від сплати податків транснаціональних корпорацій, а середній клас не має таких же можливостей, сплачуючи податки згідно чинного законодавства. Ця проблема була широко озвучена на останньому саміті G20 у Римі 30 жовтня 2021 року, де лідери країн Великої двадцятки підтримали історичну угоду про глобальний мінімальний податок для транснаціональних компаній. В документі, який підтримали представники 130 країн йде мова про встановлення мінімального податку на прибуток для транснаціональних корпорацій на рівні не нижче 15%. Насамперед даний факт має стримати компанії від мінімізації сплати податків в тих країнах, в яких вони здійснюють свою виробничо-господарську діяльність, реєструючись у низько податкових юрисдикціях.

Одними з головних податків в більшості країн світу виступають податки з доходів громадян, хоча вони і називаються по різному, але вони подібні за своєю

суттю – населення частину зароблених коштів віддає державі, яка забезпечує їм певні послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на значний інтерес вчених-науковців до системи оподаткування як національної, так і до світових традицій формування податкової системи різних країн та перенесення досвіду в національний вимір.

Науковці Н.В. Слепцова та Л.В. Кочура досліджують досвід стягнення податку на доходи фізичних осіб в іноземних країнах, порівнюючи його з національною практикою та визначаючи альтернативні пропозиції, стосовно певних змін у національній системі оподаткування [1]. Визначаючи особливості справляння податку на доходи фізичних осіб в Україні, науковці-дослідники Ф.Ткачик та В. Остапчук з'ясовують спільне та відмінне у системі оподаткування в Україні та європейських країнах, систематизуючи рекомендації щодо вдосконалення механізму оподаткування доходів громадян [2]. Проводячи свої дослідження В.М. Кміть виокремлює спільні та відмінні ознаки сплати податку з доходу фізичних осіб в Україні та країнах ЄС, а також розкриває механізм сплати цього податку, аналізуючи проблемні моменти щодо адміністрування та сплати даного податку [3]. Тучак Т.В. досліджує досвід оподаткування ПДФО у Франції та США, пропонуючи запровадження в Україні прогресивної шкали, враховуючи окремі групи платників, розмежовуючи їх за доходами [4]. С.В. Березовська аналізує оподаткування податком на доходи фізичних осіб заробітної плати в Україні та в деяких країнах Європейського Союзу, пропонує можливі шляхи удосконалення даного податку України з урахуванням європейського досвіду [5].

Разом з цим не в повній мірі дослідженими залишаються питання адаптування міжнародного досвіду до національних реалій в питанні ставок, адміністрування та сплати податку на доходи фізичних осіб в Україні.

Метою дослідження є аналіз можливих напрямків реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні шляхом адаптації прогресивного світового досвіду до національних реалій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податки, як явище, з'явилися ще в давні часи існування таких древніх держав як Давній Єгипет та Римська імперія, через це вони сприймаються як постійний атрибут існування людства. За весь період існування людства точаться дискусії стосовно кількості податків, їх розмірів. Особливої актуальності дані питання набули в часи інформаційного розвитку людства та в період пандемії.

На сьогодні податки виконують функції забезпечення населення суспільними благами, такими як: освіта, охорона здоров'я та правопорядку, військова сфера та інші. На відміну від новітньої історії збирання податків, в стародавні часи основним призначенням податкових зборів було ведення воєн, на які витрачалися майже всі зібрані податки.

Хоча поняття оподаткування з'явилося набагато раніше, податки як ми їх знаємо сьогодні зародилися близько 200 років тому, коли податок на доходи був вперше введений Великобританією в 1799 році. Сполучені Штати ввели податок

на доходи фізичних осіб у 1861 році. На початку ХХ століття податкові надходження в найбільших промислово розвинених країнах світу склали менше 10% ВВП, а сьогодні в деяких розвинених країнах цей показник встановлюється на рівні понад 40% ВВП. Величезні відмінності у розмірі оподаткування та «розмірі держави» у світі пояснюються певними пріоритетами та потребами суспільства у тих послугах та благах, що надаються державою враховуючи наявні обмеження. В більшості країн Європи населення віддає державі значні кошти у вигляді податків, отримуючи натомість багато суспільних благ і послуг, які недоступні в країнах, що збирають низькі податки. З іншого боку, є уряди, які не можуть зібрати достатньо податків для фінансування суспільних благ, що потребує суспільство.

ВВП на душу населення був скоригований для цін у різних країнах і номінований у міжнародних доларах, щоб була можливість порівняти країни.

Різниця між країнами щодо податків та доходів насамперед корелюється цілями уряду та його змогою отримати відповідний рівень дохідної частини бюджету, за рахунок збору податків. За даними МВФ, країни з низьким рівнем тіньової економіки одержували в середньому на 4% ВВП більше податків, на відміну від держав з високим рівнем тіньової економіки.

Стосовно того, як отримати найкращі результати від податків запропоновано значну кількість теорій, одна з яких розглядає питання підвищення добробуту суспільства з урахуванням низки обмежень (економічних, політичних, інформаційних тощо) – це теорія оптимального оподаткування.

Найбільш прийнятною системою оподаткування, виходячи з історичних аспектів її розвитку, є зменшення негативного впливу на добробут і продуктивність платників податків, збільшення позитивних ефектів від розподілу та виправлення ринкових дефектів (наприклад, оподаткування алкоголю та тютюну має забезпечувати скорочення вживання даних товарів, адже вони чинять негативний вплив на здоров'я людини).

Принципами ефективного оподаткування, які були сформовані ще Адамом Смітом та модернізовані у відповідності до сучасних реалій являються наступні:

1. Справедливість полягає у рівномірному розподілі податкового тягаря між суб'єктами оподаткування. Даний принцип ґрунтується на тому, що маючи однаковий рівень доходу громадяни зобов'язані сплачувати однаковий обсяг податкових платежів, а ті хто отримують вищий рівень доходу зобов'язані сплачувати більше, ніж ті громадяни, які менш платоспроможні.

2. Простота та зручність дотримання: особи, що сплачують податки повинні знати, за що саме сплачується податок і яким чином виконувати свої зобов'язання зі сплати податків.

3. Прозорість та впевненість: особи з яких стягується податок повинні знати, коли і де їм платити, а також спостерігати зв'язок між обсягами тих податків, сплачених громадянами та розмірами суспільних благ та послуг, які вони отримують взамін.

4. Простота адміністрування: суми, що витрачаються на адміністрування мають бути якомога меншими. Також витрати на стягнення податку чи збору повинні бути меншими порівняно з сумою тих податків, що збираються.

5. Нейтральність: даний принцип полягає у нейтралізації поведінки суб'єктів господарювання.

На сьогоднішній день країни використовують різні типи податків в певних пропорціях, що залежить від того куди згодом витрачаються зібрані суми податків, і той момент, яким чином реагують на них громадяни.

Важливого значення в системі оподаткування, окрім кількості та видів податків, набувають податкові ставки, які корегуються за допомогою шкали Лаффера, адже надто високі ставки значно стримують стимули до праці, а надто низькі – не забезпечують відповідних податкових надходжень до бюджетів різних рівнів.

У більшості держав світу сплачуються податки на дохід і споживання, що є формами прямого чи опосередкованого оподаткування. Пропорції між ними встановлюються в кожній країні окремо, в залежності від історичного розвитку системи оподаткування, економічного рівня країни та інших факторів, що можуть чинити значний вплив на систему оподаткування конкретної країни.

Податок на доходи фізичних осіб є найбільш поширеним в усьому світі і й надалі набуває найширшого застосування, особливо це стосується розвинених країн. В Україні податок на доходи фізичних осіб в структурі податкових доходів державного бюджету України в 2020 році складав близько 14%, що значно нижче порівняно з країнами, що входять до Організації економічного співробітництва та розвитку, де питома вага даних надходжень складає близько третини.

Якщо розглядати світову практику оподаткування податку на доходи фізичних осіб, то більшість країн застосовують прогресивний метод оподаткування, який передбачає зростання відсоткових ставок одночасно зі збільшенням рівня доходу, отриманого фізичною особою.

Світовий досвід оподаткування фізичних осіб набуває важливого значення в системі реформування податкової системи України, яка змінюється вже на протязі 30 років і ще не досягла певних сталих показників. На жаль податкова політика нашої країни в частині податків, ставок, бази оподаткування та інших складових податкової системи зазнає змін наряду з прийняттям щорічного бюджету країни, що крайнім чином негативно відображається на її розвитку.

Кожна держава в світі має свої власні методичні підходи стосовно проведення оподаткування доходів фізичних осіб, що значною мірою співвідноситься з наявними соціальними стандартами та стратегії розвитку країни, проте головною метою такого оподаткування виступає механізм сприяння збільшення заощаджень громадян країни, що в наступних економічних періодах виступають одним із головних джерел фінансування економіки. Вагомою метою для всіх країн світу є безперервне удосконалення податкової системи стосовно доходів фізичних осіб, що здійснюється для забезпечення її соціальної справедливості, фіскальної та економічної ефективності.

В світі, окрім правил кожної країни, функціонує Світовий Податковий кодекс, що встановлює наступні вимоги, яких бажано притримуватися в процесі формування ефективної податкової системи:

- наявність єдиного загального кодексу, що розповсюджує свою дію на всі податки, замінюючи численні податкові закони;
- відмова від протекціоністських податків. Дана вимога є обов'язковою для виконання в процесі інтеграції країни в глобальну світову економіку;
- мінімальна кількість податкових пільг і заміна їх субсидіюванням;
- формування ефективно діючої й високо компетентної податкової служби.

Всі країни світу мають індивідуально сформовану податкову систему справляння податку на доходи фізичних осіб, яка включає законодавчо визначені об'єкт, суб'єкт, базу оподаткування та інші основні складові податкової системи.

Становлення податкових систем в різних країнах світу в різних умовах породило різне відношення до сплати податків. Якщо в Україні сплата податків виглядає як примусовий платіж на користь держави, який не несе ніяких вигод для громадянина, то в інших країнах світу сплата податку розглядається по іншому. Наприклад, в США податок розуміють як «такса», у Великобританії – це є обов'язком перед державою в якій ти мешкаєш і отримуєш соціальні вигоди, в Франції – обов'язкова плата державі. Найбільш соціально значущим є поняття податку в Німеччині, де громадяни, сплачуючи податки надають допомогу державі, отримуючи навзаєм підтримку від держави.

Саме в цих країнах спостерігаємо, не лише високі доходи громадян, а й значні встановлені податкові ставки, які до того ще й зростають зі збільшенням рівня доходу.

Максимально встановлені податкові ставки в розвинених країнах Європи значно перевищують національну відсоткову ставку, яка встановлена на рівні 18% (таблиця 1). До того ж дані ставки не є стабільними, а переглядаються урядами країн через певні терміни часу.

Як видно з даних таблиці 1, найбільш економічно потужні країни Європейського Союзу встановили однакову максимально можливу ставку податку на дохід фізичних осіб на рівні 45%, яка є вищою порівняно з США. Деякі країни Європи встановили ще вищі максимально можливі податкові ставки на рівні вище 50%.

Таблиця 1.

Максимально встановлені відсоткові ставки податку на доходи фізичних осіб за кордоном в 2020 році

Країни	Ставка відсотку, %
Швеція	57
Бельгія	54
Данія, Іспанія	52
Португалія	48
Великобританія, Іспанія, Німеччина, Франція	45
США	37

Побудовано за даними [6]

У 2020 році дохід, отриманий від сплати податків та соціальних внесків в країнах ЄС зменшився на 215 мільярдів євро порівняно з 2019 роком і склав 5 531 мільярд євро. Це відбулося вперше з 2009 року [6].

Однією з країн Європи, де справляння податку на доходи фізичних осіб відбувається за прогресивною шкалою є Франція, яка має нижню межу доходів, з яких не сплачуються податки. Разом з підвищенням рівня доходів, відбувається збільшення податкової ставки, що видно з даних наведених в таблиці 2.

Всі доходи громадян Франції поділяються на 7-8 груп, оподатковуються доходи, отримані як в середині країни так і за її межами, а платником податку виступає не окремих громадянин, а сім'я, навіть якщо вона складається з 1 особи.

Таблиця 2.

Ставки податку на доходи фізичних осіб у Франції в 2018 році

Річний дохід, євро	Ставка податку, %
Менше 9964	0,0
9965 - 27519	14,0
27520 - 73779	30,0
73780 - 156244	41,0
156245 та вище	45,0

Побудовано за даними [7, 8]

Встановлення мінімального розміру доходів, з якого не сплачуються податки характерне не лише для Франції, а й для більшості розвинених країн світу. Його сума в різних країнах залежить від окремих факторів, основними з яких виступають: кількість дітей, сімейний стан, єдина чи роздільна система способу оподаткування. Більшість систем оподаткування доходів фізичних осіб розвинених країн спрямовані не лише на отримання податкових надходжень до бюджету країни, а в більшій мірі на можливості домогосподарства, що сплачує дані податки задовольнити не лише базові потреби людини, а й мати кошти для отримання інших благ, що не входять до фізіологічних потреб.

В сусідній країні до Франції – Німеччині діє схожа система оподаткування, яка своєю особливістю має наявність окремих податкових класів, для яких застосовуються податкові таблиці та карти. Поділ на шість податкових класів здійснюється залежно від сімейного стану, чисельності дітей та зайнятих в сім'ї. Мінімально неоподатковуваний розмір доходів встановлений на рівні 9169 євро, не надто відрізняючись від французького мінімуму.

Найбільш справедливою системою відносно платників податку з доходів фізичних осіб визнається його адміністрування у Великій Британії, де податок на доходи фізичних осіб складає біля 65% від суми усіх прямих податків, що спрямовуються до бюджету країни. Певною особливістю нарахування та сплати податку з доходів громадян є те, що вони поділяють на окремі частки (шедули), оподаткування яких відбувається за окремою методикою. Ставка податку диференціюється в залежності від суми річного доходу і становить: 20%, 40%, 50%.

З метою визначення суми, яка має оподатковуватися податком на доходи фізичних осіб, фактично отриману суму доходів, зменшують на податкову пільгу, що визначається особисто для кожного громадянина (так званий неоподатковуваний мінімум). Також типовою характеристикою системи оподаткування у Великій Британії є використання різних ставок податку до кожної окремої частини доходу, а сплачують податок є сімейне подружжя.

У 2020/21 році надходження до бюджету податку на прибуток у Великобританії склали 195 мільярдів британських фунтів, що на 90 мільярдів фунтів стерлінгів більше порівняно з 2000/01 роком. Сума, яку працівники у Сполученому Королівстві сплачують як податок на прибуток, залежить від суми, яку вони заробляють, і поділяється на чотири групи податку на прибуток. Усі працівники у Сполученому Королівстві мають право отримати особисту надбавку в розмірі 12,5 тисяч фунтів стерлінгів до того, як їм буде стягнуто прибутковий податок. Базова ставка в 20 відсотків застосовується до доходів від 12,5 до 50 тисяч фунтів стерлінгів, при цьому вища ставка в 40 відсотків стягується для доходів від 50 до 150 тисяч фунтів стерлінгів. Існує також додаткова ставка для заробітку понад 150 тисяч фунтів стерлінгів, яка має ставку податку 45 відсотків.

Уряд Сполученого Королівства має на меті витратити приблизно 285 мільярдів на соціальний захист у 2020/2021 роках, що є більшою частиною будь-якої категорії витрат [6].

Характеризуючи найбільш потужну економіку світу на сьогоднішній день, то можна зазначити, що у 2020 році загальний дохід уряду США складатиме біля 3,42 трильйона доларів США, який складається з податків на прибуток фізичних і юридичних осіб, податків на заробітну плату та інших податків. Податки на прибуток фізичних осіб у 2020 році становили до 1,6 трильйона доларів США, тоді як податки на прибуток підприємств становили 212 мільярдів доларів США.

Ставки податку на прибуток у США становлять від 10 до 37% (табл. 3).

Таблиця 3.

Ставки на податок на доходи фізичних осіб у США в 2020 році

Ставка, %	Категорія платника податку			
	Самотній платник податку, дол. США	Подружжя, вдівець, дол. США	Подружжя, дол. США	Голова господарства, дол. США
10	<8350	<16700	<8350	<11950
15	8351 – 33950	16700 – 67900	8351 – 33950	11951 – 45500
25	33951 – 82250	67901 – 137050	33951 – 68525	45501 – 117450
28	82251 – 171550	137051 – 208850	68526 – 104425	117451 – 190200
33	171551 – 372950	208851 – 372950	104426 – 186475	190201 – 372950
37	>372951	>372951	>186476	>372951

Побудовано за даними [9]

Здійснивши аналіз досвіду економічно розвинених країн, робимо висновок, що базою оподаткування доходів фізичних осіб є принцип соціальної

справедливості, відповідно до якого, ті, хто мають вищі доходи, сплачують більше податків.

Саме так відбувається регулювання доходів громадян державою, що впливає на зростання їх платоспроможності, стимулювання попиту, розмір споживання та заощадження, а це в підсумку надає поштовх до підвищення темпів економічного зростання.

Також можна зазначити, що в більшості країн Європи податок на доходи фізичних осіб відноситься до місцевих податків, і тому його ставки встановлюються місцевими органами самоврядування.

Натомість в Україні зазначений податок є загальнодержавним податком, що визначає однакову податкову ставку на всій території держави. Порядок нарахування та сплати податку до бюджету передбачено ст. 168 ПКУ [10], згідно з якою податок, утриманий з доходів резидентів, підлягає зарахуванню до бюджету згідно з нормами Бюджетного кодексу України, тобто сплачується податковим агентом – юридичною особою або представництвом нерезидента – юридичної особи, чи фізичною особою та зараховується до відповідного місцевого бюджету за її місцезнаходженням (розташуванням).

Однаковий відсоток податкової ставки по податку на доходи фізичних осіб та спроби реформування даного податку, поки що не дають економічного ефекту стосовно зростання податкових надходжень до бюджетів різних рівнів та фінансового захисту малозабезпечених громадян.

Для покращення ситуації необхідним є здійснення диференціації ставок податку на доходи фізичних осіб, розмір яких залежатиме не лише від розміру доходу, а й від сімейного стану платників: кількість зайнятих у сім'ї, наявність та кількість дітей та пенсіонерів.

Введення прогресивної ставки має відбуватися одночасно зі встановленням мінімального рівня доходів, які не мають обкладатися податком на доходи фізичних осіб, боротьбою фіскальних органів з масовим явищем у нашій економіці – виплата заробітної плати в «конвертах», що наразі ми і спостерігаємо дані процеси: встановлено значні суми штрафів за неофіційне працевлаштування робітників, не допуск перевіряючих органів на підприємства.

Разом з цим має відбуватися поліпшення умов для ведення бізнесу, що разом зі скороченням податкових ставок дозволить «відбілити» національну економіку та призвести до зростання податкових надходжень до бюджету від сплати податку на доходи фізичних осіб. Значну увагу доречно приділити податковій дисципліні та податковій відповідальності, що в свою чергу будуть зміцнювати і забезпечувати зростання податкової культури суспільства.

Неможливість ухилення від сплати податків має стати незаперечним фактом, що одночасно з підвищенням довіри громадян до державних органів, відчуття соціальної справедливості та віддачі держави у відношення до населення в контексті соціального захисту, безпеки, отримання освітніх та медичних послуг призведе до зміни філософії сплати податків та відношення до даного процесу не лише в окремих громадян, а і власників фірм та підприємств, які в більшості і пропагують ідею неофіційного працевлаштування та заниження

рівня отримуваної заробітної плати з метою скорочення сплати податкових платежів, що в цілому призводить до недостатнього рівня податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів.

Несплата в повній мірі податків теперішніми працівниками в майбутньому призведе до незадовільного рівня їх пенсійного утримання та до підвищення віку виходу на пенсію, що впливає з тих реформ, які здійснюються в нашій країні в останні роки. З 1 січня 2028 році для виходу на пенсію необхідний буде страховий стаж не менше 35 років, що унеможливить вихід на пенсію неофіційно працевлаштованих працівників, за яких податковий агент не сплачував страхових внесків. Якщо громадянин досягнувши пенсійного віку, але не має потрібної кількості трудового стажу, то замість пенсії йому буде призначена тимчасова державна соціальна допомога непрацюючій особі, яка виплачується до досягнення особами віку, з якого вони набувають право на призначення пенсії. Дана допомога не виплачуватиметься, якщо особа працює або має інші доходи.

Отже, робимо висновок, що податок на доходи фізичних осіб може бути представлений як одним податком так і декількома, що сплачуються за прогресивною (в більшості розвинених країн) або пропорційною шкалою та може належати як до загальнодержавних податків (в Україні) так і до місцевих, що і визначає рівень бюджету до якого він сплачується.

Коли податок на доходи фізичних осіб сплачується до місцевих бюджетів тут виникає проблема приналежності юридичних осіб та працівників, які працюють в них до однієї територіальної громади, адже значна кількість працівників, проживаючи в межах однієї громади працюють на підприємстві, що знаходиться в іншій громаді, що призводить до перекосів надходження даного податку до бюджетів різних територіальних громад. Відповідно до цього, виходом з цієї ситуації може бути право працівника сплачувати податок до бюджету тієї громади, де він фактично проживає і отримує більшість соціальних послуг.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, підводячи підсумки, можна зробити висновок, що не варто повністю копіювати іноземний досвід сплати та адміністрування податку на доходи фізичних осіб, та переносити його на сучасні реалії національної економіки. Лише відбір найкращих світових методик з їх тісним поєднанням національних податкових традицій дозволить сформувати ефективний, соціально спрямований та справедливий механізм нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб.

Важливого значення набуває зміна філософії податків з обов'язкових платежів, що на сьогоднішній день сформовано в суспільстві, до допомоги держави, яка в свою чергу турбуватиметься за своїх громадян, забезпечуючи їх потреби в безпеці, так і соціальні потреби в освіті, медицині та інших сферах життя населення. Тотальний фіскальний контроль за сплатою податків разом з високою якістю послуг, що надаються державою населенню взамін сплати податків дозволять уникнути незаконних схем ухилення від сплати податків та змінити відношення громадян до свого конституційного обов'язку – сплати податків.

Список використаних джерел:

1. Слепцова Н.В., Качура Л.В. Зарубіжний досвід оподаткування доходів фізичних осіб та реалії адміністрування ПДФО в Україні. *Економіка та держава*. 2019. №4. С. 82-85
2. Ткачик Ф., Остапчук В. Європейські пріоритети оподаткування доходів фізичних осіб. *Актуальні питання теорії і практики фінансів*. 2020. № 2(63). С. 77-87
3. Кміть В.М., Лазунда А.В. Перспективи і напрями вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб із використанням зарубіжного досвіду. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 37. С. 575-583
4. Тучак Т.В. Соціалізація оподаткування доходів фізичних осіб: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2019. № 17. С. 226-231
5. Березовська С.В. Оподаткування податком на доходи фізичних осіб заробітної плати в Україні: досвід країн Європейського Союзу та шляхи вдосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 55. Том 2. С. 27-31
6. Євростат. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tax_revenue_statistics (дата звернення: 05.12.2021).
7. Tax rates in France for 2019. France Accountants – 2018. URL : https://www.franceaccountants.com/tax#ourcharges_3.
8. Дутова Н.В., Лесік Є.С. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: проблеми та вдосконалення на базі досвіду зарубіжних країн. *Економіка і організація управління*. 2019. Вип. 1. С. 43–52.
9. Internal Revenue Service of USA: офіційний сайт. URL: <https://www.irs.gov> (дата звернення: 01.12.2021).
10. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17> (дата звернення: 09.12.2021).

References:

1. Sliaptsova, N.V., Kachura, L.V. (2019). Zarubizhnyj dosvid opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib ta realii administruvannia PDFO v Ukraini. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 82-85.
2. Tkachyk, F., Ostapchuk, V. (2020). Yevropejs'ki priorytety opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib. *Aktual'ni pytannia teorii i praktyky finansiv*, 2(63), 77-87.
3. Kmit', V.M., Lazunda, A.V. (2019). Perspektyvy i napriamy vdoskonalennia opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib iz vykorystanniam zarubizhnoho dosvidu. *Infrastruktura rynku*, 37, 575-583.
4. Tuchak, T.V. (2019). Sotsializatsiia opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib: zarubizhnyj dosvid ta vitchyzniana praktyka. *Elektronne naukowe fakhove vydannia z ekonomichnykh nauk «Modern Economics»*, 17, 226-231.
5. Berezovs'ka, S.V. (2019). Opodatkovannia podatkom na dokhody fizychnykh osib zarobitnoi platy v Ukraini: dosvid krain Yevropejs'koho Soiuzu ta

shliakhy vdoskonalennia. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, 55, 2, 27-31.

6. Yevrostat: ofitsijnyj sajt. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tax_revenue_statistics (data zvernennia: 05.12.2021).

7. Tax rates in France for 2019. France Accountants – 2018. Retrieved from https://www.franceaccountants.com/tax#ourcharges_3.

8. Dutova, N.V., Lesik, Ye.S. (2019). Opodatkuvannia dokhodiv fizychnykh osib v Ukraini: problemy ta vdoskonalennia na bazi dosvidu zarubizhnykh krain. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, 1, 43–52.

9. Internal Revenue Service of USA: ofitsijnyj sajt. Retrieved from <https://www.irs.gov>.

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010). The Law of Ukraine " Tax Code of Ukraine ". Retrieved from [http:// zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755- 17/ed20150101](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20150101) [in Ukrainian].

УДК 631: 332.72

Крюкова Ірина Олександрівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-0577-6364
kryukovaia1@rambler.ru

Бугаєвська Тетяна Сергіївна,
магістрант кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
pretty.tbugaevskaya99@gmail.com

АГРОБРЕНДИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНИХ КОМПАНІЙ

Анотація

Метою статті є дослідження основних тенденцій виробництва і збуту сільськогосподарської продукції агрокомпаніями Одеської області та обґрунтування перспективних інструментів збільшення обсягів реалізації і доходів бізнес-суб'єктів аграрного сектору національної економіки.

Наукова новизна полягає у розширенні методичних засад компліментарності ключових елементів та визначення функцій агробрендингу, як сучасного інструменту нарощування обсягів реалізації сільськогосподарської продукції і покращення результативних показників діяльності бізнес-суб'єктів аграрної сфери.

Проведені дослідження показали, що незважаючи на потужний економічний потенціал, аграрному сектору економіки Одещини притаманні негативні тенденції, серед яких скорочення обсягів виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції, зниження ефективності аграрного бізнесу, низькі показники у рейтингу регіонів країни за обсягами національного аграрного виробництва.

Ознайомлення з провідною світової та вітчизняної практикою активізації збутової діяльності бізнес структур дозволило відокремити агробрендинг у якості основного перспективного інструменту розв'язання проблеми нарощування обсягів реалізації продукції агропідприємствами області. Аналіз вартісного контенту провідних агрокомпаній світу показав, що найбільшу цінність мають бренди компаній, що займаються агробіотехнологіями, цифровим сільським господарством, виробництвом рослинних білків, харчовою переробкою сільськогосподарської сировини.

Маркетингові дослідження ринку продовольчих товарів м. Одеса показали досить обмежений набір агробрендів, представлених компаніями області, що підтверджує актуальність і перспективність розробок у напрямі удосконалення механізмів агробрендингу для вітчизняних агрокомпаній.

***Висновки.** Вивчення сучасних трендів аграрного бізнесу показало, що агробрендинг на сучасному етапі може стати перспективним інструментом здобуття лояльності покупців (споживачів), максимізації ринкової частки, збільшення обсягів реалізації сільськогосподарської продукції і покращення вартісних показників діяльності агрокомпаній. Власність на агробренд має потужний потенціал продуктивності і нарощування вартості аграрного бізнесу.*

Ключові слова: агробрендинг, сільськогосподарська продукція, аграрний бізнес, агрокомпанії, реалізація, результативність, вартість бізнесу.

UDC 631: 332.72

Kryukova Irina A.,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Accounting and Taxes,
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-0577-6364
E-mail: kryukovaia1@rambler.ru

Buhaievska Tetiana S.,
undergraduate of the Department of Accounting and Taxation
Odessa State Agrarian University
E-mail: pretty.tbugaevskaya99@gmail.com

AGROBRANDING AS A TOOL FOR SALE OF AGRARIAN COMPANIES PRODUCTS

Abstract

The purpose of the articles. *The investigations of the main trends in the production and sale of agricultural products by agricultural companies of Odessa region and substantiation of promising tools to increase sales and income of business entities in the agricultural sector of the national economy are the main objectives of this scientific work.*

The scientific novelty *is to expand the methodological principles of key elements complementarity of and to determine the functions of agro-branding as a modern tool for increasing sales of agricultural products and improving the performance of business entities in the agrarian sector.*

Studies have shown that despite the strong economic potential, the agricultural sector of Odessa is characterized by negative trends, among them are: reduced production and sales of agricultural products, reduced efficiency of agribusiness, low performance in the ranking of regions of the country by national agricultural production.

In the course of the research the acquaintance with the leading world and domestic practice of activization of sales activity of business structures was carried out. The separation of agro-branding as the main promising tool for solving the problem of increasing sales of agricultural enterprises in the region have been result of these researches. The analysis of the value content of the world's leading agricultural companies showed that the brands of companies engaged in agrobiotechnology, digital agriculture, vegetable protein production, and food processing of agricultural raw materials have the greatest value now. Marketing research of the food market of Odessa has shown rather limited set of the agrobrands presented by the companies of Odessa region. This confirms the relevance and prospects of development in the direction of improving agro-branding mechanisms for domestic agricultural companies.

Conclusions. *The study of modern trends in agribusiness has shown that agro-branding at the present stage can be a promising tool for gaining the loyalty of buyers (consumers), maximizing market share, increasing sales of agricultural products and improving the cost of agricultural companies. Ownership of an agro-brand has a strong potential for productivity and increasing the value of the agar business.*

Key words: *agrobranding, agricultural products, agrarian business, agricultural companies, realization, efficiency, business value.*

Вступ. Успішний розвиток бізнесу визначається сукупністю факторів зовнішнього і внутрішнього підприємницького середовища, дієвим операційним менеджментом, ефективною політикою маркетингової діяльності. Аграрна сфера суспільного виробництва має низьку специфічних особливостей, які зумовлюють врахування, крім даних чинників, системи факторів природно-кліматичного походження, фактори стратегічного значення виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції, як елементу забезпечення продовольчої безпеки країни та нарощування експортного потенціалу національної економіки. Сьогодні агробізнес - основний вид економічної діяльності України, який стабільно і динамічно розвивається та має сталі показники економічного зростання. Разом з тим, маючи виключно вигідне економічне розташування та потужний ресурсний потенціал, Одеська області знаходиться практично у кінці рейтингу успішних агрорегіонів України. Низькі результативні показники діяльності аграрного сектору області зумовлюють необхідність проведення наукових досліджень та пошуку інструментів, які потенційно спроможні підвищити результативність агробізнесу Одещини та забезпечити повне використання її агровиробничого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виключна важливість аграрного сектору для економіки України зумовлює традиційний підвищений інтерес до науково-теоретичної, методичної і практичної площини його розвитку у працях відомих економістів-аграрників, серед яких потужний вклад зробили: Андрійчук В.Г., Данько Ю.І., Зубець М.В., Красноручський О.О., Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Мармуль Л.О., Месель-Веселяк В.Я., Присяжнюк М.В., Россоха В.В., Саблук П.Т., Шпикуляг О.Г. та інші.

Разом з тим, динамічність факторів економічного середовища, виклики і загрози, які формують внутрішній і світовий аграрний ринки, загострення конкурентної боротьби у сфері агробізнесу та виключна значимість аграрної сфери для національної економіки, зокрема, для економіки Одеської області, зумовлюють необхідність пошуку інструментів покращення результатів його основних господарських процесів, зокрема, процесу реалізації продукції сільського господарства.

Метою статті є дослідження основних тенденцій виробництва і збуту сільськогосподарської продукції агрокомпаніями Одеської області та обґрунтування перспективних інструментів збільшення обсягів реалізації і доходів бізнес-суб'єктів аграрного сектору національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор України на загальнодержавному рівні признаний пріоритетним видом економічної діяльності, стратегічний розвиток якого має виключне значення для розвитку національної економіки, забезпечення її продовольчої безпеки та нарощування експортного потенціалу. Сільське господарство - галузь, яка традиційно розвивається в усіх адміністративних одиницях країни з урахуванням науково-обґрунтованих факторів розміщення, спеціалізації і концентрації аграрного виробництва. Одеська область є найбільшою за площею адміністративною

обласною одиницею України. Площа області становить 33,3 тис км² (5,5% території країни), населення - близько 2,4 млн. осіб. Вклад Одеської області у формування національного валового продукту країни становить 4,8% [1]. Одещина має потужний економічний потенціал та приймає активу участь у забезпеченні національної безпеки країни.

Сьогодні в межах єдиного національного аграрного ринку сформований конкурентний ринок сільськогосподарської продукції, на якому діє значна кількість виробників однорідних видів продукції. В Одеській області у галузі сільського, лісового та рибного господарства функціонує 5638 суб'єктів господарювання, з яких 4535 – підприємства різних організаційно-правових форм господарювання (близько 2,2% - середні аграрні підприємства, 97,8% - малі підприємства). Серед видів економічної діяльності сфера аграрного виробництва є однією з найбільш популярних серед бізнес-структур області за їхньої кількістю (у рейтингу галузей економіки Одещини після оптової та роздрібною торгівлі і сфери операцій з нерухомим майном) [2].

Одеська область знаходиться у зоні ризикованого землеробства з недостатнім режимом зволоження, що постає головною причиною її низьких позицій у національному рейтингу областей - найкрупніших виробників продукції рослинництва. Певним виключенням є виробництво ріпаку (Одеська область має середні показники за обсягами виробництва), виробництво плодів і ягідних культур (на штучному зрошенні), горіхів.

Сьогодні Одещина забезпечує 2,8% вартості валової продукції сільського господарства України, зокрема, 3% валової продукції рослинництва і 2,1% валової продукції тваринництва. В цілому, частка Одеської області у виробництві продукції рослинництва вітчизняним аграрним сектором становить: за зерновими та зернобобовими культурами - 3,1%, насінням соняшнику – 3,5%, овочами – 2,5%, плодово-ягідної продукції – 4,4%. [1].

В Одеській області виробництво і реалізацію продукції сільського господарства забезпечують, в основному, аграрні підприємства суспільного сектору виробництва, зокрема, на їхню частку приходиться: 67,9% обсягів виробництва і реалізації зерна, 75,6% насіння соняшнику, 8,7% овочів. Трендом нарощування визначається за останні роки питома обсягів виробництва і реалізації продукції сільського господарства господарствами населення області. Зокрема, це характерно для ріпаку, частка ОСГ у виробництві і збуті якого становить 98,7%, картоплі – 99,9%, плодів та ягід – 96,0% [2].

Дія несприятливих природно-кліматичних умов, які мали місце у 2020р., призвела до значного скорочення обсягів виробництва основних видів продукції рослинництва, відповідно, зумовила порушення балансу попиту і пропозиції на регіональному ринку, що зумовило зростання рівня цін на сільськогосподарську продукцію (табл. 1).

Таблиця 1.

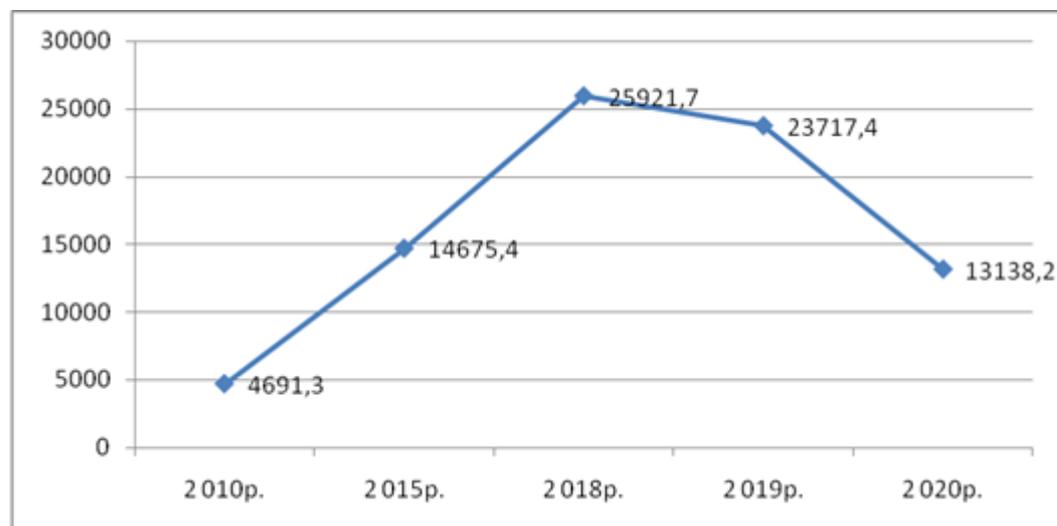
**Обсяг виробництва та основних видів продукції рослинництва
сільськогосподарськими підприємствами в Одеській області**

Види продукції	2000р.	2010р.	2015р.	2018р.	2019р.	2020р.
Обсяги виробництва, тис т						
Зерно	1581,3	2928,7	3489,0	4319,9	3747,9	1955,0
Насіння соняшнику	310,8	328,0	755,3	886,3	693,4	452,9
Ріпак	5,2	271,1	137,7	346,9	376,0	124,3
Овочі	301,0	473,6	436,5	270,7	289,4	246,6
Плоди та ягоди	66,1	74,3	84,9	109,4	106,8	88,5

Джерело: складено автором на основі [1,2]

У 2020 році ціни на продукцію рослинництва на обласному ринку в порівнянні з відносно стабільним трендом зростання цін у попередніх періодах збільшились на 17-33%. Особливо значні темпи зростання цін спостерігались на плодово-ягідну продукцію – до 82% [2].

Скорочення обсягів виробництва продукції сільського господарства об'єктивно, спричинили тенденцію зменшення вартісних показників її реалізації, зокрема, доходу агровиробників, величина якого за три останніх роки скоро практично вдвічі (рис. 1).

Рис. 1. Вартість реалізованої сільськогосподарської продукції підприємствами Одеської області, млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [1,2]

Нестабільна динаміка обсягів виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції та волатильність ринку за ціновим фактором позначились на кінцевих результативних показниках діяльності агроформувань Одещини, які проявили негативну тенденцію погіршення. Вперше за останні десять років агробізнес в області виявився збитковим на рівні 6,7% в порівнянні

з середнім показником прибутковості за всіма видами економічної діяльності області на рівні 4,6% (табл. 2).

Таблиця 2.

Показники результативності реалізації сільськогосподарської продукції аграрними підприємствами Одеської області

Показники	2010р.	2015р.	2018р.	2019р.	2020р.
Чистий фінансовий результат, млн. грн.	269,2	4208,1	4367,7	204,8	-2420,4
Частка підприємств, які одержали прибуток, %	80,0	91,7	91,5	81,9	64,6
Частка підприємств, які одержали збиток, %	20,0	8,3	8,5	18,1	33,4
Чистий фінансовий результат на 1-е підприємство, тис. грн.	57,9	895,7	889,6	44,7	-533,7
Рівень рентабельності операційної діяльності аграрних підприємств Одеської області, %	22,4	40,6	23,2	3,7	-6,7
Рівень рентабельності операційної діяльності аграрних підприємств України, %	24,5	43,0	18,9	19,8	19,0

Джерело: складено автором на основі [1,2]

Найвищим рівнем прибутковості за останні роки визначається реалізація насіння соняшнику (19,9%), картоплі (60%), плодів (13,2%). Серед товарних видів продукції тваринництва пододало негативну тенденцію збитковості молоко (15,8%), рентабельним є виробництво і реалізація м'яса птиці (12,6%) [2].

Низькі результативні показники аграрного виробництва Одещини вимагають пошуку додаткових інструментів, які спроможні забезпечити нарощування обсягів реалізації сільськогосподарської продукції, продукції її промислової переробки та забезпечити одержання прибутку бізнес-суб'єктам агропромислового виробництва. Такими інструментами у сучасній практиці виступають: створення додаткової вартості, виробництво товарів з унікальними споживчими характеристиками, виробництво екопродуктів, агробрендинг, диджителізація основних господарських процесів, зокрема, процесів комунікації із покупцями і споживачами [3].

У сучасному середовищі світового агробізнесу досить чітко сформувались тренди, які формують механізми нарощування обсягів реалізації продукції, маржинального доходу, прибутку, вартості аграрного бізнесу. Одним з найбільш актуальних трендів постає екологічне аграрне виробництво та виготовлення екологічних продуктів харчування. Сьогодні агроекотехнології - дієвий інструмент конкурентоспроможності, здобуття лояльності покупців (споживачів), збільшення ринкової частки.

Потужним інструментом нарощування вартості агробізнесу та удосконалення процесу реалізації агропродукції є брендинг. У дослідженнях зарубіжних вчених доведено, що брендинг збільшує цінність продукції, служить

інструментом його відокремлення у сукупності товарів-конкуренців, надає корисну інформацію для покритців та споживачів товару [4, с. 115].

Бренд - це обіцянка виробника чи продавця покупцеві постійно постачати певний набір функцій, переваг, послуг певної якості [5, с. 49].

Найкрупніші агрокомпанії світу сьогодні використовують екотехнології або є виробниками екологічної чистих продуктів, що є візитною карткою їхніх брендів. У світовому рейтингу компаній, які є лідарами за показниками розміру виручки та вартості агробізнесу, присутні: Cargill (СШФ) - виробництво та експорт зерна, продукти харчування; Archer-Daniels-Midland Company (ADM, США) - виробництво кукурудзи, корми, біоенергетика, продукти харчування; Bayer (Німеччина) - генетично модифіковані культури та пестициди, біотехнології рослин, насіння, продукти харчування; John Deere (США) - сільськогосподарська продукція, сільськогосподарська техніка, торговельне обладнання; CNH Industrial (спільне американо-італійське підприємство) - сільськогосподарська техніка; Syngenta (Швейцарія) - насіння та біотехнології; DuPont (США) - біотехнології; Nutrien (Канада) - виробництво біодобрив, біотехнології; Yara International (Норвегія) - добрива, біотехнології; BASF (Німеччина) - біотехнології рослинництва, товари для сільського господарства [6].

За рейтингом інвестиційної привабливості та вартості брендів серед аграрних компаній США сьогодні перші позиції займають компанії, сфера діяльності яких включає: агробіотехнології, цифрове сільське господарство, виробництво рослинних білків, харчова переробка.

Потужний вартісний потенціал вартості аграрного бізнесу сьогодні має діджителізація сільськогосподарського виробництва. У провідних агрокомпаніях світу вона проявляється як можливості доступу до ключових баз даних (історичних та прогнозних), які формують детальні програми виробництва та умови для підвищення його ефективності, створення додаткових доходних потоків та додаткових можливостей для крупних і середніх агробрендів. Сьогодні провідними платформами цифрового сільського господарства є Bayer, Corteva Agriscience, Nutrien. [7].

Тренди здорового харчування у світі призвели до значного розповсюдження виробництва рослинних білків. Сьогодні діджител-платформи формують інформаційний базис знань про тваринні білки, які постають джерелом формування нових стартапів та створення агробрендів рослинних протеїнів, попит на які має чітку тенденцію до зростання з кожним роком (соя, нут, горох тощо).

В Україні у рейтингу Топ-100 найдорожчих брендів агропродукція представлена торговими марками: «Наша Ряба» (вартість рогового бренду – 189 млн. грн.), «Торчин» (153 млн. грн.), «Чумак» (140 млн. грн.), «Олейна» (113 млн. грн.), «Яготинське» (84 млн. грн.), «Словяночка» (40 млн. грн.), «Тульчинка» (37 млн. грн.), «Мівіна» (34 млн. грн.), «Біла лінія» (31 млн. грн.), «Верес» (23 млн. грн.), «Гаврилівські курчата» (18 млн. грн.), «Королівський смак» (13 млн. грн.), «Шостка» (12 млн. грн.), «Добряна» (8 млн. грн.), «Волошкове поле» (5 млн.

грн.), «Стожар» (5 млн. грн.), «Алан» (5 млн. грн.). [8]. Зі всієї сукупності торговельних брендів основна їх частина приходить на підприємства харчової промисловості молочного або м'ясного напрямку. Меншу питому вагу займають агробренди, що представлені продукцією рослинництва.

Серед рейтингу ТОП-50 найбільш успішних підприємств Одеської області аграрний сектор був представлений брендом «Колоніст» (продукція виноробства), Frozen Dozen (заморожені продукти харчування), Онука Honey (виробництво медового мармеладу), «Пан Садовник» (цукрова кукурудза), Local Foodie (ковбасні вироби) [9].

За сучасних умов визначальним фактором брендингового процесу постають харчові ланцюги формування вартості продуктів харчування. Роль та значення агровиробників у формуванні цього процесу знижується, поряд із нарощуванням впливу маркетингових посередників та кінцевих продавців (посередників, супермаркетів тощо). Такий дисбаланс у формуванні вартості агробрендів, за думками експертів, сьогодні можна подолати за допомогою системи маркетингових заходів з боку агровиробників та процедур аутсорсингу [10, с. 46].

Разом з тим, ланцюги агровартості в значній мірі формуються та контролюються крупними посередниками, торговельними підприємствами та ринками. Сільськогосподарське підприємство з обмеженими ресурсами може штовхнутись із значними труднощами входу та приєднання до ланцюгів агровартості. Контроль провідних учасників ланцюгів формують вимоги і стандарти до продукції та її просування, які не завжди влаштовують виробників сільськогосподарської продукції і продуктів харчування. У сільськогосподарських виробників в якості інструмента боротьби за споживача (кінцевого покупця) продуктів харчування залишається агробрендинг, як можливість переконати споживача у виключних характеристиках своєї продукції.

Сьогодні агробрендинг розглядається як: 1) засіб досягнення конкурентоспроможності на ринку; 2) об'єкт інтелектуальної власності; 3) довгостроковий актив, який формує вартість агробізнесу та сприяє її нарощуванню; 4) як ресурс, який є невід'ємною частиною іміджевого капіталу агрокомпанії; 5) як інструмент, який допомагає відрізнити товар від аналогів та товарів-конкурентів у сприйнятті покупців та споживачів.

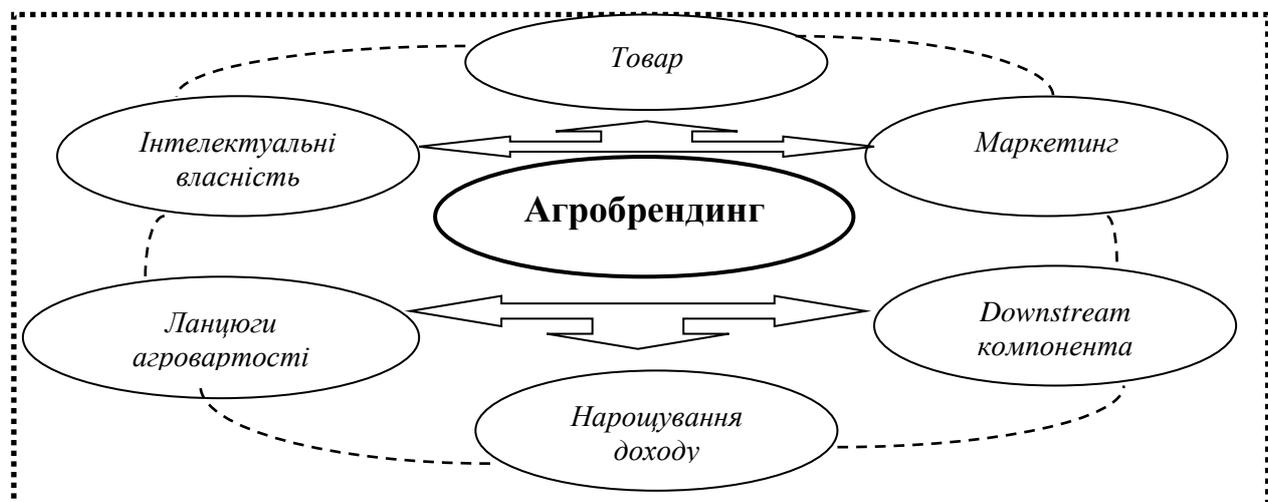
Агропромислова сфера (включаючи промислову переробку сільськогосподарської сировини) має всі умови перетворення на сектор зі створення суспільного продукту з високою доданою вартістю. Зокрема, в якості таких продуктів харчування перспективними постають: м'ясо- та молокопродукти, овочеві консерви, кондитерські вироби, рибні консерви, сокова продукція тощо. Одеська область має потужний аграрний потенціал, зокрема її Приміська економічна мікрона, яка, крім традиційних видів сільськогосподарської продукції (зерно, насіння соняшнику, ріпак), спеціалізується на виробництві овочів, фруктів, молокопродукції. Багато підприємств мають повний технологічний цикл від виробництва

сільськогосподарської сировини до кінцевих продуктів харчування. Разом з тим, дослідження спектру агробрендів, представлених виробниками Одеської області показали, що на ринку досить обмежено представлені торговельні марки агропідприємств з виробництва круп і макаронних виробів (ТМ «Укрзірка» ТОВ «Арго ЛТД» Овідіопольського району). Ширшим є ряд торгових марок, що представляють консервовану овочеву продукцію: ТМ «С бабусиної грядки» ТОВ АФ «Еврика», ТМ «Укрзірка» ТОВ «Арго ЛТД», ТМ «Господарочка», ТМ «Союз Агро» ПРАТ «Виробниче об'єднання «Одеський консервний завод» Овідіопольського району Одеської області, ТМ «Гурман» ТОВ «Південьагропереробка» Біляївського району Одеської області. Одеський консервний завод представляє на ринку продовольства м. Одеса також соки, халву, кетчупи ТМ «Союз Агро», рибні консерви ТМ «Союз морів».

Маючи можливості для розширення агровиробництва в області, агропідприємствам доцільно використовувати технології брендингу, які дозволяють покращити позиції місцевих виробників на обласному ринку та сформувати перспективи зміцнити конкурентні позиції на регіональному на національному ринках.

Важливе місце у технології формування агробрендингу має відводитись розробці та реалізації концепції рекламного контенту, що є ключовим інструментом сучасної маркетингової політики агропідприємств.

В цілому, концепт розробки агробрендингу ґрунтується на взаємодії таких основних елементів (рис. 2): 1) створення інтелектуальної власності (бренду); 2) капіталізація основних властивостей товару; 3) система маркетингу агрокомпанії, яка орієнтована на формування іміджу бренду, нарощування його капіталу та сприяння збільшенню обсягів реалізації продукції; 4) «downstream» компонента (сукупність дій у сфері переробки, продажу, пакування, збуту товару); 5) очікуваний приріст обсягів продажу та доходів від реалізації товару; 6) формування ланцюгів вартості у межах агропромислової сфери в інтересах кожного її учасника процесу її створення і нарощування.

Рис. 2. Елементи агробрендинга компанії

Джерело: авторська розробка

Виходячи зі змісту та системи елементів агробрендингу за умов використання його як інструменту збільшення обсягів продажів та доходів агрокомпаній, було визначено основні його функції (рис. 3).

Рис. 3. Функції агробрендингу

Джерело: авторська розробка

Сьогодні агробрендинг - це маркетинговий інструмент ідентифікації, диференціації продукції, присвоєння товару преміального статусу та збільшення ціни на неї. При цьому, агробрендинг, як інструмент нарощування обсягів продажів, доходу, вартості агробізнесу в цілому, має містити сукупність аспектів, які відрізняють його від інших брендів та роблять унікальним з позицій здійснення впливу на покупців (споживачів): 1) якість, безпека товару специфічні споживчі властивості товару; 2) спосіб виробництва (екологічно чисті агротехнології); 3) пакування; 4) ланцюг постачання; 5) умови зберігання; 6) етика ціноутворення і маркетингові принципи компанії; 7) гарантії та відповідальність за якість товару з боку виробника; 8) обернений зв'язок із споживачем (покупцем).

У світовій практиці агробізнесу з метою економії витрат на створення агробрендингу, удосконалення збутової мережі та формування найбільш ефективних логістичних інструментів підтримки реалізації агропродукції та продуктів харчування, відпрацьовані механізми спільного агробрендингу за допомогою використання регіональних обслуговуючих кооперативів за принципом створення «парасолькового» брендингу. Суть такого механізму полягає у створенні єдиного координаційного центру підтримки збутової діяльності агропідприємств, забезпечення послуг з оцінки якісних показників

продукції, її сертифікації, використання механізмів просування на регіональний ринок та реалізація продуктів харчування під єдиним брендом для типових видів агропродукції (продуктів харчування) району або області (регіону)[11, с. 181].

Брендинг-технології, крім безпосереднього створення і презентації торговельної марки агропродукції, мають доповнюватись системою заходів із забезпечення зворотного зв'язку зі споживачами, використання набору маркетингових комунікацій, використання альтернативних каналів розповсюдження інформації про продукт та формування іміджевого капіталу підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження показали, що частка Одеської області у забезпеченні сукупного національного аграрного виробництва є незначною - близько 3%. При цьому, за останні роки обсяги виробництва і реалізації основних видів продукції сільського господарства в області визначаються негативним трендом скорочення. Динамікою погіршення також характеризуються і результативні показники діяльності бізнес-суб'єктів аграрного сектору Одещини. Вивчення сучасних трендів аграрного бізнесу показали, що агробрендинг може постати перспективним інструментом здобуття лояльності покупців, збільшення частки ринку, обсягів реалізації та доходу від збуту агропродукції. Власність на агробренд, як об'єкт нематеріальних активів агрокомпанії, має потужний потенціал продуктивності і підвищення результативності господарської діяльності. За сучасних ринкових умов агробрендинг визначений як дієвий довгостроковий інструмент маркетингової політики компанії, що формує передумови впливу на споживачів (покупців), орієнтовані на максимальне задоволення їхніх потреб та вирішення основних завдань аграрних бізнес-суб'єктів - нарощування обсягів реалізації продукції та зростання величини грошових надходжень від збуту агропродукції і продуктів харчування. Перспективами подальших наукових досліджень у даному напрямі постає кількісна і вартісна оцінка впливу агробрендингу на кінцеві результати діяльності агрокомпаній.

Список використаних джерел:

1. Сільське господарство України. 2020: стат зб. / Держ. служба статистики України. Київ, 2020. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2020.pdf (дата звернення 06.09.2021).
2. Діяльність підприємств. Головне управління статистики в Одеській області. URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 06.09.2021).
3. Крюкова І.О., Богдан К.І. Облік та аналіз реалізації продукції рослинництва в аграрних бізнес-суб'єктах Біляївського району Одеської області. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2017. № 86. С. 97-108. (дата звернення 01.10.2021).

4. Cowee, M.W and Curtis, K.R. Adding Value to Agriculture: Branding and Certification, fact sheet, University of Nevada. UN, 2016. P. 113-118.
5. Shubhangi Salokhe. Branding of Agricultural Commodities / Products. International Conference of Recent Innovation on Engineering , Applied Sciences and Management (10 September, 2017, New Delhi, India). IETE, 2017. P. 48-54.
6. Top 10 Largest Agricultural Companies in the World 2020, Top Agriculture Companies. URL: <https://blog.bizvibe.com/blog/largest-agricultural-companiesю>. (дата звернення 02.10.2021).
7. Investing in Agriculture Stocks. URL: [onsumer-staples/agriculture-stocks/www.fool.com/investing/stock-market/market-sectors/c](https://www.fool.com/investing/stock-market/market-sectors/c). (дата звернення 01.10.2021).
8. Рейтинг ТОП-100: самые дорогие торговые марки и бренды Украины. 2019. URL: <https://inventure.com.ua/tools/database/top-100-torgovyh-marok-ukrainy>. (дата звернення 01.10.2021).
9. Рейтинг 50 відважних підприємців Одеської області. URL: <https://mc.today/50-samyh-otvazhnyh-predprinimatelej-odesskoj-oblasti-itogi-i-pobediteli>. (дата звернення 04.10.2021).
10. Данько Ю.І. Формування систем забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств: монографія. Суми: Університетська книга, 2016. 216с.
11. Pyzhikova N., Smirnova T., Chepeleva K., Shmeleva Zh. The Brand as a Tool for Agricultural Products Promotion in the Region. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. 2020. Vol. 392. P. 178-182.

References:

1. Agriculture of Ukraine. 2020: Stat Sat. / State. Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 2020. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
2. Activities of enterprises. Main Department of Statistics in Odessa region. Retrieved from: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
3. Kryukova I., Bogdan K. (2017). Accounting and analysis of sales of crop products in agricultural business entities of Bilyaiv district of Odessa region. *Agrarian Bulletin of the Black Sea Littoral*, 86, 97-108. Retrieved from: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2020.pdf. [in Ukrainian].
4. Cowee, M.W and Curtis, K.R. (2016). Adding Value to Agriculture: Branding and Certification, fact sheet, University of Nevada, 113-118. [in English].
5. Shubhangi Salokhe. (2017). Branding of Agricultural Commodities / Products. International Conference of Recent Innovation on Engineering , Applied Sciences and Management (10 September, 2017, New Delhi, India), 48-54. [in English].
6. Top 10 Largest Agricultural Companies in the World 2020, Top Agriculture Companies. Retrieved from: <https://blog.bizvibe.com/blog/largest-agricultural-companiesю>. [in English].

7. Investing in Agriculture Stocks. Retrieved from: <https://consumer-staples/agriculture-stocks/www.fool.com/investing/stock-market/market-sectors/c>. [in English].

8. TOP-100 rating: the most expensive brands and brands in Ukraine. 2019. Retrieved from: <https://inventure.com.ua/tools/database/top-100-torgovyh-marok-ukrainy>. [in Ukrainian].

9. Rating of 50 brave entrepreneurs of Odessa region. Retrieved from: <https://mc.today/50-samyh-otvazhnyh-predprinimatelej-odesskoj-oblasti-itogi-i-pobediteli>. [in Ukrainian].

10. Danko Yu.I. (2016). Formation of systems for ensuring the competitiveness of agricultural enterprises: monograph. Sumy: University book, 216. [in Ukrainian].

11. Pyzhikova N., Smirnova T., Chepeleva K., Shmeleva Zh. (2020). The Brand as a Tool for Agricultural Products Promotion in the Region. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 392, 178-182. [in English].

УДК 351:37.014.5:378–045.32

Лівінський Анатолій Іванович
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-2337-3884
livinski_69@ukr.net

МІЖНАРОДНА КОМУНІКАЦІЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК СКЛАДОВА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація

У статті розкриваються питання міжнародної комунікації студентів з різних країн та культур в університетському середовищі з урахуванням інтернаціоналізації освітнього процесу. Розкрито у історичному аспекті входження міжкультурної комунікації в академічне життя університетів, освітлюються проблеми міжнародної комунікації у навчальному процесі та у повсякденному житті студентів. Показано значимість організації ефективної міжкультурної комунікації в університеті як складного процесу адаптації іноземних студентів до нових для них соціокультурних умов життя. Доведено, що необхідність адаптації іноземців, зокрема іноземних студентів, робить головною метою навчального процесу, забезпечення максимально сприятливих умов для саморозвитку особистості, як здобувача освіти, тобто створення ефективного освітнього середовища.

***Ключові слова:** інтернаціоналізація, міжнародна комунікація, університет, міжнародна мобільність, вища освіта.*

UDC: 351:37.014.5:378–045.32

Livinskyi Anatolii I.,
Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of Management
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-2337-3884
Email: livinski_69@ukr.net

INTERNATIONAL COMMUNICATION OF THE UNIVERSITY ENVIRONMENT AS A COMPONENT OF THE INTERNATIONALIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract

The purpose of the article is the state of the international student environment at the Odessa State Agrarian University, determining the level of international, intercultural communication within the internationalization of the educational process. Discussion of the complex process of adaptation of foreign students to the new socio-cultural living conditions for them, as an element of the organization of effective intercultural communication at the university.

The scientific novelty is an analysis of the state of the international student environment at the level of Odessa State Agrarian University. The issues of international communication of students from different countries and cultures in the university environment are revealed, taking into account

the internationalization of the educational process. The historical aspect of the entry of intercultural communication into the academic life of universities is revealed and the problems of international communication in the educational process and the daily life of students are covered. The creation of communication channels and communication between teachers and foreign students of the university, representing different countries, is discussed, which will create a harmonious university environment that will be the basis for the internationalization of the educational process. The importance of organizing effective intercultural communication at the university as a complex process of adaptation of foreign students to new socio-cultural living conditions is shown.

Conclusions. *It is proved that the need for adaptation of foreign students, makes the main goal of the educational process to provide the most favorable conditions for self-development of the individual as a student of education, ie the creation of an effective educational environment. For intercultural, international communication to be successful, a certain competence is necessary for understanding, which must be nurtured in specially organized forms and situations of intercultural communication. Inclusion of students in the zone of positive interethnic communication and relations, built on the principles of tolerance and morally responsible dependence, contributes to the formation of a culture of social and interpersonal communication, expanding the prospects of intercultural dialogue.*

Keywords: *internationalization, international communication, university, international mobility, higher education.*

Вступ. Сучасна вища освіта не може бути осторонь інтернаціоналізації. Реагуючи на запити студентів, викладачів та співробітників, університети змушені шукати можливості для міжнародного розвитку, внесення інтернаціоналізації до стратегії розвитку університету та залучення ресурсів і партнерів. Результатом цього стає необхідність вироблення керівництвом університетів системних інституційних інструментів підтримки інтернаціоналізації. Актуальність та необхідність розвитку інтернаціоналізації мотивується різними факторами, в тому числі потребою в розширенні доступу до джерел передових знань, новими можливостями для вибудовування партнерських відносин і розвитку навичок міжнародних, міжкультурних, міжнаціональних комунікацій, а також зміцненням громадянського суспільства, підготовкою кадрів, готових до роботи в умовах глобалізації, підвищенням репутації вищого навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування світового та загальноєвропейського освітнього простору в контексті інтернаціоналізації вищої освіти стали предметом наукових досліджень як вітчизняних (Т. Андрущенко, Л. Гурч, В. Зінченко, С. Курбатов, Н. Мешко, Н. Рибка, І. Сікорська, М. Дебич, О. Козієвська, А. Сбруєва, І. Степаненко та ін.), так і зарубіжних вчених (Ф. Альтбах, У. Брандбург, Б. Вульфсон, Х. де Вітт, Дж. Найт, Л. Ризберг, К. Тремблей, П. Скотт та ін.). Так, А. Сбруєва [1] окреслила сутність поняття «інтернаціоналізація вищої освіти», схарактеризувала цільові пріоритети, змістові засади та механізми реалізації комплексної європейської стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, визначила пріоритетні завдання розробки національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти України. М. Дебич [2] здійснила системне дослідження інтернаціоналізації вищої освіти, а також огляд національних стратегій інтернаціоналізації у зарубіжних країнах. Х. де Віт [3] висвітлив фундаментальну тезу про те, що інтернаціоналізацію слід

розглядати не як результат, а як засіб у досягненні якості вищої освіти для суспільства. Дж. Гудзік [4] визначив фактори успішності інтернаціоналізації. Р. Кулен [5] досліджував вплив процесів інтернаціоналізації на національну економіку та підготовку майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Загальноприйняте робоче визначення інтернаціоналізації сформулювала Дж. Найт як «процес цілеспрямованого надання вищої освіти міжнародного, міжкультурного або глобального виміру з метою підвищення якості освіти і науки для всіх студентів і співробітників вищих навчальних закладів, а також здійснення вагомого внеску в життя суспільства» [6, с. 2]. Це визначення відображає необхідність підвищення інклюзивності, звертаючи увагу на пріоритетність інтернаціоналізації навчальних програм і освітнього процесу. Формулювання поняття підкреслює, що інтернаціоналізація не є самоціллю, а механізмом підвищення якості вищої освіти.

Більшість національних стратегій інтернаціоналізації, в тому числі європейських, спрямовані на підвищення мобільності, залучення та підготовку талановитих студентів і співробітників, підвищення репутації та впізнаваності. Це означає, що впровадження ідеї використання інтернаціоналізації навчальних планів як інструменту підвищення якості освіти вимагає значних зусиль. Як відзначає Р. Кулен, підвищення міжнародної мобільності є додатковим бонусом в процесі розвитку так званих «навичок XXI століття». Завдання підготовки студентів до майбутнього настільки значне, що постає питання про доцільність впровадження принципів інтернаціоналізації вже на рівні середньої, а не тільки вищої освіти [7, с. 5].

Метою статті є проведення аналізу стану міжнародного студентського середовища в Одеському державному аграрному університеті та визначення рівня міжнародної, міжкультурної комунікації в межах інтернаціоналізації освітнього процесу. Обговорення питання складного процесу адаптації іноземних студентів, до нових для них соціокультурних умов життя, як елементу організації ефективної міжкультурної комунікації в університетському середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вища освіта у сучасному світі переживає серйозні інституціональні та технологічні трансформації, переходить у нову соціокультурну якість, у тому числі і завдяки швидкій інтернаціоналізації навчального процесу. Сьогодні університети живуть у світі, який стає все більш плюралістичним, мультикультурним і різномірним. Глобалізація неухильно зближає стандарти і форми культурного життя, змушує університети враховувати феномен формування транскордонної та полікультурної ідентичності людей, які отримали можливість жити і навчатися у різних культурних просторах, долати міжнародні непорозуміння, шовінізм, ксенофобію, національну обмеженість. Ці реалії мають враховуватися університетами, особливо тими з них, які активно вбудовуються у простір міжнародної освіти. Студентське середовище перетворюється на широкий, фактично глобальний простір безпосередньої взаємодії великих мас представників різних культурних форм і традицій. Мільйони молодих людей, як

студенти, опиняються в іншому культурному середовищі, стикаються з проблемами культурної адаптації, засвоєння незнайомих культурних традицій і цінностей, зазнають серйозних труднощів у навчанні, які пов'язані не стільки з чужою мовою, скільки з культурними бар'єрами, які ускладнюють спілкування з викладачами, місцевими студентами і місцевим населенням. Проблеми міжкультурної комунікації виникають також у зв'язку з інтенсифікацією міжнародної академічної мобільності в рамках Болонського процесу. Вони загострюються у зв'язку з бурхливим розвитком інтернет-освіти, дистанційного навчання яке пов'язане з карантинном та пандемією. Окрім того, їх підсилює міграційна криза, яка відкрила потік біженців із країн Близького Сходу до європейських держав. Виникає безліч технологічних, етичних і практичних проблем, що вимагають осмислення ролі й функцій сучасних університетів в організації міжкультурного спілкування студентів і викладачів.

У зв'язку з цим актуалізується необхідність звернення до історичного досвіду класичних університетів, до їх культурної спадщини, що містить різні форми міжкультурної, міжнародної комунікації. Не можна не відзначити, що проблема міжкультурного спілкування супроводжує університетське життя ще з часів раннього Середньовіччя. У перших університетах Європи навчалися студенти з усіх її куточків, які представляли різні культурні, національні та релігійні сегменти тогочасної Європи. Крім того, студентам раннього Середньовіччя була притаманна висока, висловлюючись сучасною мовою, академічна мобільність, схильність до подорожей, до частої зміни місць навчання. Студент починав навчатися в одному університеті, продовжував навчання в іншому, а отримати ступінь міг у третьому, четвертому або навіть у п'ятому університеті. Університетські ступені визнавалися в усій Європі, програми і книги, що використовувалися, мало відрізнялися в різних університетах, а латинська була універсальною мовою університетського спілкування. Пізніше, у XV столітті універсальний характер університетського життя помітно слабшає. Посилуються його національний та регіональний компоненти. Виникають нові університети, у яких концентруються студенти, об'єднані за регіональною та національною приналежністю. Мобільність студентів різко слабшає, якщо і зберігається, то у внутрішніх національно-культурних межах. У XVI-XVII століттях виникають університети, сформовані на загальній конфесійній основі, католицькі, лютеранські, кальвіністські, що ще більшою мірою закріплює культурну однорідність університетського життя. Наприкінці XVIII – на початку XIX століття виникають університети, які обслуговують потреби індустріальних економік і національних інтересів держав. Однією із важливих функцій університетів стає забезпечення національно-культурної ідентичності суспільства у межах державних кордонів. Міжкультурна комунікація за цих умов значною мірою трансформувалася, змінилися її якість й інтенсивність. Протягом довгої університетської історії неодноразово змінювалася етнокультурна структура викладацького складу університетів, студентського середовища не тільки в Європі а й в Україні. В академічній спільноті нашої держави завжди були відчутно присутні

представники інших країн, народів і культур. Важливою спадщиною цього періоду є фундаментальні цінності, які поступово викристалізувалися й утворювали корпоративну університетську етику.

Сьогодні, на півдні України, Одеський державний аграрний університет протягом своєї столітньої історії, накопичуючи багатий ціннісний досвід, створив особливий духовний простір, пронизаний відчуттям і розумінням своєї місії, відносин як всередині університетської середовища, так і з зовнішнім світом. Це важлива духовна спадщина, яка пронизує університетські статути, представлена в наукових роботах та статтях професорів, викладачів, студентів університету, персоніфікована в їхньому ставленні до науки, культури, громадського життя. В останні роки керівництво та професорсько-викладацький колектив університету впроваджуючи в навчально-освітній процес інтернаціоналізацію навчальних планів, як інструменту підвищення якості освіти, проводить навчально-методичну роботу з міжнародної освіти спрямованої на підвищення мобільності, підвищення репутації та впізнаваності нашого навчального закладу.

В створеному при університеті центру міжнародної освіти з підготовки іноземних громадян на сьогодні навчаються 327 студентів з 22 країн світу (табл.1.)

Таблиця 1.

Перелік країн за студентами, що навчаються в Одеському державному аграрному університеті

№ п/п	Країна	Кількість студентів
1	Гвінея	4
2	Ірак	2
3	Конго	3
4	Марокко	83
5	Нігерія	14
6	Пакистан	8
7	Туреччина	11
8	Непал	9
9	Алжир	30
10	Індія	128
11	Афганістан	4
12	Камерун	4
13	Бангладеш	8
14	Сирія	9
15	Азербайджан	1
16	Туркменістан	1
17	Еквадор	1
18	Саудівська Аравія	1
19	Ізраїль	1
20	Швеція	2
21	Китай	1
22	Йорданія	2
Всього		327

Більшість студентів, як видно з приведених даних, являються представниками Індії, Марокко та Алжиру, але в цілому представники різних народів та культур представляють та наповнюють міжнародне суспільство інтернаціонального середовища нашого університету. Основним завданням роботи центру міжнародної освіти є психологічна та професійна адаптація слухачів до нового соціокультурного середовища, освоєння української та російської мов, проходження вступного фонетико-граматичного курсу, елементарного та основного курсу граматики, комунікації. Після закінчення навчання іноземці проходять підсумкову атестацію та отримують відповідне свідоцтво яке дає право продовжувати навчання в університеті або інших навчальних закладах вищої освіти України.

Сьогодні, в межах навчально-освітнього процесу 73 іноземні студенти з 16 країн світу продовжують своє навчання за різними спеціальностями в Одеському державному аграрному університеті в групах україномовного та англomовного середовища. Наш університет зіткнувся зі складною проблемою організації навчання іноземних студентів, які приїхали із різних країн і представляють різні, інколи зовсім несхожі культури. Майже кожен іноземний студент університету має проблему з міжкультурної комунікації. Як у навчальному процесі, так і в повсякденному житті цих студентів питання комунікації, інтернаціоналізації є гострим та актуальним. Сучасна університетська освіта є такою сферою людської життєдіяльності, в якій міжнародна, міжкультурна комунікація посідає важливе місце. Але вона зводиться не тільки до мовних компетенцій, а передбачає певні зміни у культурі суб'єктів комунікації, потребує виховання толерантності, яка виступає засобом забезпечення ефективного міжкультурного спілкування і взаємодії. Ступінь розвитку толерантності в університетському середовищі, мотивація до толерантної соціальної поведінки учасників університетської освіти, характер перешкод на цьому шляху визначають університет у просторі міжкультурної комунікації.

На мій погляд, варто розрізнити два аспекти ролі університету в напрямку підвищення толерантності як характеристики і чинника успішної міжкультурної комунікації: один, пов'язаний із толерантними практиками в самому університетському середовищі, другий – у суспільстві в цілому. Тобто, можна говорити про міжкультурну взаємодію студентів і викладачів з урахування толерантності у відносинах, а також про можливості реального впливу університетської освіти на стан толерантних стосунків за межами університету. Організація ефективної міжкультурної комунікації в університеті має спиратися на складний процес адаптації іноземних студентів до нових для них соціокультурних умов життя. Адаптаційний процес має складну структуру і є взаємодією різних видів адаптації (психологічної, соціальної, міжкультурної (етнічної), побутової та ін.), які тісно пов'язані з подоланням людиною культурних і мовних бар'єрів у незвичному культурному середовищі. Необхідність адаптації іноземців, зокрема іноземних студентів, робить головною метою навчального процесу забезпечення максимально сприятливих умов для

саморозвитку особистості, тобто створення ефективного освітнього середовища. Створення такого середовища в університеті повинні передбачати розробку програм курсів та тренінгів, які забезпечують входження іноземців у сферу соціальних, групових і міжособистісних відносин, адаптацію в українському соціокультурному просторі та спрямовані на подолання культурних відмінностей у вербальному і невербальному спілкуванні. Запровадження курсів із підготовки кураторів та викладачів, які необхідні для допомоги іноземцям у входженні до нового для них лінгвістичного та соціокультурного простору. Цю функцію мають виконувати куратори – викладачі та відповідальні особи в роботі з іноземними студентами, лідери студентського самоврядування. Для надання безперервної соціально-психологічної допомоги потрібно створити різноманітні структури інформаційної підтримки іноземних студентів, служби психологічного консультування, «гарячі лінії» телефонного та електронного зв'язку, інтернет-сайти, соціальні мережі тощо. Які допоможуть як іноземним студентам так і викладачам, маючи канали комунікації, налагодити взаємовигідний процес організаційної в навчально-науковій роботі. В університеті необхідно запровадити систему академічної адаптації, яка повинна функціонувати вже на підготовчому відділенні, де слухачі, крім мови навчання, обов'язково вивчатимуть дисципліну «Країнознавство», мета якої – залучити майбутніх студентів до нового соціокультурного простору, проводити різноманітні позааудиторні заходи, тематичні уроки, музичні вечори, екскурсії, презентації національних культур. Обов'язковими повинні бути такі дисципліни як «Історія України», «Культура України». Позааудиторна робота повинна бути зосереджена також у створених культурних центрах в університеті, як зокрема структурні підрозділи: арабський центр, африканський центр, індійський центр, турецький центр, які розкриватимуть можливості та особливості культур іноземних студентів. Сьогодні ми живемо в умовах глобалізованого світу, посилення міжкультурної взаємодії і міжнаціональних контактів. Включення студентів у зону позитивного міжнаціонального спілкування і відносин, що будуються на принципах толерантності і морально-відповідальної залежності, сприяє формуванню культури соціального і міжособистісного спілкування, розширенню перспектив міжкультурного діалогу. Важливим також є впровадження для кураторів та викладачів університету ефективних курсів з іноземних мов з метою підвищення рівня спілкування з іноземними студентами, як здобувачами вищої освіти, в умовах освітнього процесу та за його межами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, можна сказати, що складнощі комунікації між представниками різних народів та культур багато в чому визначаються не тільки лінгвістичними причинами, недостатнім володінням мовою спілкування, але й певними ідіомами, особистістю культури народів, віросповіданням студентів. Головні труднощі пов'язані із необхідністю подолання етноцентризму, когнітивних, емоційних та ціннісних стереотипів, ментальних бар'єрів при спілкуванні. Необхідністю навчитися розуміти і сприймати культурні особливості партнерів комунікації, їх картину світу, нормативно-ціннісні стандарти, специфіку світовідчуття. Для

того, щоб міжкультурна, міжнародна комунікація була успішною, призводила до порозуміння необхідна певна компетентність, яку потрібно виховувати у спеціально організованих формах і ситуаціях міжкультурної комунікації. Створення каналів комунікації та налагодження зв'язку між викладачами та іноземними студентами університету, які представляють різні країни світу, дозволить створити гармонійне університетське середовище яке буде основою інтернаціоналізації освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Сбруєва А. Інтернаціоналізація вищої освіти: пріоритети комплексної стратегії Європейського Союзу. Вища освіта України. Київ, 2013. № 3. С. 89–95.
2. Дебич М. А. Інтернаціоналізація вищої освіти: світовий досвід: монографія. Суми, Університетська книга, 2017. 291 с.
3. de Wit H. (2013). Rethinking the concept of internationalization. In Stiasny M. & Gore T. (Eds.). *Going Global: Identifying Trends and Drivers of International Education* (pp. 213–218). London: Emerald Group Publishing.
4. Hudzik J. (2015). Integrating Institutional Policies and Leadership for 21st Century Internationalization. *International Higher Education*, (83), 5–7.
5. Coelen R. (2016). A Learner-Centred Internationalisation of Higher Education. In *Global and Local Internationalization* (pp. 35–42). Sense Publishers.
6. Knight J. (2015). Updated definition of internationalization. *International higher education*, (33).
7. Coelen R. (2015). Why Internationalize Education? *International Higher Education*, (83), 4–5.

References:

1. Sbrujeva A. Internacionalizacija vyshhoji osvity: priorytety kompleksnoji strategiji Jevropejskogho Sojuzu. *Vyshha osvita Ukrajinu*. Kyjiv, 2013. # 3. S. 89–95.
2. Debych M. A. Internacionalizacija vyshhoji osvity: sivotovyj dosvid: monoghracija. Sumy, Universytetsjka knygha, 2017. 291 s.
3. de Wit H. (2013). Rethinking the concept of internationalization. In Stiasny M. & Gore T. (Eds.). *Going Global: Identifying Trends and Drivers of International Education* (pp. 213–218). London: Emerald Group Publishing.
4. Hudzik J. (2015). Integrating Institutional Policies and Leadership for 21st Century Internationalization. *International Higher Education*, (83), 5–7.
5. Coelen R. (2016). A Learner-Centred Internationalisation of Higher Education. In *Global and Local Internationalization* (pp. 35–42). Sense Publishers.
6. Knight J. (2015). Updated definition of internationalization. *International higher education*, (33).
7. Coelen R. (2015). Why Internationalize Education? *International Higher Education*, (83), 4–5.

УДК 004.942: 631.15

Мельничук Оксана Іванівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0003-2616-0478
kselenzia@ukr.net

Левіна-Костюк Марія Олександрівна,
кандидат економічних наук,
асистент кафедри менеджменту
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-6441-4999
odau.management@gmail.com

**ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО
МОДЕЛЮВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ**

Анотація

Обґрунтовано актуальність проблеми удосконалення управління виробничою діяльністю підприємств аграрного сектору. Висвітлено важливість використання економіко-математичних методів в цілому, та оптимізаційних моделей, зокрема, в процесі забезпечення оптимального співвідношення між виробництвом продукції рослинництва та тваринництва в аграрних підприємствах, в умовах обмеженості ресурсів. Розроблено економіко-математичну модель оптимізації структури виробництва сільськогосподарської продукції в конкретному підприємстві аграрного сектору з використанням сучасних інформаційних технологій.

Ключові слова: *економіко-математична модель, оптимізація, виробництво, структура виробництва, сільськогосподарська продукція, аграрне підприємство, аграрний сектор.*

UDC 004.942: 631.15

Melnychuk Oksana I.,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of management
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0003-2616-0478
Email: kselenzia@ukr.net

Levina Kostiuik Mariia O.,
PhD in Economics,
Assistant of the department of management
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-6441-4999

APPLIED ASPECTS OF ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING OF PRODUCTION ACTIVITY OF AGRICULTURAL SECTOR ENTERPRISES

Abstract

The urgency of the problem of improving the management of production activities of agricultural enterprises is substantiated. The importance of using economic and mathematical methods in general and optimization models, in particular, in the process of ensuring the optimal ratio between the production of crop and livestock products in agricultural enterprises, in conditions of limited resources is highlighted. The economic-mathematical model of optimization of structure of production of agricultural products in the concrete enterprise of agricultural sector with use of modern information technologies is developed.

The purpose of the article is to generalize the theoretical and methodological principles and develop applied recommendations for the use of economic and mathematical methods in the process of modeling the structure of agricultural production in a particular agricultural enterprise.

The scientific novelty of the application of economic and mathematical modeling in the activities of modern agricultural enterprises is due to the fact that the choice of a particular industry or their rational combination, the formation of a relationship between products produced by the enterprise or the structure of agricultural production is an important and quite complex task, the solution of which greatly facilitates the use of economic and mathematical methods.

Conclusions. As a result of researches the optimum parameters of realization of production activity of the agrarian enterprise are substantiated on an example of PF "V.V. Plakushchenko" of Velykomykhailivskiy district of Odessa region, namely: the optimal structure of sown area was found, which allows to provide the highest values of production volumes of the main types of agricultural products, in particular crop and livestock production; labor costs and mineral fertilizers for the production of each type of product are calculated; the optimal value of the pig population is calculated and the fodder base for the development of this industry is formed; the main financial indicators of production activity of the enterprise are determined (the value of gross output, production and commercial cost, sales revenue and profit).

Further research on the application of economic and mathematical modeling in the management of agricultural enterprises will be aimed at solving software problems of management staff, development by them a new software products and information technology.

Key words: economic and mathematical model, optimization, production, production structure, agricultural products, agricultural enterprise, agricultural sector

Вступ. Сільське господарство включає в себе два великих виробництва – це рослинництво і тваринництво, які між собою взаємопов'язані і взаємозалежні, певне поєднання цих галузей у визначених умовах утворює структуру сільськогосподарського виробництва. Здійснення виробничої діяльності конкретним суб'єктом господарювання, передбачає виробництво продукції рослинництва і тваринництва, або рослинництва, або тваринництва, з метою отримання прибутку та ефективного використання наявних ресурсів, а також для забезпечення продовольчої безпеки країни, задоволення потреби споживачів у продукції рослинництва і тваринництва, вирішення проблем зайнятості сільського населення.

Актуальність наукового дослідження проблем застосування економіко-математичного моделювання в діяльності сучасних підприємств аграрного

сектору зумовлена тим, що прийняття управлінських рішень щодо вибору певної галузі чи їх раціонального поєднання, формування певного співвідношення між видами продукції, яку виробляє підприємство, або структури виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечення її оптимальності, є для аграрних підприємств важливим та досить складним завданням, вирішення якого значно полегшує використання економіко-математичних методів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню сутності категорії «структура виробництва сільськогосподарської продукції» та її ролі і значення в забезпеченні ефективного функціонування аграрних підприємств, виявленню чинників, під впливом яких вона формується та розвивається, приділена увага таких вчених економістів аграрників як: Азізов А.П., Амбросов В.Я., Андрійчук В.Г., Баланюк І.Ф., Біттер О.А., Богданович О.А., Заторський Р.А. та Бринзей Б.С., Зіновчук В.В., Довганюк О.І., Домаскіна М.А. та Ярижко К.В., Бігдан М.Г. та Карлик Ю.Ю., Канінський П.К., Куценко В.І., Лисенко М.І., Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Нелеп В.М., Саблук П.Т., Самілик Т.М., Ткачук В.І., Шиян В.Й., Шиян Д.В., Юрчишин В.В.

Розробкою теоретичних та практичних засад моделювання сільськогосподарського виробництва займалися такі науковці як: Браславець М.Є., Бродський Ю.Б., Гатаулін А.М., Данкевич В.Є., Данциг Дж., Канторович Л.В., Кардаш В.А., Кравченко Р.Г., Крилатих Е.Н., Курносів А.П., Минюк С.А., Наконечний С.І., Попов І.Г., Савіна С.С., Сухоруков В.Ф., Тунєєв М.М. та ін.

Разом з тим, використання даного інструментарію для конкретного аграрного виробника, потребує окремого авторського підходу, з врахуванням максимальної кількості чинників та умов в яких доводиться йому функціонувати, зумовлюючи наукову та прикладну цінність даного дослідження.

Мета статті полягає в узагальненні теоретико-методичних засад та розробці прикладних рекомендацій щодо використання економіко-математичних методів в процесі моделювання структури виробництва сільськогосподарської продукції в конкретному аграрному підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринкові умови господарювання ставлять перед керівниками аграрних підприємств задачі самостійного вибору напряму своєї діяльності, вибору провідної галузі виробництва – рослинництва чи тваринництва, з метою досягнення максимального прибутку, щоб забезпечити розширене відтворення та інтенсифікувати виробництво. При цьому слід враховувати широке коло чинників щодо вибору виробничого напряму: екологічну безпеку та збереження родючості ґрунтів; наявність виробничих ресурсів; кількість та якість трудових ресурсів; природо-кліматичні умови та ін. [1, 2, 10].

Науковці в своїх дослідженнях оперують різними категоріями: виробнича структура підприємства, виробничо-галузева структура підприємства, галузева структура виробництва, структура виробництва сільськогосподарської продукції в підприємстві [1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10]. На основі узагальнення наукових підходів визначено сутність поняття «структура виробництва сільськогосподарської продукції» як певне поєднання чи співвідношення галузей рослинництва і

тваринництва між собою у визначених умовах, їх частка в загальному обсязі виробленої продукції. Поєднання різних галузей в аграрному виробництві дозволяє усунути сезонність сільськогосподарського виробництва, повніше використовувати техніку, трудові ресурси. Разом з тим велика кількість галузей в одному господарстві небажана.

Термін «оптимальна структура виробництва сільськогосподарської продукції», слід трактувати як така, що в сільськогосподарському підприємстві забезпечує виконання договірних зобов'язань з продажу продукції, дозволяє найбільш повно і ефективно використовувати наявні виробничі ресурси, а також при потребі додатково їх залучати, отримати найвищий економічний ефект та підвищити рентабельність підприємства.

Під оптимізацією вчені розуміють вибір із множини можливих варіантів економічного розвитку такого, який дає можливість найефективніше використовувати наявні виробничі, фінансові та інші ресурси, а пошук оптимальної структури виробництва сільськогосподарської продукції здійснюється в умовах визначених вимог щодо культур сівозміни та структури посівних площ, забезпечення раціонального харчування тварин кормами та норм внесення добрив на одиницю посівної площі [2, 3, 4, 5, 6, 8, 9].

Економіко-математична модель - це виражена у формально-математичних термінах економічна абстракція, логічна структура якої визначається як об'єктивними властивостями предметами опису, так і суб'єктивним цільовим чинником дослідження, для якого цей опис робиться. Конструктивно кожна математична модель представляє собою сукупність взаємопов'язаних математичних залежностей, що відображають певні групи реальних економічних залежностей. Тип математичної моделі залежить як від природи системи, так і від задач дослідження. У загальному випадку математична модель системи містить опис множини можливих станів останньої та закон переходу з одного стану до іншого (закон функціонування) [4, 5, 6, 7].

Поглиблені дослідження здійснювались за матеріалами Селянського господарства «В.В. Плакущенко», яке зареєстроване і знаходиться на території Одеської області Великомихайлівського району в селі Гребеники, діє на підставі установчих документів, затверджених засновниками (учасниками), здійснює свою діяльність у формі фермерського господарства, керуючись Законами України «Про селянське фермерське господарство» та «Про фермерські господарства». Органом управління даної юридичної особи виступає голова фермерського господарства - Плакущенко Євгеній Володимирович.

Господарство має цілком сприятливі, для здійснення сільськогосподарського виробництва, умови. Клімат помірно континентальний, посушливий. Кількість населення достатня для забезпечення працівниками виробничих процесів в підприємстві, розвинена соціальна інфраструктура, представлена навчальними закладами, лікувальними, фінансовими та культурними установами. Розвинена мережа транспортного сполучення, яка представлена залізничною магістраллю Одеса – Київ із залізничними станціями:

Іванівка, Веселий Кут, Мигаєве, а також автошляхом E95 M05, сприяють належній організації збуту виробленої продукції.

В господарстві спостерігається зниження рівня забезпеченості виробничими ресурсами, що підтверджується зменшенням площі земельних угідь, скороченням чисельності працівників та зменшенням вартості основних засобів (табл. 1).

Таблиця 1.

Ресурсне забезпечення СГ «В.В. Плакущенко»

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020р. до 2018р.,%
Всього землі, га	916,45	898,29	747,23	81,54
в т. ч. сільськогосподарські угіддя	916,45	898,29	747,23	81,54
із них: рілля	916,45	898,29	747,23	81,54
Середньорічна кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, осіб.	18	15	15	83,33
Вартість активів, тис. грн.	15992	19900	19594,5	122,53
Вартість необоротних активів, тис. грн.	6501,5	6996,5	6324	97,27
Вартість основних засобів (середньорічна залишкова вартість), тис. грн.	6251,5	6704	5989	95,80
Вартість оборотних активів, тис. грн.	9490,5	12903,5	13270,5	139,83
Капіталозабезпеченість, грн.	6,82	7,46	8,01	117,50
Капіталоозброєність праці, тис. грн.	347,31	446,93	399,27	114,96
Припадає на 1-го працездатного сільськогосподарських угідь, га:	51	60	50	97,84
Поголів'я, на кінець року:				
Свиней	249	209	258	103,6
в тому свиноматки	30	30	30	100,0
Бджолосім'я	0	0	110	x

Розраховано автором за матеріалами статистичної звітності господарства

Внаслідок того, що після закінчення договору оренди, власники земельних паїв відмовились продовжувати співпрацю з даним господарством, та зменшення чисельності працівників на 3 особи, що пояснюється нестабільністю економічної ситуації підприємства на агропродовольчому ринку та незадоволенням цих людей умовами праці. Зазначимо, що в рослинництві задіяно 11 осіб, а в тваринництві – 4 особи.

Зменшення вартості основних засобів на 4,2 % у 2020 р., порівняно з 2018 р., зумовлено старінням основних засобів та списанням їх зносу. Нову техніку протягом даного періоду не закуповували, оскільки несприятливі погодні умови у 2019 і 2020 рр., призвели до погіршення фінансового стану підприємства. Зростання показників капіталозабезпеченості та капіталоозброєності пояснюється тим, що темпи скорочення чисельності працівників випереджають темпи скорочення площі земельних угідь та вартості основних засобів. Галузь тваринництва розвивалась стабільно, про що свідчить збільшення поголів'я свиней на 3,6 % у 2020 р., порівняно з 2018 р.

Протягом 2018-2020 рр., вся земельна площа, яку мало в наявності господарство, оброблялась. В СГ «В.В. Плакущенко» вирощували зернові та зернобобові культури (пшениця озима, ячмінь озимий, кукурудза, овес, просо, горох), частка яких в структурі посівів складала 58,4 % у 2018 році та зросла до 64 % у 2020 р. Питома вага технічних культур зменшилась з 41,6 % у 2018 р. до 36 % у 2020 р. Це сталося внаслідок розширення товарного асортименту зернових культур та впровадженням у виробництво вівса, проса і гороху.

Виробниче спрямування фермерського господарства можна охарактеризувати як технічно-зернове. Скорочення розмірів підприємства та несприятливі погодні умови протягом 2019 та 2020 рр. (відсутність опадів та сильна засуха, два роки поспіль, спричинили значну шкоду посівам сільськогосподарських культур) призвели до суттєвого зниження урожайності, і, як наслідок, зниження обсягів виробництва всіх видів продукції, що негативно відбилося на обсягах реалізації, а зниження ринкових цін за одночасного зростання собівартості продукції, призвели до зниження її рентабельності. Зниження продуктивності свиней є наслідком незбалансованої годівлі, оскільки зі зменшенням обсягів зібраного врожаю зернових культур, не було змоги використовувати необхідну кількість зернових та бобових для кормових цілей.

Рівень ефективності господарської діяльності даного досліджуваного підприємства, знизився, що підтверджується зменшенням урожайності всіх культур та продуктивності тварин, зростанням собівартості продукції та зниженням її прибутковості, погіршенням фінансових результатів господарювання та зниженням показників, що характеризують кількість отриманого фінансового результату на одиницю затраченого ресурсу, суттєвим зниженням рівня рентабельності (таблиця 2).

Таблиця 2.

Показники ефективності господарювання в СГ "В.В. Плакущенко"

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020р. до 2018р.,%
Валова продукція сільського господарства в постійних цінах 2010 р., тис. грн.	5760,51	4689,86	2305,50	40,02
в т.ч.: на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	628,57	522,09	308,54	49,09
на 1 середньорічного працівника, тис. грн.	320,03	312,66	153,70	48,03
на 1 грн. основних виробничих засобів, грн.	0,92	0,70	0,38	41,78
Чистий дохід від реалізації продукції, робіт і послуг, тис. грн.	17771,00	15920,00	12530,00	70,51
в т.ч.: на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	1939,11	1772,26	1676,86	86,48
на 1 середньорічного працівника, тис. грн.	987,28	1061,33	835,33	84,61
на 1 грн. основних виробничих засобів, грн.	2,84	2,37	2,09	73,60
Валовий прибуток, тис. грн.	5844,00	1309,00	166,00	2,84
в т.ч.: на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	637,68	145,72	22,22	3,48
на 1 середньорічного працівника, тис. грн.	324,67	87,27	11,07	3,41
на 1 грн. основних виробничих засобів, грн.	0,93	0,20	0,03	2,97
Рівень рентабельності виробничо-господарської діяльності (+),%	49,00	8,90	1,34	-47,66

Розраховано автором за матеріалами статистичної звітності господарства

Керівництво СГ «В.В. Плакущенко» орієнтується на запити світового ринку і вирощує найбільш популярні культури, а саме групи зернових та технічних культур. Україна належить до найбільших світових виробників олійних культур. Результати вирощування та організація збуту яких впливають на ефективність господарювання підприємства в цілому. Отже, аналіз виробничої та збутової діяльності СГ «В.В. Плакущенко» підтверджує необхідність оптимізації його структури виробництва, з метою досягнення максимального рівня фінансових результатів за наявних виробничих ресурсів та умов господарювання.

Здійснення господарської діяльності в ринкових умовах змушує керівників вітчизняних аграрних підприємств постійно працювати над тим, щоб забезпечити собі високий рівень конкурентоспроможності на певному ринку сільськогосподарської продукції. Серед основних заходів, які цьому сприяють, є оптимізація структури виробництва продукції в господарстві. Це дозволить раціонально розподілити наявні в нього ресурси між основними галузями: рослинництвом і тваринництвом та забезпечити найкраще їх співвідношення, отримувати максимальний результат від господарської діяльності та задовольняти наявний попит на продукцію, що виробляється в СГ «В.В. Плакущенко». З цією метою, нами розроблено і вирішено економіко-математичну модель, в якій отримано оптимальну структуру виробництва сільськогосподарської продукції в СГ «В.В. Плакущенко» та визначено оптимальні площі сільськогосподарських культур і поголів'я тварин.

В даній економіко-математичній моделі відображено велику кількість умов, взаємозв'язки між витратами ресурсів і результатами виробництва, збалансовано виробництво та використання ресурсів таким чином, що забезпечується раціональне використання наявних виробничих ресурсів.

Здійснюючи економічне обґрунтування поставленої задачі, подано наступне її формулювання: визначити таке поєднання обсягів виробництва продукції рослинництва і продукції тваринництва в досліджуваному підприємстві, за оптимального використання наявних в господарстві ресурсів, при якому забезпечується отримання максимального валового прибутку. Критерієм оптимальності обрано валовий прибуток. При розробці даної моделі оптимізації структури виробництва сільськогосподарської продукції в досліджуваному підприємстві використано задачу лінійного програмування. Структурна математична модель представлена сукупністю математичних виразів, залежностей (рівнянь та нерівностей), які відображають наявні в господарстві ресурси та умови господарювання.

Розширена матриця економіко-математичної задачі включає 35 змінних невідомих величин, із яких 9 – шукані значення посівних площ сільськогосподарських культур та сівозмін, поголів'я тварин, на які накладено 52 обмеження. Інші змінні – це розрахункові величини закуплених добрив, робочої сили, сумарних виробничих затрат, валової та реалізованої продукції. Норма затрат виробничих ресурсів визначені у відповідності з діючими

нормативами та з врахуванням сучасних тенденцій в економіці сільського господарства, технологіями, що застосовуються і необхідністю підвищення продуктивності праці.

За планом на 2024 рік площа сільськогосподарських угідь в СГ «В.В. Плакущенко» складатиме 750 га. Збільшувати земельну площу не плануємо, оскільки на місцевому ринку існує велика кількість конкурентів. Всю землю будуть обробляти, тобто площа ріллі складатиме 100%.

Великомихайлівський район, як і вся Одеська область, належить до степової зони землеробства. У зоні степу землеробство спеціалізується на вирощуванні зернових та кормових культур, а саме: озимої пшениці на зерно, кукурудзи на зерно товарне і фуражне, ячменю на товарне та фуражне зерно. Серед технічних культур, соняшник є основною культурою. В господарстві, що досліджується, окрім соняшника, будуть вирощувати також ріпак озимий. Окрім рослинництва, в СГ «В.В. Плакущенко» планується розвивати також і галузь свинарства.

Щоб забезпечити стабільно високу продуктивність сівозмін у даній зоні надзвичайно важливе значення має оптимізація питомої ваги чистих парів. Однак, при наявних розмірах площі земельних угідь, залишати незадіяними земельні ділянки під пар, буде надзвичайно затратно. Тому, згідно рекомендацій фахівців-агрономів, слід використовувати певний набір культур, чергування яких зможе дозволити зберігати ґрунти від виснаження, внаслідок вирощування технічних культур. Оскільки, площа земельних угідь невелика, то недоцільно виділяти окремо землі під кормові культури. В господарстві практикують використання виключно комбікорму у годівлі свиней, тобто використовують концентрований тип годівлі.

Товарний асортимент в СГ «В.В. Плакущенко» на перспективу представлено такими видами продукції як: озима пшениця на товарне зерно та озимий ячмінь на товарне і фуражне зерно; кукурудза на товарне і фуражне зерно; овес на товарне та фуражне зерно; просо на товарне зерно, горох для товарних та кормових цілей; насіння соняшнику; насіння озимого ріпаку.

При наявності тваринництва краще сіяти зимуючий горох, оскільки він має вищу урожайність, краще використовує вологу, бо вже в землі з ранньої весни, але для виробництва круп його неохоче закупають, тому що горошини неоднорідні і мають нетоварний вигляд.

В господарстві планується продовжувати розвивати свинарство, що передбачає визначення рівня продуктивності свиней, потребу в кормах, їх поживність та кормову цінність. Урожайність сільськогосподарських культур та вихід продукції на 1 га посівів і на одну голову худоби розраховані на 15-25 % вище існуючого рівня. В якості обмежених ресурсів використовувались земельні ресурси. Розраховані гарантовані обсяги продукції: щодо пшениці озимої – 6500 ц; щодо ячменю озимого – 6000 ц; щодо вівса – 450 ц; щодо проса – 400 ц; щодо гороху – 400 ц; щодо кукурудзи на зерно – 8000 ц; щодо соняшнику - 3500 ц; щодо ріпаку – 2000 ц; щодо приросту свиней – 500 ц.

Задачу вирішено за допомогою програми Microsoft Excel – функція “Пошук рішення”. В результаті вирішення економіко-математичної задачі отримано оптимальні значення структури посівних площ, які дозволяють забезпечити оптимальне співвідношення між виробництвом продукції рослинництва і тваринництва та сприяють підвищенню рентабельності господарювання.

Оптимізована структура посівних площ передбачає зростання частки посівів зернових культур на 10,48 в.п., та зменшення на цю ж величину частки технічних культур (табл. 3).

Таблиця 3.

Склад і структура посівних площ в СГ «В.В. Плакущенко» за оптимальним планом

Види продукції	В середньому за 2018-2020 рр.		За оптимальним планом на 2024 р		2024 р. до середнього	
	га	%	га	%	+/-	%
Зернові та зернобобові культури - всього	508,30	59,52	525,00	70,00	16,70	103,28
пшениця озима	204,52	23,95	160,00	21,33	-44,52	78,23
ячмінь озимий	175,82	20,59	155,00	20,67	-20,82	88,16
кукурудза на зерно	97,56	11,42	110,00	14,67	12,44	112,75
овес	6,67	0,78	35,00	4,67	28,33	525,00
просо	14,50	1,70	30,00	4,00	15,50	206,90
горох	9,23	1,08	35,00	4,67	25,77	379,06
Технічні культури - всього	345,68	40,48	225,00	30,00	-120,68	65,09
соняшник	229,77	26,91	150,00	20,00	-79,77	65,28
ріпак озимий	115,91	13,57	75,00	10,00	-40,91	64,70
Площа посівів, всього	853,98	100,00	750,00	100,00	-103,98	87,82

Розраховано автором за матеріалами статистичної звітності господарства

На основі тенденцій звітного періоду, нами закладено в модель площу сільськогосподарських угідь розміром 750 га. Таке зменшення пояснюється вилученням земельних паїв їхніми власниками, виходом зі складу селянського господарства та передачею землі іншим орендарям.

Обсяги кормовиробництва, які складають 5389,50 ц корм. од., дозволяють утримувати 357 голів свиней і забезпечити виробництво 500 ц приросту живої маси свиней. Корми власного виробництва для свиней, згідно оптимального плану, дозволяють підприємству на основі існуючих виробничих потужностей здійснити суттєве збільшення виробництва рослинницької і особливо продукції тваринництва як для власних потреб, так і для реалізації. Розглянемо структуру кормовиробництва за оптимальним планом в таблиці 4.

Таблиця 4.

Структура кормовиробництва для забезпечення розвитку свинарства в СГ «В.В. Плакущенко» за оптимальним планом

Групи кормів	Всього вироблено	
	ц. к. од.	%
Концентровані корми	4350,00	80,71
Грубі корми	1039,50	19,29

в т. ч.: солома	1039,50	19,29
Кормові одиниці, всього	5389,50	100,00

Розраховано автором за матеріалами статистичної звітності господарства

Згідно концентратного типу годівлі свиней, основними групами кормів в СГ «В.В. Плакущенко» будуть концентровані та грубі. Частка концентрованих кормів в раціоні свиней становитиме 80,71 %, які складають 4350 ц.к.од, а грубих – 19,29 % або 1039,5 ц.к.од. Кількість заготовлених кормів (5389,50 ц корм. од.) достатня для того, щоб забезпечити повноцінну годівлю свиней та отримати запланований рівень продуктивності.

Згідно оптимальної структури посівних площ, збільшення площі посівів зернових культур, зумовлене концентратним типом годівлі свиней і дозволяє виробляти певну кількість кормів (табл. 4). Основними групами кормів в селянському господарстві є концентровані, які представлені зерновими і бобовими культурами, та грубі (солома). Для виробництва власного комбікорму планується використовувати ячмінь, овес, кукурудзу та горох. Їхнє структурне співвідношення згідно нормативних значень представлено в таблиці 5.

Таблиця 5.

Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції на корм за оптимальним планом в СГ «В.В. Плакущенко», ц

Культури	Частка у складі комбікорму, норма, %	Обсяги кормів за оптимальним планом, ц	Частка у складі комбікорму, за оптимальним планом, %
Комбікорм	100 %	3687,5	100
Ячмінь	до 70-75%	2060,0	55,86
Овес	до 20%	457,5	12,41
Кукурудза	до 30-40%	800,0	21,69
Горох	до 10-15%	370,0	10,03
Солома	X	4725,0	X

Розраховано автором за матеріалами статистичної звітності господарства

Отже, за оптимальним планом на корм планується виробляти: ячменю – 2060,0 ц; вівса – 457,5 ц; кукурудзи – 800 ц; гороху – 370 ц; соломи – 4725 ц. В структурному співвідношенні комбікорм складатиметься на 55,86 % з ячменю, на 12,41 % - з вівса; на 21,69 % - з кукурудзи; на 10,03 % - з гороху.

Проаналізувавши структуру кормового раціону бачимо, що відсоткове співвідношення всіх основних груп кормів відповідає значенням зоотехнічно-обґрунтованих нормативів.

За таких обсягів кормовиробництва в господарстві можна утримувати 357 голів свиней, що на 199 голів або в 1,5 разів більше, ніж середнє значення за 2018-2020 роки (табл. 6).

Таблиця 6.

Показники по галузі тваринництва в СГ «В.В. Плакущенко» за оптимальним планом

Показник	Середнє за 2018-2020 рр.	Проект на 2024 р.	Проект до середнього	
			(+/-)	%

Середньорічне поголів'я, гол.:	238	357	119	150,06
Свиней	238	357	119	150,06

Розраховано автором за матеріалами статистичної звітності господарства

Товарний асортимент підприємства згідно оптимального плану представлено в таблиці 7. Серед зернових культур відмічаємо зростання обсягів виробництва пшениці озимої, ячменю, кукурудзи, вівса, проса, гороху. За рахунок підвищення урожайності, очікується збільшення валового збору ячменю озимого, вівса та гороху, частину якого, окрім реалізації на ринку, залишають для кормових цілей, а саме: виробництва комбікорму.

Таблиця 7.
Обсяги виробництва основних видів продукції в СГ «В.В. Плакущенко» за оптимальним планом, ц

Види продукції	В середньому за 3 роки	Проект на 2024р.	2024 р. до середнього	
			ц	%
Продукція рослинництва				
Зернові та зернобобові культури - всього	17224,78	27385,00	10160,22	158,99
пшениця озима	6975,83	8000,00	1024,17	114,68
ячмінь озимий	6447,20	8060,00	1612,80	125,02
кукурудза на зерно	3548,60	8800,00	5251,40	247,99
овес	160,33	1155,00	994,67	720,37
просо	42,05	600,00	557,95	1426,87
горох	50,77	770,00	719,23	1516,74
Технічні культури - всього	7527,23	5850,00	-1677,23	77,72
соняшник	4940,53	3750,00	-1190,53	75,90
ріпак озимий	2586,70	2100,00	-486,70	81,18
Продукція тваринництва				
Приріст живої маси свиней	311,08	500,00	188,92	160,73

Розраховано автором за матеріалами статистичної звітності господарства

Обсяги виробництва технічних культур зменшились на 22,28 %, зокрема за рахунок зменшення обсягів виробництва соняшнику та ріпаку. В тваринництві планується отримати 500 ц приросту живої маси свиней, що в 1,6 разів більше, ніж середнє значення за 2018-2020 рр.

Згідно здійснених оптимізаційних розрахунків, виробничий напрям СГ «В.В. Плакущенко» з технічно-зернового зміниться на зерно-технічний з розвиненим свинарством (табл. 8). За оптимальним планом частка виручки від реалізації зернових культур у загальній сумі грошових надходжень складатиме 61,48 %, технічних – 27,97 %, продукції тваринництва – 10,55 %. Так, частка виручки від реалізації технічних культур зменшиться на 22,66 в.п., а зернових та приросту живої маси свиней зросте відповідно на 18,66 в.п. та 4,06 в.п.

Таблиця 8.

Виробничий напрям СГ «В.В. Плакущенко» за оптимальним планом

Вид продукції або галузі*	В середньому за три роки		План на 2024 р.		План до середнього	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	+/-	%
Продукція рослинництва	14401,40	93,51	26275,74	89,45	11874,36	182,45
Зернові та зернобобові культури - всього	6604,32	42,88	18059,49	61,48	11455,17	273,45
пшениця озима	2683,60	17,42	6480,00	22,06	3796,40	241,47
ячмінь озимий	2521,65	16,37	4260,00	14,50	1738,35	168,94
кукурудза на зерно	1374,83	8,93	6000,00	20,43	4625,17	436,42
просо	24,2333	0,16	510,00	1,74	485,77	2104,54
овес	0,00	0,00	561,49	1,91	561,49	X
горох	0,00	0,00	248,00	0,84	248,00	X
Технічні культури - всього	7797,06	50,63	8216,25	27,97	419,19	105,38
насіння соняшнику	5144,75	33,40	5381,25	18,32	236,50	104,60
насіння ріпаку озимого	2652,31	17,22	2835,00	9,65	182,69	106,89
Продукція тваринництва	999,83	6,49	3100,00	10,55	2100,18	310,05
приріст живої маси свиней	999,83	6,49	3100,00	10,55	2100,18	310,05
Продукція сільського господарства	15401,20	100,00	29375,74	100,00	13974,53	190,74

Розраховано автором за матеріалами статистичної звітності господарства

Зазначені вище зміни позитивно вплинуть на кінцеві результати господарської діяльності даного господарства (табл. 9). Так, планується зростання виручки від реалізації продукції в 1,9 рази.

Таблиця 9.

Фінансові результати та ефективність господарської діяльності СГ «В.В. Плакущенко» за оптимальним планом

Показники	В середньому за 3 роки	Проект на 2024р.	Проект до середнього	
			(+/-)	%
Вартість валової продукції (у постійних цінах 2010 р.), тис. грн.	4251,95	5062,02	810,06	119,05
Дохід від реалізації продукції, тис. грн.	15407,00	29375,74	13968,74	190,66
Повна собівартість продукції, тис. грн.	12999,67	17171,09	4171,42	132,09
Прибуток від реалізації продукції, тис. грн.	2439,67	12204,65	9764,98	500,26
Рентабельність продукції, %	18,77	71,08	52,31	X

Розраховано автором за матеріалами статистичної звітності господарства

Це стане можливим за рахунок використання ефективних каналів реалізації, підвищення цін на реалізацію та збільшення обсягів реалізації виробленої продукції. Валовий прибуток зросте в 5 разів. Рівень рентабельності господарської діяльності досягне 71,08 %.

Отже, запропоновані заходи щодо оптимізації структури виробництва сільськогосподарської продукції в досліджуваному підприємстві дозволять підвищити ефективність його господарської діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті досліджень обґрунтовано оптимальні параметри здійснення виробничої діяльності аграрного підприємства на прикладі СГ «В.В. Плакущенко» Великомихайлівського району Одеської області, а саме: знайдено оптимальну структуру посівних площі, яка дозволяє забезпечити найвищі значення обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, зокрема рослинництва і тваринництва; розраховано затрати праці та мінеральних добрив на виробництво кожного виду продукції; обчислено оптимальне значення поголів'я свиней та сформовано кормову базу для розвитку даної галузі; визначено основні фінансові показники виробничої діяльності підприємства (вартість валової продукції, виробничу та комерційну собівартість, виручку від реалізації продукції та прибуток).

Подальші дослідження щодо застосування економіко-математичного моделювання в управлінні підприємствами аграрного сектору, будуть націлені на вирішення проблем програмного забезпечення діяльності управлінського персоналу, освоєння ними нових програмних продуктів та інформаційних технологій.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. К.: КНЕУ, 2013. 779 с.
2. Бігдан М.Г., Карлик Ю.Ю. Перспективи оптимізації виробничої структури підприємства для підвищення рівня рентабельності. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2014. Випуск 6/ (89). Частина 2. С. 90-94.
3. Брик Г., Ціцька Н. Оптимізація галузевої структури виробництва сільськогосподарських підприємств. *Вісник Львівського національного аграрного університету*. Серія : Економіка АПК. 2013. № 20(1). С. 296-302.
4. Бродський Ю.Б., Данкевич В.Є. Економіко-математична модель оптимізації виробничої структури високотоварних сільськогосподарських підприємств. *Вісник ЖДТУ*. №1 (55). 2011. С. 180-183.
5. Гатаулін А.М. та ін. Економіко-математичні методи в плануванні сільськогосподарського виробництва. К.: Вища школа, 1989. 260 с.

6. Горобець Н.М., Дьяченко Н.К. Економіко-математичні підходи до оптимізації виробничої програми аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 13. С. 30-34.

7. Домаскіна М.А., Яришко К.В. Моделювання оптимальної структури виробництва аграрного підприємства в умовах погодного ризику. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2015/19.pdf

8. Нужна С. А., Самарець Н. М. Оптимізація використання виробничих ресурсів підприємствами аграрного сектору. Економічний аналіз. Тернопіль, 2018. Том 28. № 4. С. 225-234.

9. Павленко О.С., Вініченко І.І. Оптимізація виробничо-галузевої структури аграрного підприємства. *Ефективна економіка*. 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua//?op=1&z=5672>

10. Скоромна О.Ю. Вплив галузевої структури на формування прибутку аграрних підприємств. «Молодий вчений». 2016 р. № 5 (32). Травень. С. 157-160.

References:

1. Andriychuk V.G. (2013) Economics of agro-industrial complex. KNEU. 779 [in Ukrainian].

2. Bigdan M.G., Karlik Yu.Yu. (2014) Prospects for optimizing the production structure of the enterprise to increase profitability. Bulletin of the Mykhailo Ostrohradsky KrNU. 6 (89). 90-94 [in Ukrainian].

3. Bryk G., Tsitska N. (2013) Optimization of branch structure of production of agricultural enterprises. Bulletin of Lviv National Agrarian University. 20 (1). 296-302 [in Ukrainian].

4. Brodsky Y.B, Dankevich V.E. (2011) Economic and mathematical model of optimization of the production structure of highly marketable agricultural enterprises. Bulletin of ZhSTU. 1 (55). 180-183 [in Ukrainian].

5. Gataulin A.M. (1989) Economic and mathematical methods in the planning of agricultural production. Kyiv higher school. 260 [in Ukrainian].

6. Gorobets N.M., Dyachenko N.K. (2019) Economic and mathematical approaches to optimizing the production program of agricultural enterprises. Investments: practice and experience. 13. 30–34 [in Ukrainian].

7. Domaskina M.A., Yarizhko K.V. (2015) Modeling of the optimal structure of agricultural enterprise production in conditions of weather risk. Efficient economy. 9 [in Ukrainian].

8. Nujna S.A., Samarets N.M. (2018) Optimization of the use of production resources by enterprises of the agricultural sector. Economic analysis. 28 (4). 225-234 [in Ukrainian].

9. Pavlenko O.S., Vinichenko I.I. (2017) Optimization of the production and industry structure of the agricultural enterprise. Efficient economy. 5. [in Ukrainian].

10. Skoromna O.Yu. (2016) The influence of industry structure on the formation of profits of agricultural enterprises. "Young scientist". 5 (32). 157-160 [in Ukrainian].

УДК 65.01.005:332.33

Пармаклі Дмитро Михайлович,
доктор хабілітат економічних наук, професор,
Комратський державний університет, Республіка Молдова
ORCID 0000-0003-2002-6104
parmad741@mail.ru

Запша Галина Миколаївна,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0003-2657-9367
galina.zapsha@gmail.com

Сахацький Микола Павлович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та маркетингу
Одеська державна академія будівництва та архітектури
ORCID 0000-0001-8765-766X
np.sakhatskyi@gmail.com

Бахчиванжи Людмила Анатоліївна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу, підприємництва та торгівлі
Одеської національної академії харчових технологій
ORCID 0000-0001-8381-9684
7462686@ukr.net

ГРАФІЧНИЙ МЕТОД В ДОСЛІДЖЕННІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

Метою статті є обґрунтування використання графічного методу у дослідженні використання земельного потенціалу аграрних підприємств.

Науковою новизною є обґрунтування поряд із традиційними показниками ефективності використання потенціалу земельних ресурсів в аграрних підприємствах застосування показника рівня реалізації їх потенціалу, який комплексно відображатиме досягнутий рівень ефективності використання землі та можливі резерви нарощування виробництва сільськогосподарської продукції. Демонструється застосування графічного методу у дослідженнях використання земельного потенціалу аграрного підприємства. Надається визначення поняття земельного потенціалу, розраховані потенційні показники врожайності основних сільськогосподарських культур на прикладі аграрного підприємства. У динаміці за 5 років за допомогою графіків проаналізовано показники обсягу реалізації у натуральному та вартісному вираженні, собівартості реалізованої продукції, врожайності основних сільськогосподарських культур: пшениці, ячменю, гороху, кукурудзи, соняшника у ТОВ «Трофімова». Із застосуванням графіків демонструється аналіз динаміки фактичних

показників ефективності використання потенціалу земельних ресурсів, виявляється тенденція їхньої динаміки за роки дослідження та здійснюється оцінка середньорічних темпів змін. Виявлено резерви зростання показників використання земельного потенціалу. Для порівняння потенційного та середнього рівня продуктивності землі на прикладі виробництва пшениці запропоновано використовувати стовпчикову діаграму. Виявлено лінійний та поліноміальний тренди врожайності зернових культур.

Висновки. Запропоновано використовувати як прийоми графічного методу у дослідженні економічних показників діяльності підприємств суміщення на графіку двох показників, що мають різні одиниці виміру. Такий графік дає змогу простежити залежність валового збору зерна від урожайності сільськогосподарських культур. Запропоновано використовувати суміщені графіки, які дозволяють уявити динаміку трьох і більше показників, що мають різні одиниці виміру. Обґрунтовано, що графіки у наукових економічних дослідженнях дають змогу не лише забезпечити наочність результатів дослідження, а й виявити резерви зростання економічних показників.

Ключові слова: графічний метод, суміщені графіки, земельний потенціал, тенденції динаміки, показники динаміки, резерви зростання врожайності.

UDC 65.01.005:332.33

Dmitry Parmakli,

doctor habilitat of economic sciences, professor,
Comrat State University, Republic of Moldova
ORCID 0000-0003-2002-6104
E-mail: parmada741@mail.ru

Zapsha Galina M.,

Doctor of Economics, Professor,
Professor at the Department of Management
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0003-2657-9367
E-mail: galina.zapsha@gmail.com

Bakhchivanzhi Liudmila A.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Marketing,
Entrepreneurship and Trade
Odessa National Academy of Food Technologies
ORCID 0000-0001-8381-9684
E-mail: 7462686@ukr.net

Sakhatsky Mykola P.,

Doctor of Economics, Professor,
Professor at the Department of Management and Marketing
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
ORCID 0000-0001-8765-766X
E-mail: np.sakhatskyi@gmail.com

GRAPHIC METHOD IN THE AGRARIAN ENTERPRISES LAND POTENTIAL USE STUDYING

Abstract

The purpose of the article is to substantiate the use of the graphic method in the study of the agricultural enterprises land potential use.

The scientific novelty is the justification, along with traditional indicators of the efficiency of using the potential of land resources in agricultural enterprises, the use of an indicator of the level of their potential realization, which will comprehensively reflect the achieved level of efficiency in land use and possible reserves by increasing the production of agricultural products. The definition of the concept of land potential is given; potential indicators of the yield of the main agricultural crops are calculated using the example of an agricultural enterprise. In dynamics for 5 years, the indicators of sales volume in volume and value terms, cost of goods sold, productivity of the main agricultural crops: wheat, barley, peas, corn, sunflower in Trofimova LLC were analyzed. Using graphs, an analysis of the dynamics of actual indicators of the efficiency of using the potential of land resources, identifying trends in their dynamics over the years of research and assessing the average annual rate of change is demonstrated. The reserves of growth of indicators of the use of land potential are revealed. To compare the potential and average level of land productivity, using the example of wheat production, it is proposed to use a bar chart. Linear and polynomial trends in grain yield are revealed.

Conclusions. It is proposed to use the combination of two indicators with different units of measurement on the graph as a graphical method in the study of the economic performance of enterprises. Such a graph makes it possible to trace the dependence of the gross grain harvest on the yield of agricultural crops. It is proposed to use combined graphs that allow representing the dynamics of three or more indicators with different units of measurement. It has been substantiated that graphs in scientific economic research allow not only to ensure the clarity of the research results, but also to reveal the reserves for the growth of economic indicators.

Key words: graphical method, combined graphs, land potential, trends in dynamics, indicators of dynamics, reserves for yield growth

Вступ. В теперішній час науку та наукові дослідження неможливо уявити без використання графічних методів. Графіки займають чільне місце в арсеналі засобів демонстрації результатів наукового пошуку та в методиках наукових досліджень. Особливо поширені графічні методи в таких науках, як статистика, економіка, менеджмент, маркетинг, оскільки ці науки використовують великі масиви статистичної інформації, зведеної іноді в громіздкі таблиці.

Якщо основними вимогами до розрахункових даних є простота та наочність характеристик та закономірностей, що виявлені в ході статистичних досліджень та економічних розрахунків, замість таблиць використовуються графіки. Головна перевага графіків – наочність. Графічні методи допомагають описати і проаналізувати отримані результати економічного дослідження, виявити закономірності, які важко простежити в таблицях, які перевантажені інформацією, що важко аналізувати. Правильно побудований графік робить економічну інформацію виразнішою.

Займаючи невелику площу тексту, таблиці концентрують велику кількість інформаційного матеріалу. Графічний метод є продовженням та доповненням табличного методу. Графік дозволяє порівняно легко візуально виявити помилки

розрахунків, які в табличній формі не були так помітні. При графічному зображенні статистичних даних стає більш виразною порівняльна характеристика досліджуваних показників, чіткіше проявляється тенденція розвитку явища, що вивчається, краще простежуються основні взаємозв'язки [1, с.10]. Графіки дають можливість уявити цілісну картину явища, що вивчається, його узагальнене уявлення. Графічний прийом дозволяє за допомогою геометричних образів – точок, ліній, площин, фігур, їх поєднань, а також спрощених предметних зображень явищ, що вивчаються, відобразити їх зміст, розміри та розвиток. Таким чином, володіючи такими якостями, як наочність, виразність та запам'ятовуваність, графічний метод займає важливе місце серед інших методів економічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про широке застосування графічного методу у дослідженні виробничого потенціалу аграрних підприємств як у цілому, так і окремих його складових.

Данкевич В.С., висвітлюючи методичні та організаційно-економічні основи розвитку земельних відносин, справедливо зауважує, що графічний метод дозволяє скласти уявлення про тенденції розвитку земельних відносин та точно показувати результати аналізу у простому та зручному вигляді [2, с. 70-72]. Графічний метод розцінюється як важливий інструмент маркетингових досліджень [3, с.172] та відзначається його пріоритетна роль у статистичних дослідженнях розвитку економіки, особливо коли вивчаються складні взаємозв'язки соціально-економічних явищ та процесів у динаміці та розвитку [4].

У публікаціях відзначається важлива роль графічних методів в оцінці конкурентоспроможності продукції [5]. Використання графічного методу у дослідженні земельного потенціалу аграрних підприємств демонструють Дядік Т. В. та Погребняк Л. П., використовуючи секторну та лінійну діаграму при аналізі структури земельних угідь та динаміки врожайності [6, с. 42-43].

При цьому у публікаціях практично відсутнє комплексне використання графічного методу у дослідженні земельного потенціалу аграрних підприємств на основі фактичних традиційних показників використання земельних ресурсів як основного виробничого ресурсу. Відсутнє у публікаціях також комплексне використання прийомів графічного методу, що дозволяють виявити резерви підвищення рівня використання земельного потенціалу.

Метою статті є обґрунтування комплексного підходу щодо аналізу використання земельного потенціалу аграрних підприємств на основі прийомів графічного методу наукових економічних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Земля в сільському господарстві як будь-який інший ресурс має певний потенціал віддачі, здатність виробляти продукцію. Цілком очевидно, що ефективність використання земель у галузі має визначатися не так обсягом продукції, що отримується на одиницю площі, скільки рівнем реалізації потенціалу землі як базового ресурсу сільськогосподарського виробництва. З точки зору економічної теорії земельний потенціал можна представити як розрахункову максимально можливу

продуктивність головного засобу виробництва в сільському господарстві на основі апробованої сукупності науково-технічних досягнень у певних погоднокліматичних умовах регіону, зони, підприємства, що реально складаються.

Слід зазначити, що поряд із традиційними показниками ефективності використання продуктивних земель (співставлення результатів виробничо-фінансової діяльності у вартісному або натуральному вираженні до одиниці використовуваних земельних ресурсів) доцільно застосовувати показник рівня реалізації їх потенціалу, який комплексно відображатиме досягнутий рівень ефективності використання землі та можливі резерви нарощування виробництва сільськогосподарської продукції.

Під земельним потенціалом підприємства слід розуміти максимально можливий вихід продукції за якістю та кількістю в умовах найбільш раціонального використання всіх наявних засобів виробництва та праці протягом низки років та ефективної реалізації всієї товарної номенклатури.

Потенційні показники, наприклад, рівні врожайності за певний період, рекомендується розраховувати за формулою [7, с.28]:

$$\bar{Q}_{\text{пот.}} = \sqrt[k]{\Pi} \quad (1)$$

де: $\bar{Q}_{\text{пот.}}$ – потенційний рівень урожайності в середньому за досліджуваний період;

$k = \sqrt{T}$ (Т – кількість років у аналізованому періоді);

Π – добуток найвищих показників урожайності за «k» років.

При визначенні показника «k» слід отримані розрахункові величини округляти до цілої величини. Наприклад, з 5 аналізованих років у розрахунок приймаємо показники двох років ($k = \sqrt{5} = 2,24 \approx 2$).

Розглянемо розрахунок потенційної врожайності зернових та олійних технічних культур та особливості застосування графіків в економічних дослідженнях земельного потенціалу на прикладі діяльності сільськогосподарського підприємства ТОВ «Трофімова» Одеської області у динаміці за останні 5 років (2016-2020 роки). Вихідні показники для розрахунку та побудови графіків представлені в таблиці 1.

Для побудови графіків визначимо також потенційні показники врожайності сільськогосподарських культур, представлені у таблиці 1, використовуючи найкращі досягнуті фактичні показники двох років у динаміці за п'ятирічний період.

Відповідно до формули (1) визначимо показники потенційної врожайності пшениці, ячменю та соняшнику на підприємстві.

Потенціал продуктивності землі при виробництві пшениці формується на базі показників урожайності за 2017 та 2018 роки:

$$\bar{Q}_{\text{пот.}} = \sqrt{64,0 \cdot 53,3} = 58,4 \quad 35,5 \text{ ц/га};$$

при виробництві ячменю за 2017 та 2019 роки:

$$\bar{Q}_{\text{пот.}} = \sqrt{73,0 \cdot 68,7} = 70,8 \text{ ц/га};$$

при виробництві соняшника за 2016 та 2017 роки;

$$\bar{Q}_{\text{пот.}} = \sqrt{31,3 \cdot 19,8} = 24,9 \text{ ц/га}.$$

Таблиця 1.

**Вихідні економічні показники виробництва та реалізації продукції
основних сільськогосподарських культур в ТОВ «Трофімова»
за 2016-2020 роки**

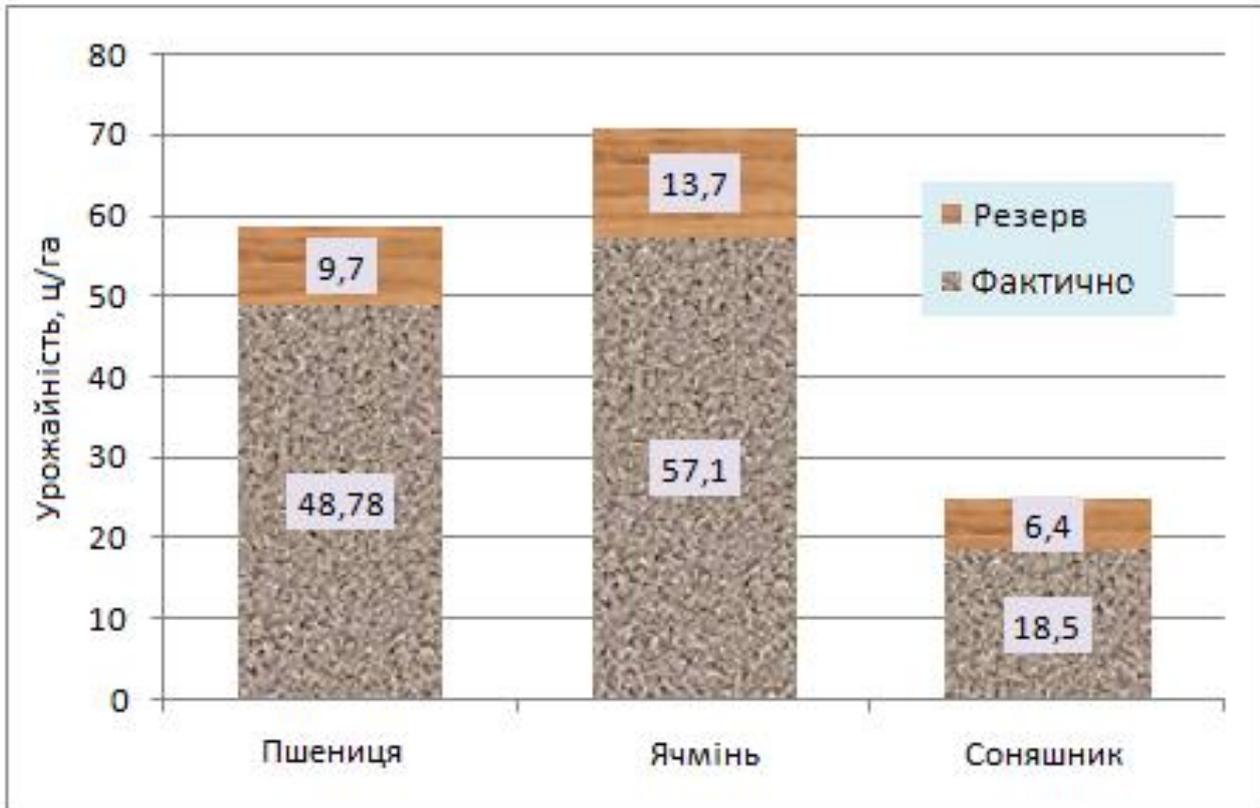
Найменування продукції	Реалізовано, ц	Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	Дохід від реалізації, тис. грн.	Урожайність, ц/га	Зібрана площа, га
2016 рік					
Зернові та зернобобові, в тому числі:	45133,0	11052,2	15432,5	35,0	1316,6
пшениця	29675,0	7002,8	10523,9	38,7	820,1
ячмінь	5950,0	1130	1915,3	39,0	164,2
горох	1032,0	194,6	278,1	28,1	7,2
кукурудза	8465,0	2722,8	2712,3	24,5	302,6
Соняшник	8639	3884,3	6541,0	19,8	434,2
2017 рік					
Зернові та зернобобові, в тому числі:	86906,0	17816,8	33886,2	64,1	1411,0
пшениця	70395,0	15048,6	27700,9	64,0	1127,8
ячмінь	15622,0	2576,2	5729,4	73,0	221,9
горох	889,0	254,2	455,9	31,7	55,2
Соняшник	4999,0	2731,2	3349,5	31,3	159,5
Ріпак	2025,0	816,4	2080,3	27,4	74
2018 рік					
Зернові та зернобобові, в тому числі:	44166,0	11259	20133,9	44,0	1308,3
пшениця	25791,0	6294,7	11266,6	53,3	697,4
ячмінь	13751,0	2981,9	6529,6	62,1	234,9
горох	4624,0	2209,3	2337,8	21,1	221
Соняшник	65,0	88,7	64,6	18,9	431,5
Ріпак	11053,0	5219,5	10860,5	31,0	358,3
2019 рік					
Зернові та зернобобові, в тому числі:	63 712	18 388,3	27 657,0	49,8	1200,5
пшениця	44 365	14 146,0	19 244, 8	43,4	897,7
ячмінь	19 347	4 242,3	8 412, 1	68,7	302,8
Соняшник	12 173	13 245,9	9 836, 3	10,2	391,3
Ріпак	7 538	9 080,1	7 439, 9	15,8	480,1
2020 рік					
Зернові та зернобобові, в тому числі:	47 973,0	23 304,1	23 722, 6	40,7	1 174,6
пшениця	30 066,0	13 854,1	15 034, 2	39,1	779,0
ячмінь	17 285,0	7 781,9	8 380, 4	43,8	395,6
Соняшник	11 297,0	11 887,4	13 198, 5	19,4	586,0

Джерело: дані статистичної та фінансової звітності підприємства

Потенційний рівень продуктивності земельних ресурсів ($Q_{\text{пот}}$) визначається як сума фактичної врожайності ($Q_{\text{ф}}$) та реального резерву її зростання (ΔQ):

$$Q_{\text{пот}} = Q_{\text{ф}} + \Delta Q \quad (2)$$

Подаємо виконані потенційні показники врожайності та резерви їх зростання на графіку (рис.1).

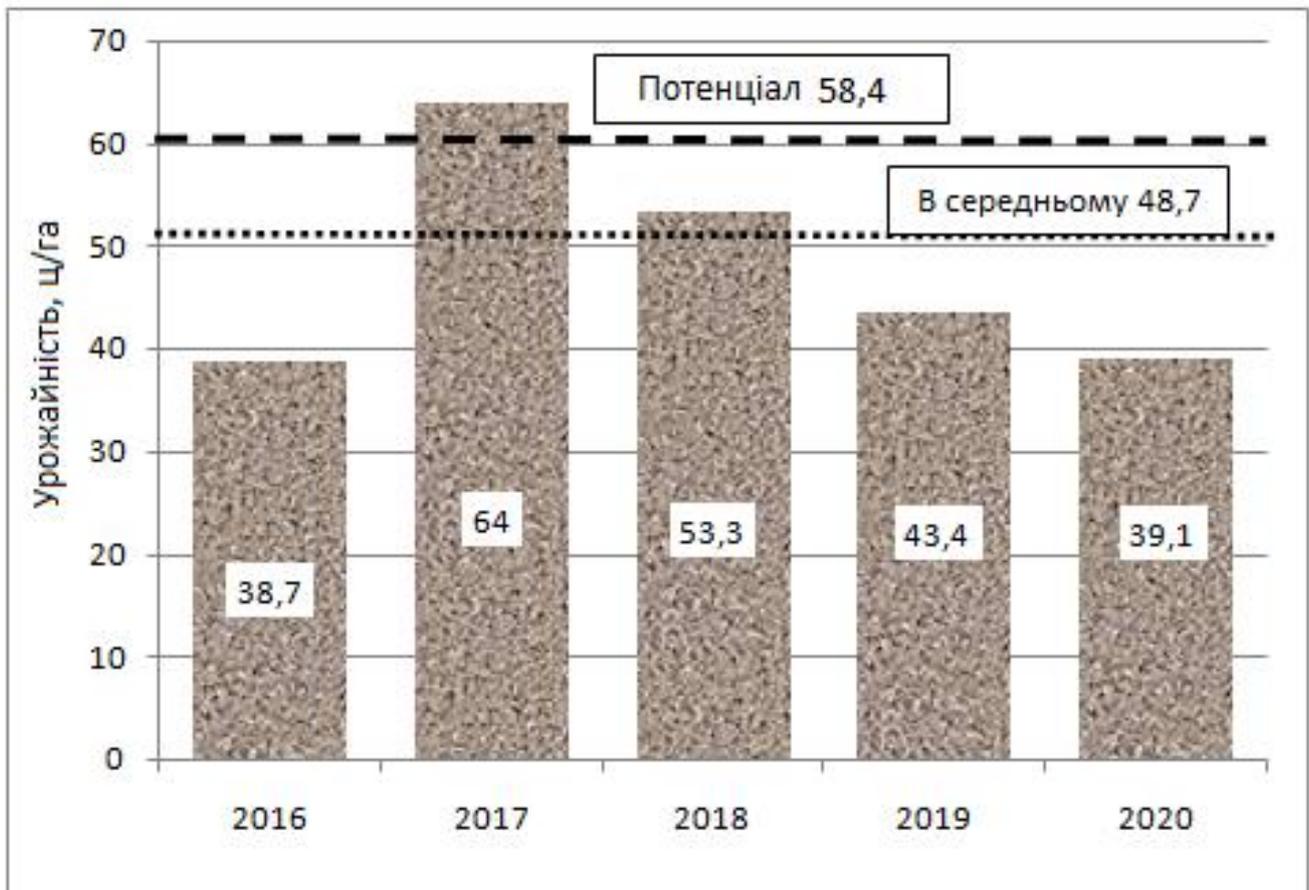
Рис.1. Потенційні показники врожайності основних культур та резерви їх зростання у ТОВ «Трофімова» у середньому за 2016-2020 роки

Джерело: виконано авторами за даними таблиці 1

Як видно з рисунку 1, резерв зростання врожайності пшениці становить 1/5 від досягнутого рівня, ячменю – майже 1/4 та соняшнику – понад 1/3.

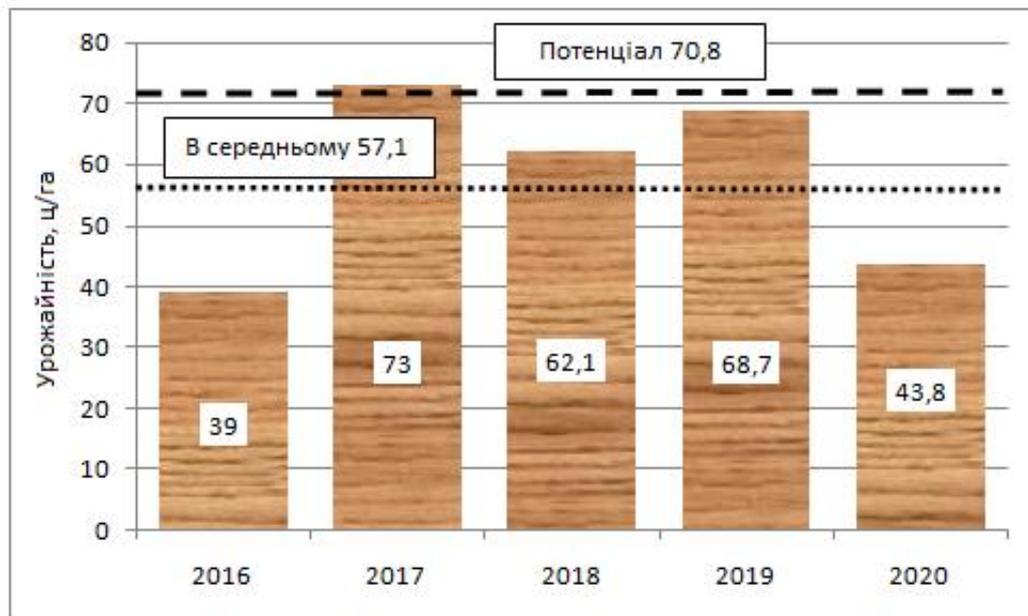
Щоб краще зіставити потенційний та середній рівень продуктивності землі при виробництві пшениці скористаємось стовпчиковим графіком (рис.2). На малюнку 3 представимо потенційний та фактичний рівні врожайності ячменю, малюнку 4 – соняшника.

Застосування графіків у економічних дослідженнях дозволяє виявити тенденцію за роки дослідження та оцінити середньорічні темпи зміни. Наприклад, під час аналізу динаміки врожайності у середньому зернових культур з допомогою графіка (рис. 5) бачимо, що за 5 років намітилася тенденція незначного зниження продуктивності полів. Так, у середньому за рік, відповідно до рівняння лінійного тренду ($y = - 0,29x + 47,59$), "швидкість" падіння врожайності склала 0,29 ц/га в середньому за рік.

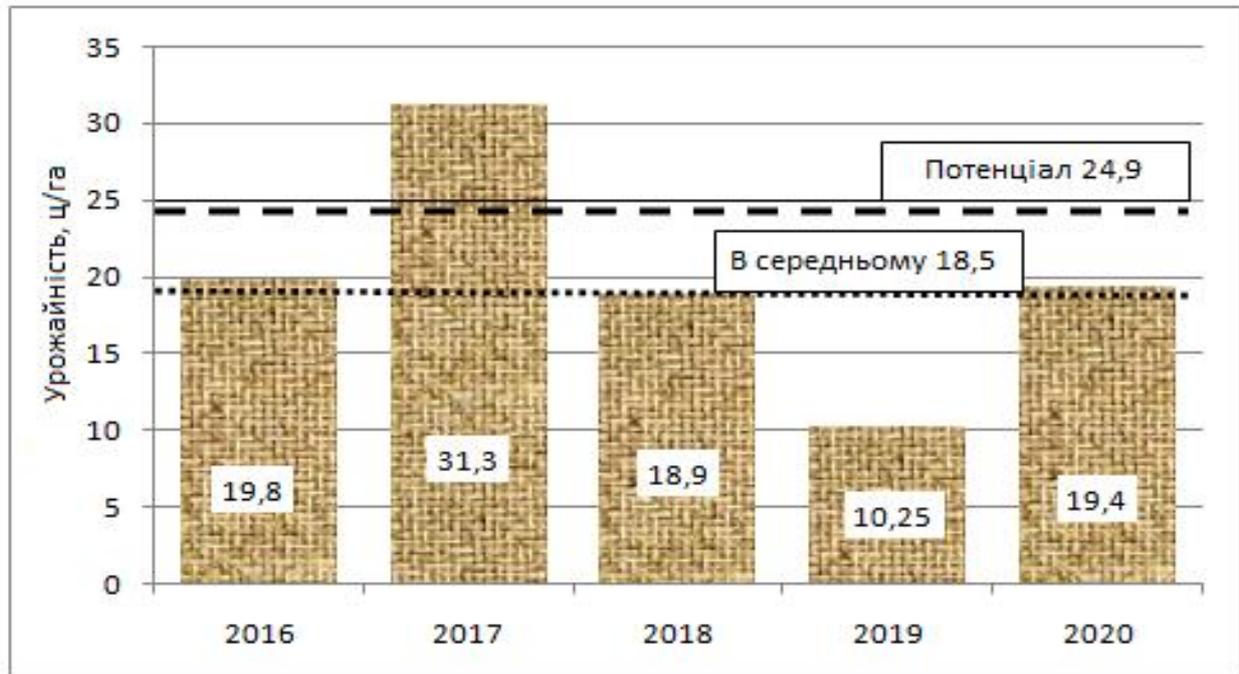
Рис.2. Потенційний та фактичний рівні врожайності пшениці в ТОВ «Трофімова» за 2016-2020 роки

Джерело: виконано авторами за даними таблиці 1

Рис.3. Потенційний та фактичний рівні врожайності ячменю в ТОВ «Трофімова» за 2016-2020 роки

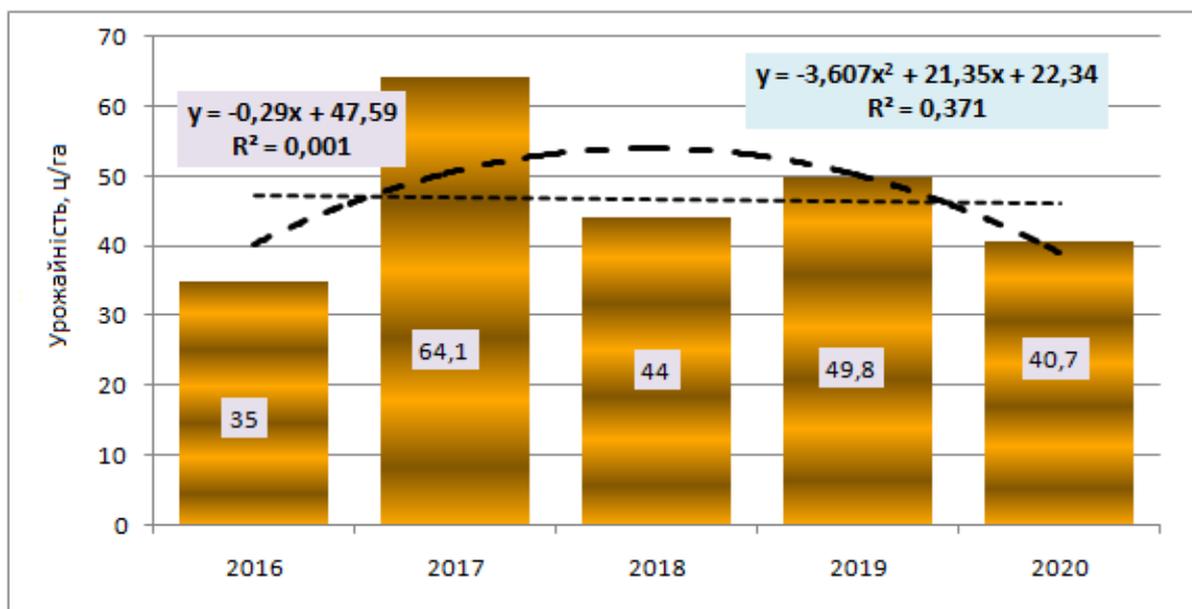
Джерело: виконано авторами за даними таблиці 1

Рис.4. Потенційний та фактичний рівні врожайності соняшника у ТОВ «Трофімова» за 2016-2020 роки

Джерело: виконано авторами за даними таблиці 1

Поліноміальний тренд показує, що у перший період дослідження врожайність зернових культур зростала, а у другий період почала знижуватися.

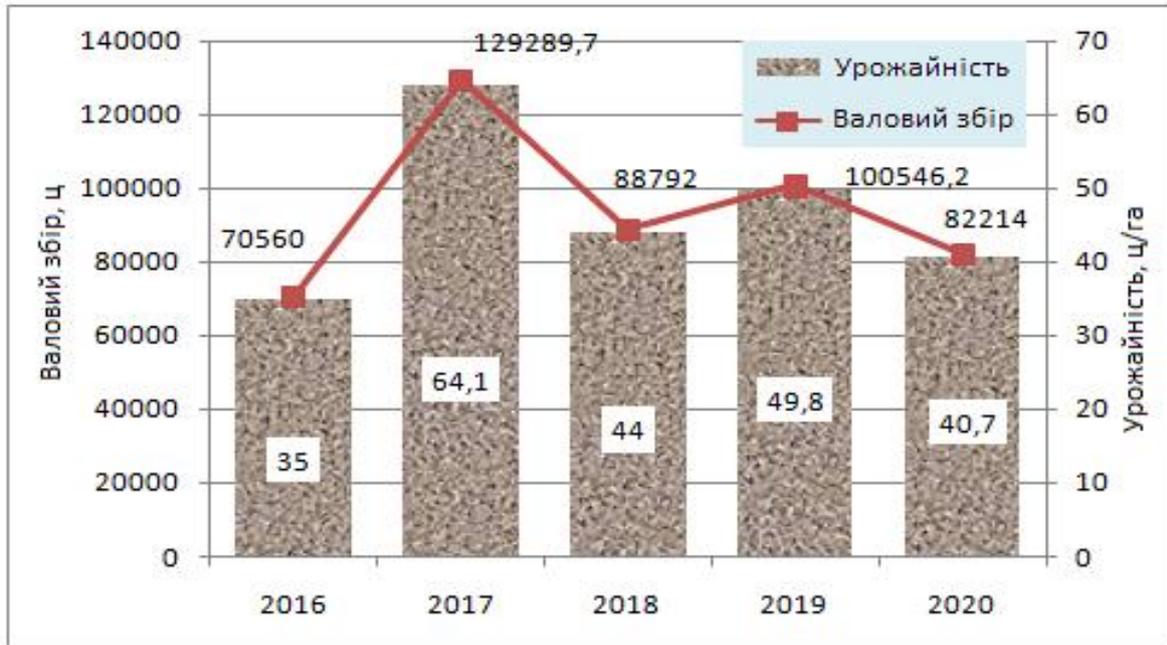

Рис.5. Динаміка врожайності зернових культур у ТОВ «Трофімова» за 2016-2020 роки

Джерело: виконано авторами за даними таблиці 1

Одним з важливих прийомів графічного представлення економічних показників діяльності підприємств є поєднання двох показників, що мають різні

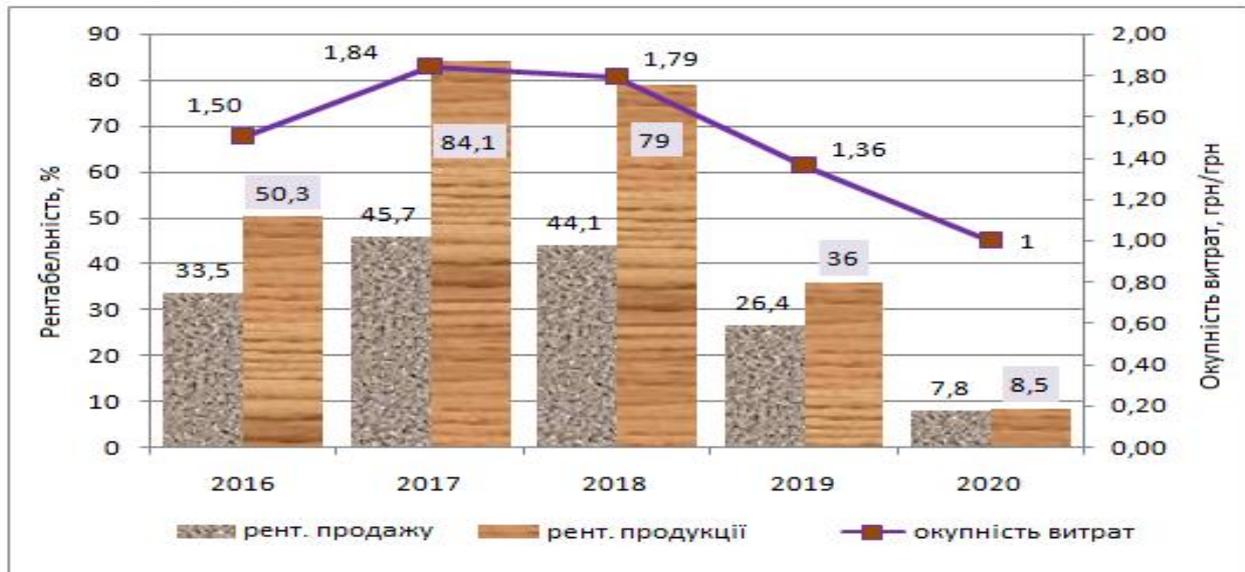
одиниці виміру. Так, графік дозволяє простежити залежність валового збирання зерна від врожайності полів (рис.6).

Рис. 6. Динаміка валового збору та врожайності зернових культур ТОВ «Трофімова» за 2016-2020 роки

Джерело: виконано авторами за даними таблиці 1

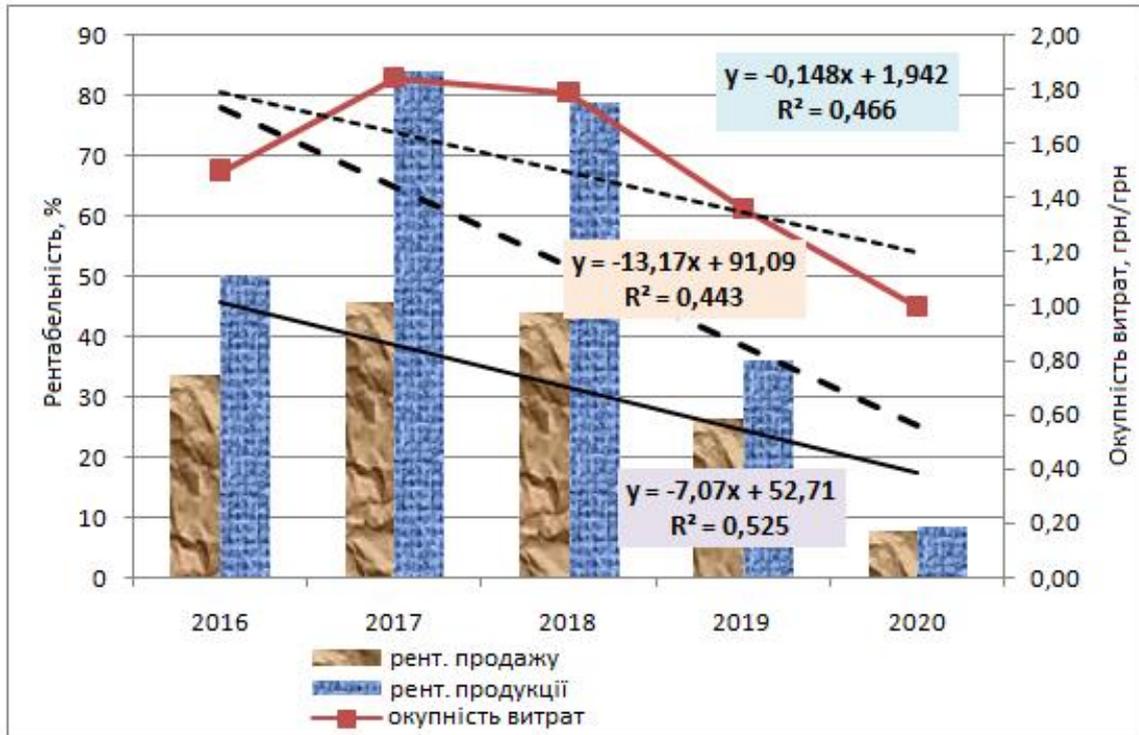
Сполучені графіки дозволяють також уявити динаміку трьох і більше показників, що мають дві різні одиниці виміру. Наприклад, одиницю виміру рентабельності продукції і рентабельності продажів можна представити на одній вертикальній осі, а окупність витрат (зіставлення виручки до собівартості) на іншій осі (рис.7).

Рис.7. Динаміка рентабельності продукції, рентабельності продажів та окупність витрат при виробництві та реалізації пшениці у ТОВ «Трофімова» за 2016-2020 роки

Джерело: розрахунки авторів за даними таблиці 1

На суміщених графіках можна також зафіксувати тенденцію зміни показників із зазначенням рівнянь трендів та коефіцієнтів апроксимації (рис.8).

Рис.8. Динаміка валового збору та врожайності пшениці в ТОВ «Трофімова» за 2016-2020 роки

Джерело: виконано авторами за даними таблиці 1

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вищевикладені результати графічного аналізу підтверджують широкі можливості застосування графіків у наукових економічних дослідженнях загалом та у дослідженні використання земельного потенціалу аграрних підприємств зокрема. Графічний метод є невід'ємною частиною економічного аналізу у тих випадках, коли поряд з фактичними показниками використання земельного потенціалу необхідно виявити резерви їх зростання та потенційний рівень. Застосування графіків у дослідженні використання земельного потенціалу дозволяє виявити тенденцію за період дослідження та оцінити середньорічні темпи зміни.

Поєднання на графіку двох показників, що мають різні одиниці виміру, наприклад, валового збору продукції сільськогосподарської культури та її врожайності, дозволяє виявити залежність цих показників.

Сполучені графіки дають можливість представити наочно на одному графіку більше двох показників, що мають різні одиниці виміру, наприклад, рентабельність витрат, рентабельність продажів, собівартість продукції та візуально демонструвати залежність між цими показниками.

Таким чином, графічний метод повною мірою дає можливість реалізувати системний підхід у дослідженні використання земельного потенціалу аграрних підприємств: аналізувати динаміку показників, здійснювати факторний аналіз та

виявляти залежність між показниками та їх варіацією, виявляти резерви та здійснювати екстраполяцію показників на основі відображених на графіку трендових моделей.

Подальші дослідження слід направити на пошук можливості використання графічного методу та його прийомів у дослідженні використання виробничого потенціалу загалом та з урахуванням усіх його складових. Актуальність таких наукових пошуків зростає з урахуванням зростання глобальних викликів та необхідності розробки заходів антикризового управління в умовах обмеженості ресурсів аграрних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Пармакли Д.М., Дудогло Т.Д. Графический метод в статистике: учебно-методическое пособие. Комрат. гос. ун-т, Научно-исслед. центр "Прогресс". – Комрат: Б. и., 2017 (Типogr. "Centrografic"). – 85 p.
2. Данкевич В.С. Методологічні та організаційно-економічні основи розвитку земельних відносин. Глобальні та національні проблеми економіки Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Випуск 10. 2016. С. 70-75. URL: [ttp://global-national.in.ua/archive/10-2016/16.pdf](http://global-national.in.ua/archive/10-2016/16.pdf)
3. Kwilinski, A., Pajak, K., Halachenko, O., Vasylichak, S., Pushak, Y., & Kuzior, P. (2019). Marketing Tools for Improving Enterprise Performance in the Context of Social and Economic Security of the State: Innovative Approaches to Assessment. *Marketing and Management of Innovations*, 4, 172-181. <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.4-14>
4. Шевців, Л., & Кілочко, О. (2021). Роль і значення графічних методів у статистичних дослідженнях розвитку економіки. *InterConf*, (51). URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/11584>
5. Літвінова В.О. Графічні методи дослідження у аналізі рівня конкурентоспроможності продукції . URL: <https://bit.ly/3qJ8LkD>
6. Дядик Т. В., Погребняк Л. П. Земельні ресурси – основа виробничого потенціалу аграрних формувань Полтавщини. *Агросвіт*. 2018. № 3. С. 41– 45.
7. Пармакли Д.М., Тодорич Л.П., Дудогло Т.Д. Эффективность производства и реализации продукции: современные методы анализа и оценки (учебное пособие). Комратский Государственный университет, Научно-исследовательский центр "Прогресс". – Комрат: Б. и., 2020 (Типogr. "Centrografic"). – 151 p.

References:

1. Parmakli D.M., Dudoglo T.D. Graficheskij metod v statistike: uchebno-metodicheskoe posobie. Komrat. gos. un-t, Nauchno-issled. tsentr "Progress". – Komrat : B. i., 2017 (Typogr. "Centrografic"). – 85 p.2.
2. Dankevych V.Je. Metodologichni ta orghanizacijno-ekonomichni osnovy rozvytku zemelnykh vidnosyn. Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky Mykolajivs'kyj nacional'nyj universytet imeni V.O. Sukhomlyns'kogho. Vypusk 10. 2016. S. 70-75. URL: [ttp://global-national.in.ua/archive/10-2016/16.pdf](http://global-national.in.ua/archive/10-2016/16.pdf)

3. Kwilinski, A., Pajak, K., Halachenko, O., Vasylichak, S., Pushak, Y., & Kuzior, P. (2019). Marketing Tools for Improving Enterprise Performance in the Context of Social and Economic Security of the State: Innovative Approaches to Assessment. *Marketing and Management of Innovations*, 4, 172-181. <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.4-14>

4. Shevciv, L., & Kilocho, O. (2021). Rolj i znachennja ghrافichnykh metodiv u statystychnykh doslidzhennjakh rozvytku ekonomiky. *InterConf*, (51). URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/11584>

5. Litvinova V.O. Ghrافichni metody doslidzhennja u analizi rivnja konkurentospromozhnosti produkciji . URL: <https://bit.ly/3qJ8LkD>

6. Djadyk T. V., Poghrebnyak L. P. Zemeljni resursy – osnova vyrobnychogho potencialu aghrарnykh formuvanj Poltavshhyny. *Aghrosvit*. 2018. # 3. S. 41–45.

7. Parmakli D.M., Todorich L.P., Dudoglo T.D. Effektivnost proizvodstva i realizatsii produktsii: sovremennye metody analiza i otsenki (uchebnoe posobie). *Komratskiy Gosudarstvennyy universitet, Nauchno-issledovatel'skiy tsentr "Progress"*. – Komrat: B. i., 2020 (Tipogr. "Centrografic"). – 151 p.

УДК 35:327.7

Петренко Ольга Павлівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-9722-3785
leka_m@ukr.net

НАПРЯМКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Анотація

В статті розглянуто можливі загрози, що виникають перед керівництвом сучасного підприємства. Зазначена необхідність фінансової діагностики діяльності підприємства з метою недопущення настання загроз для підприємства. Проведена діагностика фінансового стану ФСГ «ОСК» за допомогою показників ліквідності та ділової активності. Ймовірність настання банкрутства підприємства проведена за допомогою декількох моделей. На основі проведеної діагностики підприємства сформовано напрямки забезпечення антикризового управління даного підприємства, які полягають у формуванні плану фінансового оздоровлення, формуванні заходів з профілактики банкрутства та виявлення резервів збільшення суми валового прибутку.

***Ключові слова:** антикризове управління, банкрутство, ліквідність, підприємство, криза, фінансовий стан, діагностика, фінансовий розвиток, ділова активність.*

UDC 35:327.7

Petrenko Olga P.,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
of the Department of Economic Theory and Economics
of Enterprises Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-9722-3785
Email:leka_m@ukr.net

DIRECTIONS OF ENSURING ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Abstract

The purpose of the article is substantiation of proposals for the formation of anti-crisis management of the enterprise in modern business conditions.

The scientific novelty is the possible threats facing the management of a modern enterprise. The need for financial diagnostics of the enterprise in order to prevent threats to the enterprise. Diagnosis of the financial condition of FGC "OSK" with the help of liquidity and business activity. The probability of bankruptcy is based on several models. According to the calculations of the forecast of the probability of bankruptcy of the enterprise, as of 2020 it should be noted that in all three models the rate of bankruptcy is at the lower limit of its value, and as for the dynamics of this change, it should be noted a sharp decrease crisis of the enterprise in the future. On the basis of the diagnostics of the enterprise the directions of providing anti-crisis management of this enterprise are

formed, which consist in formation of the plan of financial recovery, formation of measures on prevention of bankruptcy and revealing of reserves of increase of gross profit.

Conclusions. The basis of anti-crisis management of the agro-industrial complex is a process that is dynamically developing and characterizes the transition to a new level of quality based on economic growth under the influence of external and internal factors. In this regard, the company needs to implement a financial strategy and apply ways to strengthen its financial condition, namely: the company must analyze its need for stocks of raw materials and decide on their reasonable reduction; the company should focus its efforts on increasing liquidity; the company should focus its efforts on reducing receivables, because in the event of inflation, any delay in payment leads to real losses; the company must constantly monitor and timely identify unacceptable types of receivables and payables.

Key words: anti-crisis management, bankruptcy, liquidity, enterprise, crisis, financial condition, diagnostics, financial development, business activity.

Вступ. Сучасна економічна криза, падіння обсягів попиту, низька інвестиційна активність і інші, особливо несприятливі мікро- та макроекономічні умови призводять до того, що багато підприємств виявляються неплатоспроможними, які втрачають перспективу свого подальшого розвитку і вступають в процедуру банкрутства. Фінансова криза на підприємстві може виникнути на будь-якому етапі його економічного розвитку і, незважаючи на значну кількість внутрішніх і зовнішніх причин, зазвичай є ознакою неефективного управління. Тому постає потреба перед керівниками сучасного підприємства в розробці напрямків антикризового управління з метою недопущення будь-яких фінансових ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість та необхідність проведення діагностичного дослідження діяльності підприємств розглядають в свої працях велика кількість вчених. Вони дозволяють по-новому осмислити ряд проблем антикризового управління.

Так, Пристайко В.В. зазначає важливість дослідження можливостей виживання підприємства в умовах глобальної економічної кризи [1, с.16].

Вчені Воронкова Т. Є. та Грищук К. В. [2, с.82] акцентують увагу на необхідності дослідження антикризового управління підприємством з урахуванням нестабільного зовнішнього середовища з метою їх подальшого розвитку.

Будь-який суб'єкт господарювання відчуває на собі вплив різноманітних криз. Ефективність антикризового управління визначається відсутністю ознак кризового стану та низькою імовірністю банкрутства. Діагностика кризового стану підприємства розглядається як один з напрямів економічної діагностики та тісно пов'язана з діагностикою загрози банкрутства [3, с. 297]

Шапурова О.О. [4,с.82] зазначає: «До симптомів кризи зазвичай належать: зниження прибутковості, скорочення частки ринку підприємства, втрату ним ліквідності».

Антикризове управління – це здатність розробляти оптимальні шляхи виходу із кризової ситуації, визначати пріоритетні цінності підприємства в умовах кризи, координувати діяльність підприємства та його робітників по передбаченню кризи, добиватися ефективності їх праці в екстремальних умовах [5, с. 257].

Тим часом, в ряді досліджень, що мають велике теоретичне і практичне значення, не проглядається системний підхід до вивчення комплексу проблем антикризового управління як багатоаспектного явища, недостатньо освячуються питання, пов'язані з розробкою реальних механізмів управління стратегією на ранніх стадіях банкрутства підприємств, концептуалізації процесу управління ситуацією на стратегічному рівні.

Метою статті є обґрунтування пропозицій для формування системи антикризового управління підприємством в сучасних умовах ведення бізнесу.

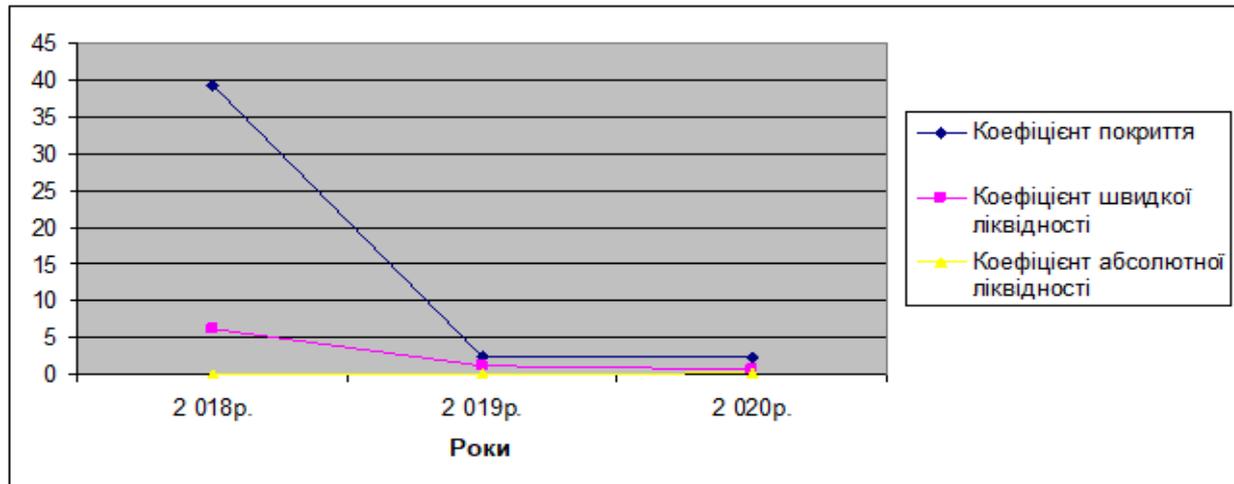
Виклад основного матеріалу дослідження. Ризик – це невід'ємна характеристика підприємництва, зокрема і ризик, пов'язаний із можливістю банкрутства фірми. Тому управління фінансово-господарською діяльністю підприємства являє собою процес цілеспрямованого, систематичного і безперервного впливу на керовані процеси, що відбуваються як всередині підприємства, так і ззовні.

Негативні наслідки банкрутства суб'єктів господарювання, що вклали свої активи в тій чи іншій формі, стали причиною пошуку різних методів ідентифікації можливостей платоспроможності підприємства. Тому, для підприємства важливо своєчасно проводити діагностику фінансового стану та ймовірності настання банкрутства підприємства.

Штангрет А.М. визначає такі основні принципи антикризового управління на рівні підприємства [6]:

- рання діагностика в діяльності підприємства, дослідження основних факторів, що зумовлюють їх розвиток;
- своєчасність реагування на окремі кризові явища у фінансовому розвитку підприємства;
- повна реалізація внутрішніх можливостей;
- використання санації підприємства для запобігання банкрутству;
- забезпечення контролю за результатами розроблених заходів.

Аналіз стану антикризового управління проведено на прикладі сільськогосподарського фермерського господарства «ОСК» Роздільнянського району Одеської області. Підприємство є типовим фермерським господарством, яке в останні роки зіткнулося з внутрішніми та зовнішніми ризиками, характерними для економіки регіону. Основними складовими аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання виступає розрахунок визначення рівня ліквідності та ділової активності підприємства. (рис.1, таблиця 1).

Рис. 1 Динаміка ліквідності СФГ «ОСК»

Джерело: сформовано автором

Провівши діагностику фінансового стану підприємства, слід відмітити погіршення його показників ліквідності. Так коефіцієнт покриття, коефіцієнт швидкої ліквідності та коефіцієнт абсолютної ліквідності не відповідають нормативному значенню.

Таблиця 1.**Аналіз ділової активності в СФГ «ОСК»**

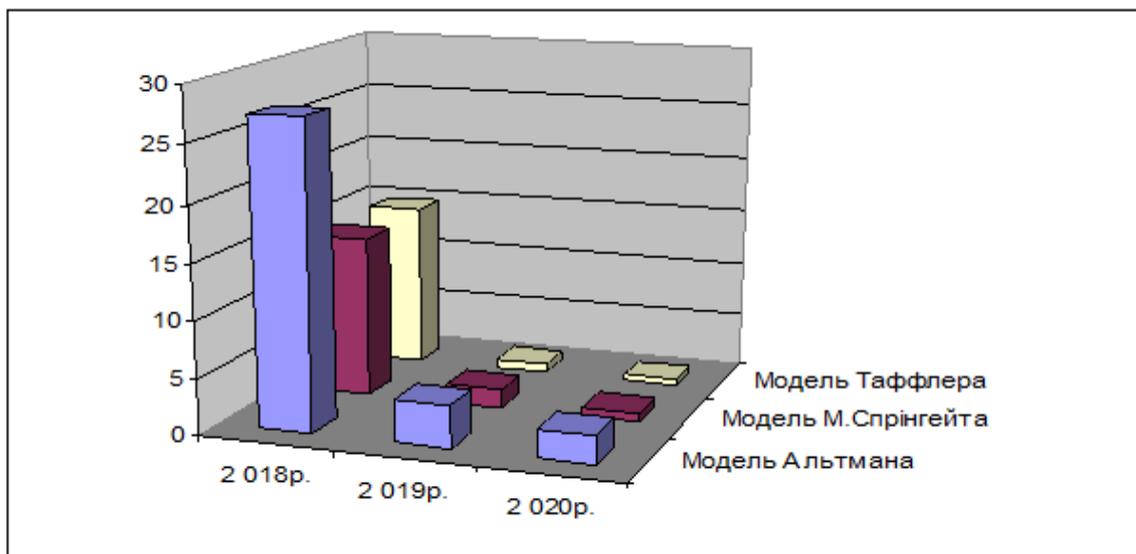
Показники	2018р.	2019р.	2020р.	2020р. до 2018р. (+,-)
Коефіцієнт оборотності активів	0,61	1,44	0,64	0,03
Коефіцієнт оборотності оборотного капіталу	0,62	1,90	0,81	0,18
Тривалість одного обороту, дні	581	189	444	-137
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	0,63	2,17	0,96	0,33
Коефіцієнт оборотності запасів	0,78	4,18	1,18	0,40
Тривалість одного обороту запасів, дні	464	86	304	-160
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	3,23	3,61	3,14	-0,11
Термін надання товарного кредиту, дні	111	99	115	4
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	24,49	4,34	1,95	-22,54
Термін погашення кредиторської заборгованості, дні	15	83	184	169
Тривалість операційного циклу, дні	575	185	419	-156
Тривалість фінансового циклу, дні	560	102	235	-325

Джерело: розраховано автором

Як можна помітити, з динаміки кількісних показників ділової активності СФГ «ОСК» їх значення змінюється не стабільно протягом аналізованого періоду. Слід відмітити основні зрушення, так зменшилася тривалість одного обороту оборотного капіталу на 137 днів, що є позитивним зрушенням. Значення

коефіцієнта оборотності запасів також збільшилося на 0,40, що призвело до зменшення одного обороту запасів на 160 днів. Термін надання товарного кредиту збільшився на 4 дні і станом на 2020 рік склав 115 днів. Коефіцієнт кредиторської заборгованості зменшився на 22,54. Що збільшило термін погашення кредиторської заборгованості з 15 днів до 184 днів у 2020 році. Підприємству слід проаналізувати напрями вкладення коштів і визначитись з джерелами доходів у перспективі. Отже, фінансовий стан СФГ «ОСК» за визначений період дослідження характеризується як нестійкий станом на 2020 рік.

Тому виникає необхідність проведення діагностики ймовірності настання банкрутства СФГ «ОСК». Було застосовано декілька методів діагностики банкрутства, а саме модель Альтмана, Спрінгейта та Таффлера.

Рис. 2 Прогноз ймовірності банкрутства в СФГ «ОСК»

Джерело: сформовано автором

Згідно з розрахунками прогнозу настання ймовірності банкрутства даного підприємства, станом на 2020 року слід відмітити що по всім трьом моделям показник настання банкрутства знаходиться на нижній межі свого значення, а що стосується динаміки цієї зміни, відбулося різке зменшення цього показника (рис. 2). Тому керівництву підприємства слід вжити термінові заходи щодо запобігання банкрутству підприємства.

Успішність антикризової діяльності підприємства істотно, а інколи й вирішально, залежить від своєчасного виявлення та ідентифікації кризових процесів.

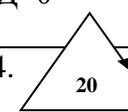
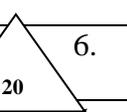
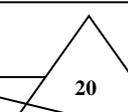
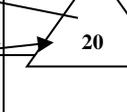
Для такого виявлення необхідно всебічно проаналізувати в динаміці показники оцінювання економічної безпеки підприємства, а також простежити за динамікою таких індикаторів. Серед методів стратегічного планування особливу цінність для оцінки стратегічної фінансової діяльності становить матриця фінансових стратегій Франсона-Романе. Цей інструмент виділяється серед інших методів тим, що дозволяє не тільки визначити поточне положення

компанії з точки зору фінансового ризику, але й розглядати ситуацію в динаміці, щоб дозволити прогнозувати зміни фінансової стратегії залежно від зміни важливих показників діяльності, а також планувати майбутнє становище компанії, цілеспрямовано змінюючи ці показники та знижуючи рівень фінансового ризику [7, с. 140].

Запропоновано застосування на підприємстві позиціонування СФГ «ОСК» у матриці фінансових стратегій (табл. 2)

Таблиця 2.

Позиціонування СФГ «ОСК» у матриці фінансових стратегій

Значення показника	РФД <0	РФД=0	РФД>0
РГД>0	1.	4.	6.
РГД=0	7.		5.
РГД <0	9.	8.	3.

Джерело: розраховано автором

Результат фінансово - господарської діяльності за останні 3 роки змінювався як і в меншу, так і в більшу сторону. За допомогою матриці, СФГ «ОСК» рекомендовано насамперед звернути увагу на темпи зростання рентабельності і темпи зростання обороту.

Антикризове управління – особлива стратегічна система управління підприємством, спрямована на усунення явищ, які вплинули на роботу підприємства несприятливо. Особливу роль в антикризовому управлінні грає фінансовий менеджмент - основний тактичний елемент фінансового забезпечення бізнесу, за допомогою якого керують грошовими потоками і знаходять оптимальні рішення проблем, що виникають.

Будь-яка криза не є перманентним явищем: вона виникає, триває протягом певного часу і зникає (долається) під впливом управлінських заходів і процедур. Причому більшість кризових явищ виникають раптово, спонтанно. У зв'язку з цим існує необхідність застосування, поряд з системним, ситуаційного та антиципативного (політики ризиків і гнучкості) управління кризовими явищами ми, особливо, у сільськогосподарських підприємствах [8, с. 15].

Оскільки кризовий фінансовий стан СФГ «ОСК» зумовлено загальноекономічною та природною ситуацією та неефективним менеджментом, то розробка заходів, має бути спрямована на подолання кризових ситуацій, за допомогою плану фінансового оздоровлення. При цьому стратегічний напрямок фінансового оздоровлення можна розділити на кілька етапів:

- оперативний етап, включає заходи, які дають швидкі результати і в основному вони спрямовані на ті ділянки, які найбільше ефективно реагують;
- стратегічний етап, що передбачає найглибші перетворення, що забезпечують сталий розвиток підприємства, максимальний запас міцності при коливаннях зовнішньої кон'юнктури ринку.

Вжиті заходи в кризових ситуаціях спрямовані на підвищення стабілізації фінансово-економічного стану. Таким чином можна виділити основні напрямки роботи, спрямованої на оздоровлення підприємства (рис. 3).

Рис. 3 Напрямки оздоровлення фінансової ситуації на СФГ «ОСК»

Джерело: сформовано автором

Безперечно, фактором визначальним конкурентоспроможність і успішність фінансово-господарської діяльності будь-якого суб'єкта господарювання є рівень фінансової стійкості - індикатор його успішного розвитку.

Однак, сучасні умови ведення бізнесу зумовлюють необхідність розробки певних заходів щодо профілактики банкрутства кожним підприємством. Дані заходи повинні бути спрямовані на визначення стратегічних цілей, тактики їх реалізації та ефективне управління фінансовими ресурсами і ресурсами виробництва. Для реалізації заходів з профілактики банкрутства на СФГ «ОСК» повинна створюватися ефективна система управління підприємством (рис. 4).

До оперативних заходів щодо виходу підприємства з кризи в процесі адаптації діяльності до умов світового продовольчого ринку, передбачають:

- скорочення витрат;
- усунення збиткової продукції;
- виявлення резервів зниження витрат;
- відстрочення платежів;
- зміцнення дисципліни і місцева економія всіх ресурсів;
- зміну цінової політики;
- вдосконалення збуту за допомогою маркетингових досліджень нових зовнішніх ринків;
- отримання податкових преференцій під антикризовий бізнес-план;
- зміну кадрової політики і мотивацію персоналу.

Рис. 4 Направлення антикризисного управління СФГ «ОСК»

Джерело: сформовано автором

В рамках реалізації оперативних заходів щодо виходу підприємства з кризи розраховуємо резерви можливого прибутку СФГ «ОСК».

Резерви зростання прибутку - це кількісно вимірні можливості її збільшення за рахунок зростання обсягу реалізації продукції, зменшення витрат на її виробництво та реалізацію, недопущення поза реалізаційними збитками, вдосконалення структури виробленої продукції. Резерви виявляються на стадії планування та у процесі виконання планів. Визначення резервів зростання прибутку базується на науково обґрунтованій методиці їх розрахунку, мобілізації та реалізації.

Розрахувавши резерви валового прибутку підприємства по двом факторам, а саме за рахунок збільшення обсягу виробництва продукції та зменшення собівартості виробленої продукції узагальнимо результати в таблиці 3.

Таблиця 3.

Узагальнення резервів збільшення суми валового прибутку, тис грн.

Види продукції	Пшениця озима	Ячмінь озимий	Насіння соняшнику	Всього
Збільшення обсягу реалізації продукції	533,52	152,80	157,43	843,75
Зниження собівартості продукції	-35,94	-64,85	22,30	-78,49
Всього	497,6	87,95	179,7	765,3

Джерело: розраховано автором

Узагальнивши результати обчислення резервів зростання валового прибутку за рахунок зазначених факторів, маємо резерв валового прибутку на підприємстві в розмірі 765,3 тис. грн. Ця сума є значною для СФГ «ОСК».

З урахуванням зазначеного, можна стверджувати, що головною особливістю антикризового управління на аграрних підприємствах є зустрічний характер антикризового управління на самому суб'єкті господарювання та антикризового державного регулювання на макро- і мезорівні, яке виражається у розробці цільових програм, формуванні правової бази, бюджетної кредитної, страхової, податкової системи, системи державної підтримки виробників, що забезпечує умови не тільки для виходу з кризи підприємствам аграрного комплексу, але і для їх зростання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основою антикризового управління агропромисловим комплексом є процес, що динамічно розвивається і характеризує перехід на новий рівень якості на основі економічного зростання під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. У зв'язку з цим, підприємству необхідне впровадження фінансової стратегії та застосування шляхів зміцнення фінансового стану, а саме:

- підприємство має проаналізувати свою потребу у запасах – сировині та матеріалах та прийняти рішення про їх зниження;

- підприємство має направити свої зусилля на збільшення ліквідності. Для цього необхідно спрямувати зусилля на зменшення короткострокової заборгованості підприємства, насамперед, на зниження величини короткострокових кредитів, і навіть зменшення тієї частини кредиторської заборгованості, яка обумовлена найбільшими відсотками за товарний кредит;

- крім того, підприємству слід спрямувати свої зусилля на зниження дебіторської заборгованості, оскільки за умов інфляції будь-яка відстрочка платежу призводить до реальних втрат. Тому необхідно розширити систему авансових платежів. Однак тут необхідно виявити особливу обережність, щоб не втратити клієнтів та не знизити обсяги реалізації;

- підприємству необхідно постійно контролювати та своєчасно виявляти неприпустимі види дебіторської та кредиторської заборгованості, до яких насамперед відносяться: прострочена заборгованість постачальникам та прострочена заборгованість покупців понад три місяці, прострочена заборгованість з оплати праці та платежів у бюджет та позабюджетні фонди.

Для правильної інтерпретації та практичного використання результатів експрес-діагностики необхідно враховувати не тільки величину та тенденцію зміни самих показників, а також їх взаємне вплив. Цей вплив дуже складний і багатогранний.

Для оцінки та планування діяльності підприємства необхідно постійно підтримувати раціональне співвідношення між різними показниками, які часто мають протилежний вплив, тому подальше дослідження буде спрямовано саме на виявлення оптимальних значень таких показників.

Список використаних джерел:

1. Пристайко В.В. Поняття та принципи антикризового управління: загальна характеристика. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2017. №2. С.16-18
2. Воронкова Т. Є. та Грищук К. В. Формування системи антикризового управління підприємством у сучасних умовах господарювання. *Економіка та держава.* 2017. № 5. С. 82-84
3. Москаленко В.М. Характеристика методів та моделей діагностики кризового стану підприємства. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки.* 2012. Вип. 22 (2). С. 297-303.
4. Шапурова О.О. Політика антикризового управління при загрозі банкрутства. *Актуальні проблеми економіки.* 2008. № 8(86). С. 147-154
5. Ситник Л.С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством: дис... д-ра екон. наук: 08.02.03. НАН України, Ін-т економіки промисловості. Донецьк : ІЕП НАН України, 2000. С. 474
6. Штангрет А.М. Попереджування та уникнення банкрутства промислових підприємств: автореферат дисертації. Львів. 2003. 20с.
7. Семенов А. Г. Матриця фінансових стратегій. *Вісник економічної науки України.* 2008. №2. С. 139-146.
8. Масловська Л. Ц., Головач К. С. Формування системи антикризового управління сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт.* 2017. № 9. С. 12-17

References:

1. Pristaiko, V.V.(2017) Concepts and principles of crisis management: general characteristics. *Scientific notes of TNU named after VI Vernadsky. Series: Public Administration.* 2. 16-18 [in Ukrainian].
2. Voronkova, T.E. & Grishchuk, K.V. (2017) Formation of anti-crisis management of the enterprise in modern business conditions. *Economy and state.* 5. 82-84 [in Ukrainian].
3. Moskalenko, V.M. (2012) Characteristics of methods and models for diagnosing the crisis of the enterprise. *Scientific works of Kirovograd National Technical University. Economic sciences.* 22 (2). 297-303[in Ukrainian].
4. Shapurova, O.O. (2008) Anti-crisis management policy at the risk of bankruptcy. *Current economic problems.* № 8 (86). 147-154 [in Ukrainian].
5. Sitnik, L.S. (2000) Organizational and economic mechanism of anti-crisis management of the enterprise: dis ... Dr. Econ. Science: 08.02.03. NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics. Donetsk: IEP NAS of Ukraine. 474 [in Ukrainian].
6. Shtangret, A.M. (2003) Prevention and avoidance of bankruptcy of industrial enterprises: dissertation abstract. Lviv. 20. [in Ukrainian].
7. Semenov, A.G. (2008) Matrix of financial strategies. *Bulletin of Economic Science of Ukraine.* 2. 139-146. [in Ukrainian].
8. Maslovskaya, L.C. & Golovach, K.S. (2017) Formation of anti-crisis management system of agricultural enterprises. *Agrosvit.* 9. 12-17 [in Ukrainian].

УДК 338.518

Стоянова-Коваль Світлана Савівна,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
ORCID ID: 0000-0002-1945-0509
stoyanovakoval@gmail.com

Білоус Генадій Петрович
Науковий співробітник
Національного університету "Одеська морська академія"
genadii1968@ukr.net

ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННІ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Анотація

Стаття присвячена дослідженню інституційного регулювання інвестиційних процесів аграрної сфери, яка є передумовою визначення основних пріоритетів та напрямів державної політики. Розглядається організаційно-економічний механізм реалізації ефективної державної політики інституціонального регулювання інвестиційних процесів у аграрну сферу, функціонування якого передбачає досягнення визначених у стратегії розвитку інституціонального регулювання інвестиційних процесів аграрної царини стратегічних імперативів та тактичних заходів щодо їх реалізації на основі застосування відповідного інструментарію. Зазначено, що сутність регулювання економічних систем полягає у формуванні умов, правил і пріоритетів діяльності економічних суб'єктів, що забезпечують досягнення суспільних цілей. Обґрунтовано стратегічні рекомендації у напрямку розвитку інституціонального регулювання інвестиційних процесів у аграрній сфері, які будуть сприяти подальшому динамічному розвитку національної економіки відповідно до сучасних ринкових принципів

***Ключові слова:** інвестиційні процеси, регулювання, держава, інституційне регулювання, інвестиційна політика..*

UDC 338.518

Stoyanova-Koval Svitlana S.
Doctor of Economics, Professor,
Professor of Accounting and Taxation
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-1945-0509
Email: stoyanovakoval@gmail.com

Bilous Genadiy P.
Scientist
National University "Odessa Marine Academy"
Email: genadii1968@ukr.net

INSTITUTIONAL REGULATION OF INVESTMENT PROCESSES

Abstract

The article is devoted to the study of the institutional regulation of investment processes in the agricultural sector, which is a prerequisite for determining the main priorities and directions of state policy. The organizational and economic mechanism of implementation of effective state policy of institutional regulation of investment processes in the agrarian sphere is considered. Strategic recommendations for the development of institutional regulation of investment processes in the agricultural sector, which will contribute to the further dynamic development of the national economy in accordance with modern market principles

The essence of regulation of economic systems, which consists in the formation of conditions, rules and priorities of economic entities that ensure the achievement of social goals.

In the long run, investment policy should ensure simple and expanded reproduction in a socially oriented market economy. The most important promising areas of this policy are the implementation of a system-innovative strategy of economic development based on the introduction and use of high-efficiency machines, equipment and advanced technologies that can constantly increase socio-economic efficiency and increase profits.

The features of the state investment policy are revealed, which should be the focus on the available internal resources of savings in the country and the emphasis, first of all, on the national capital. World experience shows that only close coordination of state policy with programs of large financial and industrial structures that have proven their viability, gives a real chance to overcome the crisis, recovery and further dynamic economic development. The institutional environment is a set of economic, political, social, legal rules that form the basis for production, exchange and distribution in the economy, and the main role in shaping the formal rules that form its basis, the state plays. Institutional investment environment is a set of rules that define the boundaries of economic interaction between the main actors in the investment process.

Key words: investment processes, regulation, state, institutional regulation, investment policy.

Постановка проблеми. Ключовими факторами економічного росту в національній економіці кожної країни виступають виробництво, інвестиції, інновації. В індустріально розвинених країнах питанням активізації й оптимізації інвестиційної діяльності з метою перспективного розвитку реального сектору економіки на державному рівні приділяється значна увага, тому що факт зниження інвестиційної активності нижче граничних значень трактується як загроза національній й економічній безпеці. В сучасних економічних умовах інвестування є одним з основних елементів ефективної діяльності більшості підприємств країни [1].

Наразі, найважливішою проблемою є активізація інвестиційної діяльності. Системою певних заходів у сфері бюджетної, грошово-кредитної, амортизаційної й фіскальної політики держава зобов'язана підтримати нормальне функціонування ринкового механізму в інвестиційній сфері, перебороти наслідки інвестиційного спаду, забезпечити умови підвищення інвестиційної активності. У цих цілях вона стимулює сукупний попит, регулює банківський відсоток, податкові ставки й т.д.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Деякі аспекти теоретико-методологічного обґрунтування інституційних механізмів регулювання інвестиційної діяльності в тому числі і аграрної сфери, досліджували в своїх

роботах С. Дем'яненко, Д. Крисанов, Я. Крупка, А. Ільїна, Б. Санто, Б.Твіс. Регулююча функція держави є динамічною, що гнучко змінюється залежно від рівня і якості розвитку ринкових відносин, регіональних традицій. Однак, дотепер предметом наукових дискусій залишаються форми й методи державного регулювання ринкової економіки, у теорії й на практиці опрацьовуються нові напрямки й інструменти державної політики.

Метою дослідження є аналіз особливостей функціонування інституційних механізмів регулювання інвестиційних процесів аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на низку переваг, ринкова економіка, все ж таки нездатна автоматично регулювати підприємницьку, інвестиційну діяльність, а також деякі соціально-економічні процеси в інтересах усього суспільства. Вона не забезпечує соціально справедливий розподіл доходу, не гарантує право на працю, не націлює на охорону навколишнього середовища й не підтримує незахищені верстви суспільства. Ці завдання повинне вирішувати держава.

На початку минулого століття в управлінні економічними процесами поряд з нормативним методом почав широко застосовуватися - інституціональний підхід, що сьогодні займає пріоритетні позиції. Інституціональний підхід орієнтує на вивчення інститутів, за допомогою яких здійснюється діяльність у соціально-економічній системі. Інституційне регулювання – це цілеспрямований розвиток різних суспільних, економічних, державних, соціальних та ін. інститутів (системи ціннісних настанов, зразків і норм поведінки, організацій та ін.) по впорядкуванню, формалізації й стандартизації суспільних зв'язків, взаємодії особистостей, відносин між групами й співтовариствами. Інституціональний метод допомагає виявити інститути, за допомогою яких здійснюється управлінська діяльність, здатна перебороти фрагментарність знання про управлінський дискурс.

Відповідно до інституційної концепції, під правилами, ми розуміємо визнані на загальному рівні та забезпечені відповідними механізмами захисту правила, якими зумовлюються, забороняються або дозволяються певні види дій більш ніж одного індивідуума. Знижуючи рівень невизначеності, правила забезпечують відносний рівень підвищення поінформованості ринкових агентів стосовно трансформації зовнішнього середовища, яка пов'язана з людською поведінкою.

Як справедливо зазначає С.І. Дем'яненко: «У тому рівні, відповідно до якого раціональний характер поведінки людини залежить від рівня її поінформованості та здатності використати цю інформацію для прийняття рішення, правила набувають форми умови раціональної поведінки людини» [2].

В наслідок повторення ситуації багато раз загальновизнаними умовами і правилами набувається самопідтримуючий і самодостатній характер. Таким чином, на нашу думку, виникають інститути, що усувають проблему координації.

Інститути мають відбиття у правилах формального характеру, затверджуючи форму документів (конституцій, законів), які людина створила

свідомо. При цьому, вони можуть являти собою продукт людської свідомості, що має прояв у кодексах поведінки та загальноприйнятих умовностях, тобто у правилах неформального характеру, які пронизують всі сфери суспільного життя, мають свій прояв у звичках, звичаях, традиціях або інших формах.

На наш погляд, у вітчизняній практиці, ефективними інститутами є, насамперед, фундаментальні інститути, які розпочали формуватися у період кардинальних змін у економічній системі. Насамперед, це стосується основних інститутів реалізації права приватної власності, незалежної системи судочинства, конкурентної боротьби та недержавної фінансової системи, які сприяли відходу вітчизняної економіки від соціалістичного спрямування розвитку. При цьому варто зважати на той факт, що трансформація інститутів має поступовий характер, тому на початковому етапі формування може спостерігатися їх слабкий рівень розвиненості, і як наслідок неефективний рівень. Ми вважаємо, що серйозні наслідки для вітчизняної економічної системи має нерозвиненість системи банківського обслуговування, яка не здатна забезпечити ефективний рівень акумуляції заощаджень населення, що становить найважливіше джерело інвестиційного забезпечення.

Держава відіграє важливу роль в економіці, створюючи нормативно-правову базу її ефективного функціонування, регулюючи ринкове середовище із застосуванням особливих, підвладних тільки їй засобів впливу, заповнюючи, тим самим, недоліки, об'єктивно властиві ринку. Крім того, посилення міжнародної економічної інтеграції на основі поділу праці призводить до формування нових соціально-економічних і політичних проблем, пов'язаних з національною безпекою, міграцією населення й робочої сили, екологією тощо.

Сільськогосподарська продукція є життєво важливим суспільним благом й, відповідно, виробництво цього суспільного блага повинне здійснюватися при особистій участі держави. Для інтенсивного розвитку економіки аграрної сфери необхідне ефективне втручання держави, реалізація нею функцій регулювання.

Сутність регулювання економічних систем полягає у формуванні умов, правил і пріоритетів діяльності економічних суб'єктів, що забезпечують досягнення суспільних цілей.

Головною метою державного регулювання інвестиційної діяльності, у тому числі в харчовій промисловості, є створення сприятливих правових й економічних умов для здійснення інвестиційної діяльності й підвищення ефективності інвестиційних проектів.

Через регулювання інвестицій держава впливає на темпи й пропорції суспільного виробництва, використовуючи при цьому фінансовий і кредитно-грошовий механізми. Наприклад, з метою стимулювання приватних інвестицій, здійснюваних за рахунок кредитів, держава покриває частину позикового відсотка за рахунок власних коштів [3].

Важливою проблемою активізації інвестиційного процесу, забезпечення стабільних темпів економічного росту є ефективна взаємодія ринкового й державного механізмів регулювання інвестиційної діяльності. Їх оптимальне співвідношення обумовлюється специфікою економічних відносин, що

складаються на конкретному етапі розвитку суспільства. Конкретні зміни в системі економічних відносин неминуче спричиняють і перетворення механізмів регулювання інвестиційного процесу. Досягнення оптимального поєднання окремих напрямків державного й ринкового механізмів регулювання інвестицій багато в чому визначає результативність проведених реформ.

Реальна економічна практика показала, що зайве державне втручання в інвестиційний процес, так само як і нічим невиправдане самоусунення держави від регулювання ринку інвестицій ведуть до стагнації інвестиційної діяльності. Тому необхідне поєднання різних методів державного й ринкового регулювання, що відповідало б національним традиціям економічної діяльності й забезпечувало б безперервний приплив інвестицій у реальне виробництво з метою досягнення економічного росту.

У сучасних детермінованих економічних системах у механізмі регулювання інвестиційного процесу основна роль належить саме ринковим формам активізації інвестиційної діяльності. Це зумовлюється тим, що ринковий механізм характеризується високою організованістю й інституціональною розвиненістю інвестиційної сфери. Погодженість інтересів всіх учасників інвестиційного процесу забезпечує необхідну цілеспрямованість і результативність процесу руху інвестиційних ресурсів. Переваги, що впливають із участі у фінансово-промислових групах (єдина інвестиційна програма, концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках, збалансованість між потребами в інвестиціях і можливостями росту інвестиційного забезпечення) визначають прискорення інвестиційного процесу.

Свої регулюючі функції держава виконує, застосовуючи систему методів й інструментів впливу на обсяг і структуру інвестицій, які змінюються залежно від економічних завдань, фінансових можливостей держави, накопиченого досвіду регулювання.

Регулювання держави інвестиційної сфери не може не привести до деякого обмеження свободи господарюючих суб'єктів. Але не слід забувати, що обмеження свободи завжди викликано необхідністю. Держава змушена впливати на ринковий інвестиційний процес, оскільки вона наділена власними економічними функціями, які їй доводиться реалізовувати на тому ж економічному просторі, де діють й інвестори. Так центральним питанням є розробка науково-обґрунтованої інвестиційної політики із чітким визначенням цілей, пріоритетів й етапів. Держава ініціює розробку такої стратегії й відповідає за її спрямованість і конкретну реалізацію. Своєю участю в інвестиційному процесі вона ставить метою створення такої системи умов і форм, що орієнтує на вибір найбільш ефективних варіантів використання наявних інвестиційних ресурсів, на встановлення правил і норм функціонування ринку капіталів.

Важливо при цьому враховувати, що державна участь в інвестиційній діяльності спричиняє певні витрати держави й органів різного рівня управління. Тому вона повинна бути ретельно узгоджена з очікуваними результатами й періодично піддаватися перегляду для підтвердження її доцільності й масштабів.

Державна інвестиційна політика являє собою систему заходів, спрямованих на створення умов для здійснення інвестиційного процесу, забезпечення доступу підприємств до інвестиційних ресурсів й їх ефективного використання. Вона передбачає сприяння капіталоутворенню, збільшенню доходів від вкладених інвестицій і зниженню ризиків від інвестиційної діяльності, має підпорядкованість інвестиційного процесу реалізації загальноекономічної мети – підвищенню життєвого рівня населення [4].

Інвестиційна політика держави повинна передбачати спрямування фінансових коштів на цілі відтворення відповідно до інтересів держави в даних соціально-економічних умовах. За інтересами держави стоять концентровані інтереси всього суспільства. Держава виступає від його імені, будучи наділена політичною владою й має здатність реалізувати свою волю в правових актах, пріоритетному фінансуванні й інших засобах регулювання інвестиційного процесу. Держава повинна бути суб'єктом першого рівня управління, тоді як інвестиційним фондам, банкам, корпораціям, концернам, акціонерним товариствам й іншим учасникам інвестиційного процесу слід відігравати роль суб'єктів другого рівня, що втім цю роль не принижує. «Вторинність» тут стосується лише генеральної спрямованості дій, а не їх масштабу, характеру ефективності. Подібний розподіл ролей треба до того ж, забезпечити не стільки прямими владними акціями держави, скільки дієвістю встановлених нею правил економічної поведінки [5,6].

Зусилля інвестиційної політики держави в середньостроковій перспективі повинні бути націлені на послідовне зниження системних і специфічних ризиків інвестування в Україні, на забезпечення стабільного й сприятливого законодавчого режиму інвестиційної діяльності, створення дієвих законодавчих і практичних механізмів ефективного захисту прав інвесторів при реалізації інвестиційних проектів. Пріоритетним завданням тут також є зміна негативного іміджу України на світових ринках капіталу й формування позитивного образу української економіки, як про місце зі стандартними й безпечними умовами ведення бізнесу, зрозумілими підприємцям у будь-якій країні світу [2].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інвестиційна політика в перспективі повинна забезпечити просте й розширене відтворення в умовах соціально-орієнтованої ринкової економіки. Найважливіші перспективні напрямки цієї політики – реалізація системно-інноваційної стратегії економічного розвитку на основі впровадження й використання високоефективних машин, устаткування й прогресивних технологій, що дозволяють постійно підвищувати соціально-економічну ефективність і збільшувати норму прибутку.

Сьогодні відмінною рисою державної інвестиційної політики повинна стати орієнтація на наявні внутрішні ресурси нагромаджень у країні й акцент, насамперед на національний капітал. Світовий досвід показує, що тільки тісна координація політики держави із програмами великих фінансових і промислових структур, що довели свою життєздатність, дає реальний шанс на вихід із кризи, відновлення й наступний динамічний розвиток економіки.

Інституційне середовище являє собою сукупність економічних, політичних, соціальних, юридичних правил, що утворюють базис для виробництва, обміну і розподілу в економіці, а головну роль у формуванні правил формального характеру, що становлять її основу, відіграє держава. Інституційне інвестиційне середовище являє собою множину правил, які визначають межі здійснення економічної взаємодії між основними суб'єктами процесів інвестування. Держава є творцем певного кола таких правил, безпосередньо інститутів формального типу, які є закріпленими на законодавчому рівні нормами та правилами, які регламентують протікання процесів інвестування. Інший елемент інституційного інвестиційного середовища становлять правила неформального характеру (або інститути неформального типу), тобто традиції, стереотипи поведінки, які сформувалися під впливом особливостей економічної системи держави і галузі.

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А. Україна: реалії та інноваційний розвиток . Гальчинський А., Геєць В., Семиноженко В. К.: ОП НДУБВ, 1997. 66 с.
2. Демьяненко С. Свидерская И К вопросу о стратегии развития аграрной политики Украины *Экономика Украины*. 2004. №8. С. 72-79.
3. Державне управління: теорія і практика . За заг. Ред. д-ра юрид. наук, проф. В.Б. Авер'янова. К.: Юрінком Інтер, 1998. 432 с.
4. Карамушко Н.А. Фактори впливу на науково-технічний й інноваційний розвиток підприємств АПК *Часопис економічних реформ*. Луганськ, 2013. № 1. С. 18-23
5. Стоянова-Коваль С.С. Регулювання інвестиційних процесів у харчовій промисловості: інституційний вимір: Монографія. Херсон: Айлант, 2016. 324 с.
6. Стоянова-Коваль С.С. Інвестиційні потоки як фактор нарощення інвестиційного потенціалу, Т.С.Шабатура, Вє.А.Непочатенко. *Економіка: реалії часу*. Науковий журнал. 2013. № 3 (8). С. 160-165.
<http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n3.html>

References:

1. Galchinsky A. Ukraine: realities and innovative development. Galchynsky A., Geets V., Seminozhenko VK: OP NDUBV, 1997. 66 p.
2. Demyanenko S. Sviderskaya I To the question of the strategy of development of the agrarian policy of Ukraine (2004) *Economy of Ukraine*. 2004. №8. pp. 72-79
3. State management: theory and practice. For prof. V.B. Aver'yanov. K. : Yurinkom Inter, 1998.432 p.
4. Karamushko N.A. Factor injected into the scientific and technical development of agricultural enterprises (2013) *Journal of economic reforms*. Luhansk, 2013. № 1. p.18-23

5. Stoyanova-Koval S.S. Regulation of investment processes in the agricultural industry: Institutional business: Monograph. Kherson: Aylant, 2016.324 p.
6. Stoyanova-Koval S.S. Investment flows as a factor of increasing investment potential, T.S. Shabatura, V.A. Nepochatenko. *Economy: real time. Science journal.* (2013). №. 3 (8). p.160-165, available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n3.html>

УДК 338.242

Шабатура Тетяна Сергіївна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-7107-0167
ta_sha77@ukr.net

ОЦІНКА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АПК В УКРАЇНИ

Анотація

Проведена оцінка державної підтримки АПК України, на основі чого виявлено основні її недоліки, а саме: відсутність системного характеру та узгодженості програм з пріоритетами напрямками розвитку сільського господарства; несталість та короткотривала спрямованість державних програм; не прогнозованість і несвоєчасність виплат з боку держави, а також щорічне недовиконання програм; недосконалість та недостатня дієвість законодавчих актів, які регулюють питання надання державної підтримки сільськогосподарському товаровиробнику.

Запропоновано удосконалити на законодавчому рівні відповідні нормативно-правові документи, що регулюють питання державної підтримки галузі; розробити та офіційно затвердити Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій; визначити пріоритетність розвитку малих форм господарювання та удосконалити інструменти їх підтримки та заохочення; визначити інструменти, джерела та обсяги формування фінансових ресурсів для надання державної підтримки, а також узгодити щорічні обсяги надання державної підтримки за її стратегічними напрямками; по-н'яте, здійснювати контроль за виконанням державних програм підтримки на основі використання якісних та кількісних показників.

Ключові слова: *виробництво, сільське господарство АПК, державна підтримка, бюджетне планування, державні інструменти, фермерське господарство.*

UDC 338.242

Shabatura Tatyana S.,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Economic Theory
and Economics of Enterprise
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-7107-0167
Email: ta_sha77@ukr.net

ASSESSMENT OF STATE SUPPORT FOR AGRICULTURE IN UKRAINE

Abstract

Production of high quality agricultural products, seasonality of agricultural production, the presence of time between the implementation of costs and production results, the dependence of agricultural production results on climatic conditions necessitate continuous improvement of state support for producers and subsidies.

The purpose of the article is to assess the state support of the agro-industrial complex, identify the main problems with its provision and substantiate proposals for its improvement.

The scientific novelty is to provide proposals for improving state support for agricultural production in order to increase the competitiveness of the agricultural sector strengthen food security and increase the economic potential of Ukraine.

Conclusions. Despite the differential approach to providing state support to the agricultural sector of Ukraine, it is imperfect, contradictory and does not allow for long-term budget planning of state support for agricultural production, does not ensure full development of the industry based on modern innovative technologies and therefore does not create conditions for improvement economic potential of the country. The main problematic aspects of the development and provision of state support for agricultural production are: lack of systemic nature and consistency with the priorities of agricultural development; instability and short-term orientation of state programs; unpredictability and lateness of payments by the state, as well as annual underperformance of programs; imperfection and insufficient effectiveness of legislative acts governing the provision of state support to agricultural producers.

In order to create an effective system of state support for agricultural production, it is necessary to: first, at the legislative level to improve the relevant regulations governing the state support of the industry; secondly, to develop and officially approve the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas, as well as relevant documents defining the priorities of state support for agricultural production for the medium and long term; third, to prioritize the development of small businesses and improve tools to support and encourage them; fourth, to determine the tools, sources and volumes of formation of financial resources for the provision of state support, as well as to agree on the annual volumes of the provision of state support in its strategic areas; fifth, to monitor the implementation of state support programs based on the use of qualitative and quantitative indicators.

Key words: production, agriculture, agriculture, government support, budget planning, government instruments, farming.

Постановка проблеми. Виробництво високоякісної продукції з використанням органічних добрив, дотриманням етичних норм, екологічних стандартів та принципів сталого розвитку потребує значних інвестицій, які багатьом вітчизняним сільськогосподарським підприємствам, насамперед малих і середніх форм господарювання, є недоступними. Сезонність аграрного виробництва, наявність часового проміжку часу між здійсненням витрат та отриманням результатів виробництва, залежність результатів сільськогосподарського виробництва від природнокліматичних умов зумовлюють необхідність державної підтримки товаровиробників та субсидування виробництва. В той же час, значний обсяг субсидій та величезна кількість пільг не завжди забезпечують прибутковість сільськогосподарської діяльності і мають негативний вплив на діяльність аграрних підприємств.

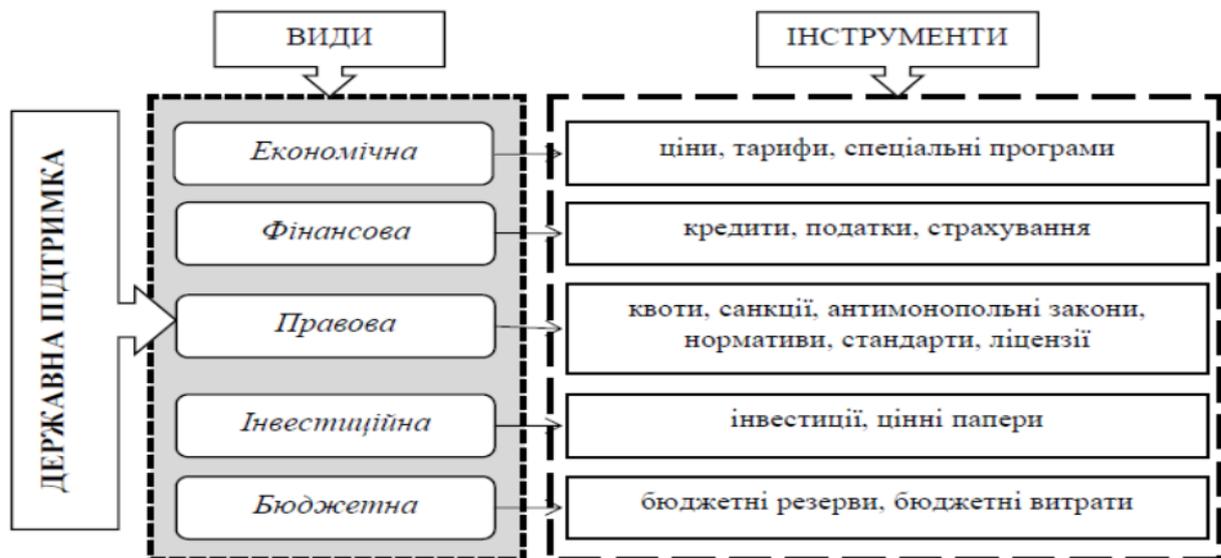
Аналіз останніх досліджень та публікацій. На протязі останніх років різним аспектам державної підтримки розвитку АПК України приділяється значна увага з боку вітчизняних науковців і практиків. Істотний внесок у дослідження цих та інших питань зробили А. В. Балян, М. Р. Ванієва, І. Ю. Гришова, Р. В. Гришова, А. С. Даниленко, О. П. Дяченко, О. М. Ільчук, О. В. Ковальова, І. М. Міщак, О. А. Мухіна, А. А. Осіпова, О. В. Панухник та ін. Проте, не зважаючи на активне дослідження даної проблематики, ще досі залишаються проблеми системності та достатності державної підтримки АПК, узгодженості її напрямків із стратегічними цілями розвитку аграрного

виробництва, що і зумовлює необхідність проведення подальших досліджень в цьому напрямі.

Формування мети статті. Метою дослідження є проведення оцінки державної підтримки АПК, виявлення основних проблем з її надання та обґрунтування пропозицій щодо її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасної ринкової економіки узгодження інтересів економічних суб'єктів АПК досягається за допомогою їх стимулювання і мотивації, які здійснюються з використанням державних форм регулювання. Державне регулювання АПК являє собою процес впливу на його розвиток за рахунок створення можливості суб'єктам господарювання здійснювати прибуткову діяльність та покращувати свої конкурентні позиції. Однією з форм державного регулювання є державна фінансова підтримка, яка є основним механізмом реалізації державної політики в АПК та супроводжується створенням сприятливих економічних, організаційно-правових та інших умов розвитку аграрного виробництва.

Україна, як і більшість європейських країн, здійснює заходи з надання державної підтримки аграрному сектору економіки. Починаючи з 2017 року Україна відмовилася від непрямой державної підтримки в сільському господарстві, зокрема яка надавалась шляхом спеціального режиму оподаткування ПДВ, та почала більш широко запроваджувати механізми прямої державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників (рис. 1).

Рис. 1. Види й інструменти державної підтримки сільськогосподарського виробництва [1]

Відповідно до Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України" від 24.06.2004 р., державна підтримка суб'єктів аграрного бізнесу надається у формі державного регулювання гуртових цін, товарних інтервенцій, фінансових інтервенцій, тимчасового адміністративного регулювання цін, бюджетної позики, кредитної субсидії, лізингової субсидії,

бюджетної дотації та часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки й обладнання вітчизняного виробництва.

Пунктом 42 розділу VI Бюджетного кодексу України встановлено, що у 2017-2021 рр. щорічний обсяг коштів Державного бюджету України, які спрямовуються на державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників, становить не менше 1% випуску продукції у сільському господарстві [2]. Для того щоб перевірити відповідність обсягів державної підтримки встановленим нормативам, було проаналізовано її динаміку протягом 2017—2020 рр. (табл. 1).

Таблиця 1.

Частка видатків Державного бюджету на підтримку розвитку сільськогосподарських товаровиробників

Показник	Роки			
	2017	2018	2019	2020
Обсяг випуску в сільському господарстві, млн. грн.	637791,0	707792,0	847587,0	892852,0
Видатки Державного бюджету на підтримку розвитку АПК, млн. грн.	5448,1	4283,9	5963,3	4240,0
Частка видатків Державного бюджету на підтримку розвитку АПК в обсязі випуску в с/г, %	0,8	0,6	0,7	0,5

Джерело: складено автором на основі [3;4].

Наведена динаміка державної підтримки АПК та її частка в обсязі випуску сільськогосподарському господарстві протягом 2017-2020 рр. свідчать, що реальні обсяги фінансування не досягають значень задекларованих показників. Так у 2017—2020 рр. частка видатків, які спрямовані на державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників, є меншою 1% обсягу випуску в сільському господарстві, що не відповідає теперішнім нормативам, які встановлені для 2017—2021 рр. Проте це не вплинуло на обсяг випуску в сільському господарстві постійно зростає, який у 2020 р. становить 892852 млн. грн., що на 255061 млн. грн. або на 140 % більше, ніж у 2017 р.

Слід розпочати з того, що в Україні не існує офіційно затвердженої Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій, а також документа, що визначає пріоритети державної підтримки сільськогосподарського товаровиробника на середньо- та довгострокові періоди. Про це наголошують в своїх дослідженнях ряд дослідників, зазначаючи, що деякі з заходів бюджетної підтримки не мають відповідного ухвалення на законодавчому рівні, а тому не можуть бути використані агровиробниками в своїй практичній діяльності [5-7].

Така ситуація унеможливує узгодження основних показників ефективності державної підтримки чи бюджетної програми з офіційно задекларованою стратегією розвитку АПК. Як наслідок, деякі з бюджетних програм підтримки розробляються хаотично та роздроблено, без належного публічного обґрунтування та погоджуванням з іншими видами державної

підтримки. Більш того бюджетна програма підтримки аграрного виробництва протягом останніх кількох років неодноразово змінювалася. А це, в свою чергу, не дозволяє здійснювати перспективне бюджетне планування державної підтримки галузі та не забезпечує повноцінний її розвиток на базі сучасних інноваційних технологій.

Поряд з цим, слід зазначити, що ефект від заходів антимонопольного регулювання отримує не аграрний сектор, а суміжні монополізовані сектори, такі як, наприклад, дотації на мінеральні добрива, товарні кредити тощо. Через відсутність дієвого контролю у фінансовій сфері та недосконалість організаційно-економічного механізму аграрного сектору генерується нееквівалентний товарообмін між сільським господарством та суміжними галузями, а існуючий мораторій на купівлю та продаж сільськогосподарських земель обмежує доступ виробників аграрної продукції, насамперед, малих форм господарювання, до інвестиційних і кредитних ресурсів [8].

Через несталість та короткотривалість дії програм бюджетної підтримки зростає недовіра з боку аграріїв до держави. Недостатній рівень впливу державних заходів на функціонування суб'єктів господарювання, непрогнозованість і несвоєчасність виплат з боку держави тільки унеможлиблює включення державної підтримки в стратегію розвитку аграрного бізнесу.

Про недосконалість державних програм підтримки аграрного сектору в Україні наголошує й професор О.В. Панухник В своїх дослідженнях науковець зауважує, що «... програми бюджетної підтримки в Україні страждають від постійного недофінансування; а також, правила розподілу бюджетних коштів за відповідними програмними підтримками зазвичай схвалюється на щорічній основі і часто змінюється з року в рік (тобто виробники сільськогосподарської продукції часто не отримують підтримки, коли вона їм терміново потрібна). Також, потрібно врахувати корупційні прояви, наявність обмежень та ускладнень для доступу до програм бюджетної підтримки для сільгоспвиробників» [9, с.6].

Починаючи з 2018 року, обсяг субсидіювання сільського господарства був суттєво збільшений, а їх структура була необґрунтовано розширена. До нього було включено 5 основних програм: 1) пільгові кредити; 2) підтримка індивідуальних фермерів; 3) підтримка садівництва; 4) підтримка худоби, переробка та зберігання; 5) часткова компенсація витрат (вітчизняного виробництва) сільськогосподарської техніки. При цьому кожна з цих категорій містила ще від 1 до 8 підпрограм, що, як на нашу думку, варто було дещо узагальнити.

Одним із вагомих результатів 2020 року для аграрної галузі є перезавантаження державної підтримки українського АПК. Зокрема, Урядом та Парламентом підтримано низку напрацьованих спільно з аграріями законодавчих ініціатив щодо удосконалення державної підтримки, закріплено у правовому полі функціонування Державного аграрного реєстру, визначено пріоритети державної підтримки на наступні роки та виплачено аграріям усі 4 млрд. грн. підтримки.

В 2020 році напрямки державної підтримки АПК (дотації) дещо змінилися, які поділили на дві групи: традиційні програми державної підтримки і нові програми державної підтримки.

В цілому бюджет традиційних державних програм підтримки АПК в 2020 році становив 3280,9 млн. грн. та передбачив реалізацію 5 основних напрямків (табл. 2).

Таблиця 2.

Фінансова підтримка заходів в АПК на 2020 рік (млн. грн.)

Традиційні державні програми	Кількість програм	Результати програми
Часткова компенсація вартості с/г техніки вітчизняного виробництва	1	892,6
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів (січень-жовтень), млн. грн.	1	1047,7
Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства	5	290,0
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	4	134,6
Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції	4	916,0
Всього		3280,9

* Джерело: [3]

За результатами реалізації традиційних державних програм підтримки заходів в АПК в 2020 році сільськогосподарськими виробниками було використано майже 3,3 млрд. грн. бюджетних коштів. За період грудень 2019 року та січень-листопад 2020 року було подано 7260 заявок на компенсацію 14946 одиниць сільськогосподарської техніки загальною вартістю 4332 млн. грн. з ПДВ. Фінансовою підтримкою заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів скористалося 4231 сільськогосподарське підприємство, за результатами програми якої сума виплат становила 1047,7 млн. грн. Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства надавалася за напрямками: придбання садибного матеріалу, спорудження шпалери та встановлення систем крапельного зрошення, нове будівництво та реконструкція холодильників та цехів, придбання ліній товарної обробки плодів та ягід виробниками, придбання техніки та обладнання (зокрема іноземного), бюджет якої повністю було використано.

Великого значення в механізмі державної підтримки надано саме фермерським господарствам, як найбільш уразливим формам господарювання АПК, за результатами якої:

1) 605 фермерських господарств отримало фінансову підтримку у вигляді субсидування одиниці оброблюваних земель (32, 201 млн. грн.);

2) дотації за утримання корів було надано фермерським господарствам на 7027 корів (35,14 млн. грн.); компенсацію вартості техніки та обладнання СОК одержало 43 фермерських господарства на суму 286,6 тис. грн.;

3) 179 фермерським господарствам-переможцям було надано безвідсоткових кредитів обсягом 67 млн. грн., де середній обсяг допомоги становив 374, 0 тис. грн.

Щодо програми підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції, то державою було передбачено:

1) відшкодування вартості закуплених племінних тварин, бджіл, сперми та ембріонів, якою скористалося 306 фермерських господарств (300,0 млн. грн.);

2) 23430 фермерських господарств отримало спеціальну бюджетну дотацію за наявні бджілосім'ї (239,44 млн. грн.);

3) фінансову допомогу у вигляді відшкодування вартості тваринницьких об'єктів отримало 28 фермерських господарств (327,07 млн. грн.);

4) відшкодування вартості будівництва та/або реконструкції підприємств із зберігання та переробки зерна отримало 15 фермерських господарств (69,46 млн. грн.).

Нові програми державної підтримки АПК передбачали: агрострахування, відшкодування втрат від посухи, підтримку розвитку меліорованих земель, підтримку виробництва органічної продукції, картоплярства, субсидювання вирощування гречки.

Як бачимо, щорічно спостерігається недофінансування напрямків розвитку сільськогосподарського виробництва. Бюджетне планування державної підтримки сільськогосподарського товаровиробника свідчать про короткострокову спрямованість і здійснюється без стратегічного планування політики державної підтримки, що не сприяє розвитку галузі в цілому, а тому не забезпечують підвищення економічного потенціалу країни. Як наслідок, Україна витрачає суттєві обсяги коштів платників податків на субсидії сільгоспвиробникам (близько 0,5% від загальних видатків Держбюджету). Законодавчі та нормативно-правові акти, які регулюють питання надання державної підтримки сільськогосподарському товаровиробнику, є недосконалими та недостатньо дієвими, а тому потребують системних змін.

Більшість бюджетних програм є недосконалими та суперечливими. Не винятком є програма з надання кредитів фермерським господарствам. Рішення з надання субсидій фермерським господарством покладено на спеціальну комісію, розгляд якого відбувається постфактум, в результаті чого програма стає неактуальною для більшості фермерів. Аналогічна проблема стосується й таких програм, як часткова компенсація витрат на будівництво або реконструкцію тваринницьких ферм та часткова компенсація витрат на сільськогосподарську техніку. При цьому остання передбачає компенсацію витрат на придбання сільськогосподарських машин вітчизняного виробництва з метою підвищення продуктивності сільського господарства. Проте, сільськогосподарська техніка вітчизняного виробництва є дешевшою порівняно з імпортною, адже за своїми

технічними характеристиками значно їй поступається, що суперечить основній цілі реалізації програми.

Не можна й оминати той факт, що більшість фермерських господарств України відносяться до малих форм господарювання, проте на їх фінансову підтримку з боку держави спрямовується лише близько 15% від всього обсягу фінансування.

Враховуючи основні недоліки державної підтримки аграрного виробництва за попередні роки, Урядом в 2020 року було запущено перезавантаження державної підтримки українського АПК, що базується на трьох принципах – прозорості, прогнозованості та справедливості. Ці принципи закладені у прийнятому на початку листопада 2020 року проєкті Закону України №3295 «Про державну підтримку сільського господарства України», який удосконалює державну підтримку та визначає пріоритети на наступні роки. Пріоритетні напрями формувались на базі численних зустрічей з аграріями і профільними комітетами та передбачають: фінансову підтримку заходів в АПК (кредити, страхування); підтримку виробництва нішевих культур (продовольча безпека); підтримку фермерських господарств; підтримку садівництва, виноградарства, хмелярства; картоплярство; підтримку тваринництва; часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки [10].

Отже, Уряд затвердив основні напрями підтримки аграріїв у 2021 році, які, з одного боку, мають бути актуальними та економічно ефективними для аграрної галузі, а з іншого – мали відповідати запитам самих сільгоспвиробників. Для реалізації цієї програми в держбюджеті закладено 4 млрд. грн., використання яких передбачалося за такими напрямками:

- фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів (1.2 млрд. грн.);
- фінансова підтримка галузі тваринництва (1.0 млрд. грн.);
- здешевлення сільськогосподарської техніки та обладнання (1.0 млрд. грн.);
- фінансову підтримку розвитку фермерських господарств та кооперативів (0,4 млрд. грн.);
- фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства (0,4 млрд. грн.);
- фонд гарантування кредитів (0,24 млрд. грн.) [11].

Крім того, на законодавчому рівні закріплено документ на функціонування онлайн платформи – Державного аграрного реєстру, який забезпечить аграріям спрощений доступ до програм державної підтримки та публічність її розподілу. Такий інструмент збільшить кількість одержувачів державної підтримки, спростить взаємодію між державою та сільгоспвиробником, запровадить програми таргетованої державної підтримки з можливістю виконання усіх процесів через електронні інструменти [12].

Висновки. Не зважаючи на диференційний підхід надання державної підтримки аграрному сектору України, вона є недосконалою, суперечливою та такою, що не дозволяє здійснювати перспективне бюджетне планування

державної підтримки аграрного виробництва, не забезпечує повноцінний розвиток галузі на базі сучасних інноваційних технологій, а тому не створює умови для підвищення економічного потенціалу країни. Основними проблемними аспектами розробки та надання державної підтримки аграрному виробництву виявлено такі: відсутність системного характеру та узгодженості програми з пріоритетними напрямками розвитку сільського господарства; несталість та короткотривала спрямованість; непрогнозованість і несвоєчасність виплат з боку держави, а також щорічне недовиконання фінансових програм; недосконалість та недостатня дієвість законодавчих актів, які регулюють питання надання державної підтримки сільськогосподарському товаровиробнику.

З метою створення ефективної системи державної підтримки аграрного виробництва необхідно: по-перше, на законодавчому рівні удосконалити відповідні нормативно-правові документи, що регулюють питання державної підтримки галузі; по-друге, офіційно затвердити Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій, а також відповідні документи, що визначають пріоритети державної підтримки аграрного виробництва на середньо- та довгострокові періоди; по-третє, визначити пріоритетність розвитку малих форм господарювання та удосконалити інструменти їх підтримки та заохочення; по-четверте, визначити інструменти, джерела та обсяги формування фінансових ресурсів для надання державної підтримки, а також узгодити щорічні обсяги надання державної підтримки за її стратегічними напрямками; по-п'яте, здійснювати контроль за виконанням державних програм підтримки на основі використання якісних та кількісних показників.

Створення ефективної системи державної підтримки аграрного виробництва забезпечить вихід аграрного виробництва на траєкторію інноваційного розвитку, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності аграрної галузі, зміцненню продовольчої безпеки країни та зростанню її економічного потенціалу, а отже формуванню іміджу України як виробника високоякісної аграрної продукції.

Список використаних джерел:

1. Осіпова А. А. Ефективність інструментів державної підтримки сільськогосподарського виробництва. *Ефективна економіка*. 2020. №6. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7975> (дата звернення: 04.02.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.6.61
2. Бюджетний кодекс України 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL : <https://agro.me.gov.ua/ua/pidtrimka> (дата звернення: 04.05.2021).
4. Державна служба статистики України. URL : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2017/sg/pvzu/arch_pvXu.htm (дата звернення: 04.05.2021).

5. Даниленко А.С. Державна підтримка аграрного сектору економіки в контексті формування передумов для сталого економічного розвитку. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/235.pdf. (дата звернення: 27.04.2021).

6. Ванієва М.Р. Державна підтримка підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу АПК регіону. *Наукові праці південного філіалу національного університету біоресурсів і природокористування "Кримський агротехнологічний університет"*. Сімферополь, 2009. Вип. 119. С. 46-52.

7. Rusan, V., Diachenko, O. Institutional frameworks for agrarian sector development in the context of ensuring the economic security of state. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2019. № 2, p.117-122. URL : <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.02.12>

8. Балян А.В., Гришова І.Ю. Шабатура Т.С. Публічна політика та державна підтримка розвитку аграрного виробництва в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 2. С. 156-167. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1906/1786>

9. Панухник О.В. Напрями та шляхи трансформації державної підтримки суб'єктів аграрної сфери України. *Актуальні проблеми інноваційної економіки. Всеукраїнський науковий журнал*. 2017. № 1. с. 5-10.

10. Урядовий портал <https://www.kmu.gov.ua/news/igor-petrashko-ozvuchiv-napryamki-pidtrimki-ark> (дата звернення: 04.02.2021).

11. Гришанова Н. Визначено основні напрями підтримки аграріїв на 2020 рік. Агробізнес. Банківська діяльність. URL : https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/193209_viznacheno-osnovn-napryami-pdtrimki-agrarv-na-2020-rk (дата звернення: 11.04.2021).

12. Підсумки-2020: Презавантажено державну підтримку аграріїв та визначено пріоритети на наступні роки. *Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства*. <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 04.02.2021).

References:

1. Osipova, A.A. (2020). Efektyvnist' instrumentiv derzhavnoi pidtrymky sil'skohospodars'koho vyrobnytstva. *Efektyvna ekonomika*. vol. 6. Retrieved from : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7975> (Last accessed: 04.05.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.6.61 [in Ukrainian]

2. Biudzhetyj kodeks Ukrainy 8 lypnia 2010 roku № 2456-VI. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

3. Informatsijno-analitychnyj portal APK Ukrainy. Retrieved from <https://agro.me.gov.ua/ua/pidtrimka> (Last accessed: 04.05.2021). [in Ukrainian].

4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2017/sg/pvzu/arch_pvzu.htm (Last accessed: 04.05.2021). [in Ukrainian].

5. Danilenko, A.S. (2020). Derzhavna pidtrymka ahrarnoho sektoru ekonomiky v konteksti formuvannia peredumov dlia staloho ekonomichnoho rozvytku. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/235.pdf. (Last accessed: 27.04.2021). [in Ukrainian].

6. Vanieva, M.R. (2009). Derzhavna pidtrymka pidvyschennia efektyvnosti vykorystannia resursnoho potentsialu APK rehionu. *Naukovi pratsi pivdennoho filialu natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia "Kryms'kyj ahrotekhnolohichnyj universytet"*. Simferopol', vol. 119. Pp. 46-52. [in Ukrainian].

7. Rusan, V., Diachenko, O. (2019). Institutional frameworks for agrarian sector development in the context of ensuring the economic security of state. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. 2. Pp. 117-122. Retrieved from : <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.02.12> [in Ukrainian].

8. Balyan A.V., Grishova I.Yu. Shabatura T.S. (2021). Publichna polityka ta derzhavna pidtrymka rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva v Ukraini. *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*. vol. 2. Pp. 156-167. Retrieved from : <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1906/178> [in Ukrainian].

9. Panuhnik, O.V. (2017). Napriamy ta shliakhy transformatsii derzhavnoi pidtrymky sub'iektiv ahrarnoi sfery Ukrainy. *Aktual'ni problemy inno vatsijnoi ekonomiky. Vseukrains'kyj naukovyj zhurnal*. vol. 1. Pp. 5-10. [in Ukrainian].

10. Uriadovyy portal. Government portal. Retrieved from : <https://www.kmu.gov.ua/news/igor-petrashko-ozvuchiv-napryamki-pidtrimki-apk> (Last accessed: 04.02.2021). [in Ukrainian].

11. Grishanova, N. (2020). Vyznachenno osnovni napriamy pidtrymky ahrariiv na 2020 rik. *Ahrobiznes. Bankivs'ka diial'nist'*. Retrieved from : https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/193209_vyznachenno-osnovn-napryami-pdtrimki-agrarv-na-2020-rk (Last accessed: 11.04.2021). [in Ukrainian].

12. Pidsumky-2020: Perezavantazhenno derzhavnu pidtrymku ahrariiv ta vyznachenno priorytety na nastupni roky. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta sil's'koho hospodarstva. *Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta sil's'koho hospodarstva*. Retrieved from : <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (Last accessed: 04.02.2021). [in Ukrainian].

УДК: 631.147(477)

Шевченко Аліса Анатоліївна

Кандидат економічних наук,
Доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-3581-7884
Alisochka1978@gmail.com

Нікіфорчук Максим Юрійович

Здобувач вищої освіти
Одеський державний аграрний університет

ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ АГРАРІЇВ В УКРАЇНІ

Анотація

У статті розглянуто основні положення органічного руху. Зазначено види органічного виробництва згідно українського законодавства. Проаналізовано світові тенденції виробництва органічної продукції та визначено існуючі переваги, які стали підґрунтям для активного розвитку. Визначено країни – лідери за обсягами нарощування «органовиробництва». Розглянуто площі сільськогосподарських угідь в Україні, які задіяні на виробництві органічної продукції та кількість українських операторів органічної продукції. Виявлено найбільші європейські країни – імпортери органічної продукції. Проведено SWOT-аналіз розвитку «органовиробництва» в Україні з метою забезпечення перетворення можливостей у сильні сторони, а для слабких сторін та загроз формулювання системи відповідних заходів з їх мінімізації та усуненню. Обґрунтовано заходи, що сприятимуть подальшому розвитку виробництва органічної продукції аграріями в Україні.

Ключові слова: виробництво, органічна продукція, органічне сільське господарство, землеробство, сертифікація, SWOT – аналіз.

UDC: 631.147(477)

Shevchenko Alisa A.

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department
of Economic Theory and Economics of Enterprises,
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-3581-7884
Email: Alisochka1978@gmail.com

Nikiforchuk Maxim Yu.

Student
Odessa State Agrarian University

ORGANIC VIROBNITSTVO S.-G. PRODUCTS: OPPORTUNITIES FOR GROWERS IN UKRAINE

Abstract

In the article, the main provisions of the organic movement are considered. Appointed to see organic virobnitstva zgidno Ukrainian legislation. The world trends in the production of organic products have been analyzed, and significant advantages have been identified, as they have become a guide for active growth. The regions were appointed - the leaders behind the pledges of increasing the "organ-building". The area of agricultural-gland in Ukraine was examined, as a background for the selection of organic products. and the number of Ukrainian operators in organic products. The largest European countries were identified as importers of organic products. A SWOT-analysis of the development of "organization" in Ukraine was carried out with the method of ensuring the transformation of the capabilities of the strong side, and for the weak side of the threat, the formulation of the system of viable approaches for their minimization and use. Primed come in. How to accept further development of the production of organic products by agrarians in Ukraine.

Key words: harvesting, organic production, organic farming, farming, certification, SWOT analysis.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання більшість аграріїв спрямовують курс на «виживання», пришвидшення терміну окупності вкладеного капіталу у виробничу діяльність та стрімкого зростання прибутковості бізнесу. Такий підхід супроводжується грубими порушеннями в системі організації виробництва продукції рослинництва і тваринництва: переважання в галузевій структурі виробництва продукції с.-г. частки продукції рослинництва (скороченням розмірів деяких галузей тваринництва), порушенням правил чергування с.-г. культур в часі та просторі (використання нераціональної структури посівних площ), інтенсифікація виробництва продукції с.-г. на основі хімізації процесів та інше. Як наслідок – виникають проблеми екологічного, технологічного, економічного та соціального характеру: ерозія ґрунтів та зміна їх структури, забруднення навколишнього середовища, погіршення якості продукції, підвищення рівня собівартості виробництва продукції та ін.

Мінімізація негативного впливу виявлених проблем в сучасному агробізнесі в усьому світі відбувається на основі органічного виробництва продукції. Аграрний сектор України має дуже потужний потенціал щодо виробництва екологічно чистої та безпечної продукції та підвищення конкурентоспроможності її на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значущість тематики наукової публікації розкривається у працях багатьох вчених – економістів.

На думку Котикової О.І. [1, с.107]: «...за останні декілька років Україна стала важливим постачальником органічних продуктів для західних ринків. Основними продуктами органічного походження в Україні, що йдуть на експорт є: зернові, масляні культури, бобові, дикорослі ягоди, гриби, горіхи та трави».

Височанська М.Я. та Дорожкіна К.В. [2] зазначають про те, що: «...Україна має 4 регіони, де можливе вирощування екологічної продукції на рівні світових стандартів, що визначає резерви росту і дало б можливість посісти лідируючу

позицію також і в міжнародному рейтингу за площею органічних сільськогосподарських угідь. На їх думку і ми з цим погоджуємось: «...доцільним заходом активізації органічного виробництва в Україні має бути посилення державної підтримки органічних виробників, оскільки наразі вона надається операторам у межах видатків на загальних підставах із усіма сільськогосподарськими товаровиробниками».

Макаревич Л.С. відмічає [3], що: «...незважаючи на стрімкий розвиток органічного виробництва в Україні існує ряд певних перешкод, які суттєво сповільнюють розвиток органічного сільськогосподарського виробництва та формування ринку органічних продуктів у цілому. Недосконала нормативно-правова база та відсутність належного інформаційного забезпечення негативно впливають на роботу «органічних підприємств»».

Дослідники підкреслюють, що: «... саме виробництво органічно чистої продукції є важливим чинником у зростанні ефективності сільськогосподарських підприємств на перспективу» [4].

Отже, аналіз останніх досліджень свідчить про значну увагу вчених даній проблематиці. Проте багато питань, пов'язаних з механізмом активізації в Україні органічного виробництва є невирішеними і вимагають подальших досліджень.

Метою статті є розгляд сучасних тенденцій розвитку виробництва органічної продукції і систематизації конкретних заходів подальшого розвитку виробництва органічної продукції с.-г. для аграріїв в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Органічний рух зародився як альтернативний напрям в землеробстві. Відмітимо, що в світі існують деякі відмінності у назві даного терміну: «органічне землеробство», «біологічне землеробство», «екологічне землеробство».

Незважаючи на те, що деякі принципи органічного виробництва використовувались ще на початкових етапах розвитку систем землеробства, все таки бурхливого розквіту «органовиробництва» набуло у ХХ столітті. Так, філософ Мокіші Окада, якого вважають «батьком» органічного руху, визначив основні положення цього напрямку: забезпечення потреби в продуктах харчування, що покращать стан здоров'я людини; зростання вигоди у виробництві та споживанні; екологічна безпечність виробництва; простота у застосуванні; вирішення продовольчої безпеки на перспективу. Тобто, в основу виробництва органічної продукції було закладено натуральне виробництво. У подальшому активізувалось пошуківлення екологічних поглядів серед населення, що підкріплювалось зростанням попиту на чисту продукцію і, як наслідок, формування спеціалізованих ринків її збуту.

З часом все популярнішим ставало «органовиробництво» і все більшої уваги приділялось до вимог виробництва такої продукції. Так, вимоги органічного виробництва було сформульовано згідно стандартів Міжнародної федерації органічного сільського господарства (IFOAM). За їх трактуванням (IFOAM): "...органічне сільське господарство — виробнича система, яка підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей, залежить від екологічних

процесів, біологічного різноманіття та природних циклів, характерних для місцевих умов, уникаючи використання не відновлюваних ресурсів. Органічне сільське господарство об'єднує традиції, нововведення й науку, щоб поліпшити стан навколишнього середовища і розвивати взаємини і гідний рівень життя" [5].

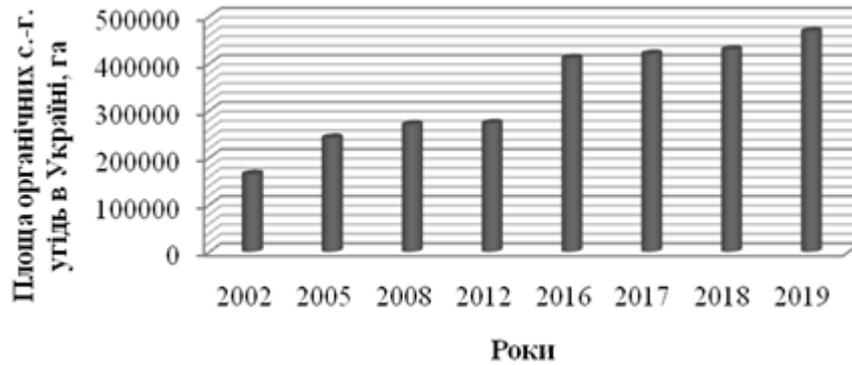
Необхідно зазначити, що органічна продукція має бути обов'язково сертифікованою і її виробництво контролюється акредитованим органом сертифікації. У цьому саме є відмінність органічної продукції від еко-продукції. Згідно законодавства України: «...органічне виробництво – сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Існують наступні види органічного виробництва: органічне рослинництво; органічне тваринництво; органічне грибівництво; органічна аквакультура; виробництво органічних морських водоростей; виробництво органічних харчових продуктів; виробництво органічних кормів; заготівля органічних об'єктів рослинного світу [6]. Відмітимо, що значною подією для українських органовиробників у 2020 р. стало затвердження Порядку сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції. Це надало можливість запровадити в Україні власну систему сертифікації органічного виробництва. В Україні функціонує 18 вітчизняних органів сертифікації, а також є 26 органів іноземної сертифікації, перелік яких веде Держпродспоживслужба.

Акцентуємо нашу увагу на тому, що у світовому виробництві щороку зростає частка органічного виробництва у зв'язку із низкою існуючих переваг: зростання світового попиту на органічну продукцію, виважене державне фінансування органічних підприємств в частині понесених витрат, підвищення якості продукції, сприятливість політичних передумов, покращення статусу на міжнародному рівні, можливість європейської інтеграції та ін. З початку XXI століття площа земельних угідь, що зайняті під виробництвом органічної продукції зросла у 3,6 рази, а число виробників цієї продукції збільшилось на 10 разів. Світовими лідерами в рейтингу за площею органічних с.-г. угідь (станом на 2019 р.) є: Австралія, Аргентина, Іспанія, США, та Індія. Україна посідає 20-те місце. Але в рейтингу за часткою органічних площ від їх загальної площі на першому місці (2019 р.) є Ліхтенштейн (41 %), на другому місці – Австрія (26 %), на третьому – Сан-Томе і Принсіпі (24 %), четвертому і п'ятому місці відповідно Естонія та Швеція (22 та 20%) [5, 8].

Українські аграрії також залучені до виробництва органічної продукції і за останні два десятиліття значно посилили свої позиції у нарощуванні обсягів виробництва органічної продукції, що відбувається через мотивацію зростання в майбутньому прибутковості цієї діяльності. Середня рентабельність інвестицій в органічне сільське господарство становить близько 300%, що робить його одним з найпривабливіших напрямів інвестування в українську економіку. Додатковим

стимулом є постійне зростання попиту на органічну продукцію в країнах ЄС, що стимулює експорт [7].

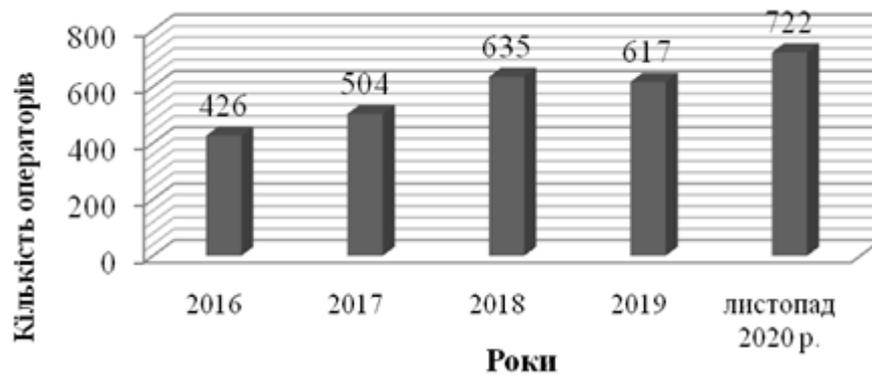
На початок 2020 року в Україні майже 468 тис. га земель було зайнято під органічним виробництвом, що складає приблизно 1,13% площі с.-г. угідь країни (рис. 1). За останні 17 років площа угідь під органічним виробництвом в Україні зросла у 2,8 рази.

Рис. 1. Площа органічних с.-г. угідь в Україні, га

Джерело:[8]

Переважаюча кількість українських виробників органічної продукції знаходяться в Київській, Одеській, Херсонській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Житомирській областях. Як видно з рисунку 2, число операторів, що займаються органічним виробництвом збільшилось у 2020 році до 722, в 1,7 разів більше даного показника у 2016 р. Але у 2018 р. перевищення значення 2016 р. за чисельністю операторів спостерігаємо майже у 1,5 рази, а у 2020 р. проти 2018 р. - тільки на 13,7 %. Це свідчить про уповільнення числа операторів на ринку органічної продукції і про наявність стримуючих факторів зростання їх кількості.

Рис. 2. Кількість операторів органічної продукції в Україні

Джерело:[8]

Підприємства, що займаються виробництвом сільськогосподарської органічної продукції є різні за розмірами (від декількох до тисяч гектарів) і

переважно мають плодово-овочеву та ягідну спеціалізацію, що створює специфічні особливості в діяльності.

Відмітимо, що найбільшими європейськими країнами-імпортерами української органічної продукції є Нідерланди, Литва та Німеччина. Експорт вітчизняної органічної продукції у європейські країни може принести досить хороші прибутки українським аграріям, а ті отримають ресурси для розвитку сільськогосподарського виробництва як органічної, так і традиційної продукції, збільшуючи тим самим пропозицію вітчизняних товарів на внутрішньому ринку.

Таблиця 1.

SWOT-аналіз розвитку «органовиробництва» в Україні

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
- наявність якісних сільськогосподарських угідь; - сприятливі природні умови; - задовільний стан екології для ведення органічного виробництва; - наявність резерву робочої сили; - «дешева» робоча сила порівняно із іншими країнами світу; - постійний попит на світовому рівні на органічну продукцію; - активне підприємницьке середовище; - наявність навчальних закладів для підготовки та перепідготовки кадрів з виробництва органічної продукції; - зростання частки осіб в суспільстві, які ведуть « здоровий стиль життя» і акцентують увагу на харчуванні органічною їжею.	- необізнаність в інноваційних сучасних технологіях виробництва органічної продукції; - слабка виробнича інфраструктура; - недостатність власних фінансових ресурсів; - висока вартість кредитних ресурсів; - низька інноваційна активність с.-г. товаровиробників; - низький рівень працевіддачі сільських жителів; - низький рівень розвитку мотивації; - не достатньо розвинутий український ринок органічних засобів захисту рослин та тварин; - низький рівень споживання органопродукції в Україні; - складність в логістиці при формуванні експортних партій (враховуючи спеціалізацію, що сформувалась в Україні)
<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
- державне регулювання та підтримка; - диверсифікація виробництва продукції; - можливості отримання практичного досвіду від передових операторів в даній галузі; - міжнародна підтримка проектів розвитку; - зростання світового попиту на продукцію; - підвищення ефективності с.-г. виробництва; - поява нових інвесторів на сільськогосподарському ринку.	- зниження технологічної ефективності в період переходу від традиційного до органічного землеробства; - зміни у навколишньому середовищі, які потребують постійної технологічної адаптації; - нестабільні ціни на продукцію на світовому ринку; - зниження купівельної спроможності населення в Україні за останні роки; - входження на ринок «органопродукції» потребує значного періоду часу; - конкуренція на світовому рівні.

Джерело: сформовано автором

Пропонуємо за даними таблиці 1 на основі SWOT-аналізу визначити сильні та слабкі сторони, а також можливості та загрози розвитку органічного виробництва в Україні. В результаті необхідно забезпечити перетворення можливостей у сильні сторони, а для слабких сторін та загроз сформулювати систему відповідних заходів з їх мінімізації та усуненню.

Отже, на нашу думку, для подальшого розвитку в Україні виробництва органічної продукції необхідно:

- проводити інформаційні акції шляхом залучення всіх доступних ЗМІ – Інтернет, телебачення, радіо, преса для формування обізнаності населення у перевагах органічної продукції, ознайомлення з методами визначення достовірного та недобросовісного маркування продуктів;

- розширювати канали збуту продукції, зосереджуючи особливу увагу на неспеціалізованих магазинах і супермаркетах;

- активно залучати практику прямих продажів, що дозволить посилити довіру споживача, максимально зберігати свіжість продукції, а також зменшити впливи на навколишнє середовище шляхом скорочення перевезень;

- запроваджувати органічне меню в громадських їдальнях, що дасть можливість познайомитися з продукцією та розширити загальний попит на неї;

- удосконалювати нормативно - правове забезпечення виробництва органічної продукції;

- створювати відповідну інфраструктуру;

- застосовувати фінансову державну підтримку;

- здійснювати пошук партнерів;

- організовувати закладами вищої освіти науково - практичні конференції з метою залучення керівників передових підприємств для обміну досвідом;

- формувати позитивний імідж українських виробників на світовому рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті проведених досліджень нами було встановлено, що виробництво органічної продукції в усьому світі надає можливість вирішити проблеми екологічного, технологічного, економічного та соціального характеру. Обсяги виробництва «органопродукції» зростають кожного року у світовому масштабі і в Україні зокрема. Наша країна має унікальний природний потенціал для виробництва органічної продукції. Проведений нами SWOT - аналіз розвитку «органовиробництва» в Україні показав сильні та слабкі сторони та можливості і загрози для аграріїв. У подальшому збільшення обсягів виробництва органічної продукції сприятиме створенню нових можливостей для усіх організаційно - правових форм господарювання, а також покращенню навколишнього середовища, якості харчування і здоров'я нації. Для подолання бар'єрів, що стримують розвиток ринку органічної продукції в Україні, необхідні різноманітні інструменти та напрями державної політики, серед яких – фінансові, нормативно - правові та соціально-психологічні.

Список використаних джерел:

1. Котикова О.І. Виробництво та маркетинг органічної сільськогосподарської продукції в Україні. *Modern Economic*. 2018. №11.с. 106-111 URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/12-2018/kotykova.pdf>
2. Височанська М.Я., Дорожкіна К.В. Світове органічне виробництво та перспективні аспекти розвитку сільського господарства для України. *Ефективна економіка*. 2021. №5. URL:http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/84.pdf (дата звернення 05.11.2021 р.)
3. Макаревич Л.С. Законодавче регулювання обліку органічного виробництва в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2021. №2. URL:<http://efm.vsau.org/storage/articles/July2021/lkvqcEqSL4sVpyx HtMeF.pdf> (дата звернення 05.11.2021 р.)
4. Шевченко А.А., Петренко О.П., Орлова В.О. Дослідження факторів впливу на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні. *Scientific horizons*. 2020, Vol. 23, No. 9. Pp. 68-77 URL: <https://sciencehorizon.com.ua/uk/author/v-o-orlova> (дата звернення 05.11.2021 р.)
5. Федерація органічного руху України. URL:<http://organic.com.ua/organichne-silске-gospodarstvo/>(дата звернення 05.11.2021 р.)
6. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 36. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (дата звернення 05.11.2021 р.)
7. Кирилов Ю., Грановська В., Крикунова В. Чинники та стимули розвитку органічного виробництва в країнах світу. *Економіка АПК*. 2018. № 7. С. 16 - 26.
8. Органічне виробництво в Україні. *Інформаційно – довідкові матеріали*. URL:<https://me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&id=e22c5204-125d-406d-97a4-87505fd4c736&tag=OrganichneVirobnitstvo&isSpecial=true> (дата звернення 05.11.2021 р.)

References:

1. Koticova O.I. (2018) Virobnictvo ta marketing organichnoyi silskogospodarskoyi produkciyi v Ukrayini [Production and marketing of organic agricultural products in Ukraine]. *Modern Economic - Modern Economic*, 11, 106-111 Retrieved from <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/12-2018/kotykova.pdf> [in Ukrainian]
2. Visochanska M.Ya., Dorozhkina K.V. (2021) Svitove organichne virobnictvo ta perspektivni aspekti rozvitku silskogo gospodarstva dlya Ukrayini [World organic production and promising aspects of agricultural development for Ukraine]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*, 5 Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/84.pdf [in Ukrainian]
3. Makarevich L.S. (2021) Zakonodavche reguluyvannya obliku organichnogo virobnictva v Ukrayini.[Legislative regulation of organic production

accounting in Ukraine] *Ekonomika, finansi, menedzhment: aktualni pitannya nauki i praktiki - Economics, finance, management: current issues of science and practice*, 2 Retrieved from http://efm.vsau.org/storage/articles/July2021/_lkvqcEqSL4sVpyxHtMeF.pdf [in Ukrainian]

4. Shevchenko A.A., Petrenko O.P., Orlova V.O. (2020) Doslidzhennya faktoriv vplivu na effektivnist diyalnosti silskogospodarskih pidpriyemstv v Ukrayini. [Research of factors influencing the efficiency of agricultural enterprises in Ukraine] *Naukovi gorizonti - Scientific horizons*, 9, 68-77 Retrieved from <https://sciencehorizon.com.ua/uk/author/>[in Ukrainian]

5. Federaciya organichnogo ruhu Ukrayini. [Federation of Organic Movement of Ukraine] Retrieved from <http://organic.com.ua/organichne-silskogospodarstvo/> [in Ukrainian]

6. Zakon Ukrainy «Pro osnovni принципи ta vimogi do organichnogo virobництва, obigu ta markuvannya organichnoyi produkciyi» [The Law of Ukraine «On the basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products»](2018), *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from [URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text) [in Ukrainian]

7. Kirilov Yu., Granovska V., Krikunova V. (2018) Chinniki ta stimuli rozvitku organichnogo virobництва v krayinah svitu. [Factors and incentives for the development of organic production in the world] *Ekonomika APK - Economics of agro-industrial complex*, 7, 16-26 [in Ukrainian]

8. Organichne virobnictvo v Ukrayini. Informacijno – dovidkovi materialy. Retrieved from <https://me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&id=e22c5204-125d-406d-97a4-87505fd4c736&tag=OrganichneVirobnitstvo&isSpecial=true> [in Ukrainian]

UDC: 35.071

Dobrianska Natalia A.,
Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Public Administration
Odessa Polytechnic State University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0826-8840>
Email: semen-198@te.net.ua

Balan Denis V.,
bachelor's degree
Odessa Polytechnic State University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2759-7778>
Email: balan.denis.04@gmail.com

Shkryabin Mark O.,
bachelor's degree
Odessa Polytechnic State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3391-9609>
Email: markskrabin65@gmail.com

THEORETICAL ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract

The basic theoretical foundations of public administration are revealed. The historical stages of formation and development of public administration are investigated; it is proved that in the twentieth century the increase in the efficiency of public administration is achieved through decentralization. Changes in the theoretical approaches to regional and local self government, namely the orientation to the initiative on the part of the territories, lead to a reorientation of policy towards decentralization, which creates conditions for horizontal cooperation for a more detailed understanding of the real problems. The analysis assists to determine the characteristic differences between the notions "state governance", "public governance", "public administration". It is established that public administration: ensures the implementation of decisions of the authorities; applies democratic, open, liberal forms and methods of management of public, social, social and economic development of the country

***Key words:** public administration, publicity, democratization, society, governance, decentralization, state.*

УДК: 35.071

Добрянська Наталя Анатоліївна,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Державного університету «Одеська політехніка»
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0826-8840>
semen-198@te.net.ua

Балан Денис Вікторович,
здобувач ступеня бакалавр
Державного університету «Одеська політехніка»
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2759-7778>
balan.denis.04@gmail.com

Шкрябін Марк Олександрович,
здобувач ступеня бакалавр
Державного університету «Одеська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3391-9609>
markskrabin65@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Анотація

Метою статті є дослідження генезису світової та вітчизняної думки з теорії публічного адміністрування, її базових понять та формулювання рекомендацій щодо децентралізації управління в контексті українських реформ.

Наукова новизна полягає у обґрунтуванні основних теоретичних засад публічного управління. Процес становлення публічного адміністрування в сучасних умовах перебудови державного управління є предметом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних учених та фахівців-практиків. Досліджено історію створення і розвиток публічного адміністрування, різні підходи до теоретичних засад державного управління; доведено, що в останній час основним шляхом підвищення ефективності публічного управління є демократизація. Система державного управління західних країн пройшла декілька етапів розвитку. Сьогодні у світі функціонують відповідні наукові товариства та інститути, що займаються новітніми розробками методів управління державою, принципів побудови взаємовідносин між громадськістю та владою. Встановлено, що публічне управління вирішує стратегічні завдання державних органів та підприємств, перш за все, з урахуванням всіх факторів в певній сфері і держави в цілому.

Висновки. Зроблений аналіз допомагає визначити принципову різницю між поняттями "державне управління", "публічне управління" та "публічне адміністрування". Публічне адміністрування стає невіддільною частиною соціального устрою, без якого діяльність, співіснування населення, як індивідів, так і загалом суспільства, неможливі. В цей період сформовано нову парадигму державотворення, що заснована на залученні громадськості до управління, відкритості дій влади, використанні новітніх технологій.

Ключові слова: публічне адміністрування, публічне управління, демократизація, суспільство, влада, децентралізація, держава.

Introduction. At present, globalization in the world determines a special attitude to public administration, which in turn ensures the interaction of society with the government and its functioning as a whole. Despite the fact that Ukraine is trying to meet modern needs in the legal and government sphere, the system of public administration remains of insufficient quality. Corruption and bureaucracy create a struggle for spheres of influence, public opinion on the state system is not taken into account properly, which reduces the efficiency of state structures and responding to the demands of society. To increase the efficiency of government and its functioning in

Ukraine, it is necessary, taking into account the socio-economic situation, to study the practice and experience of leading countries and practically apply their achievements

Analysis of recent research and publications. Sound foundations and concepts of the theory of public administration are set out in the works of the following prominent foreign scholars: M. Weber, D. Wilson, J. Habermas, D. Greenwood, G. Simon, M. Follett, etc. The process of formation of public administration in Ukraine covered the following domestic scientists such as Borislavska O., Zaverukha I., Zakharchenko E. [1], Volchkova L.T., Menshikova G.A. [2], Zagorsky V.S. [3], Kalnysh Yu.G., Lozynska T.M., Tymtsunyk V.I. [4] and others. It is necessary to note the significant role of their scientific developments in improving the efficiency of public administration in Ukraine. The basic categorical apparatus of the theory of public administration is investigated in the works of Kolesnikov K.O. [5], Menshikova G.A., Pruel N.A. [6], Mironenko O.M., Gorbatenko V.P. [7], Obushna N. [8] and others.

Formulation of the objectives of the article. The aim of the article is to study the genesis of world and domestic thought in the theory of public administration, its basic concepts; formulation of recommendations on decentralization of management in the context of Ukrainian reforms.

Presentation of the main research material. The process of formation of public administration in modern conditions of public administration restructuring is the subject of research of many foreign and domestic scientists and practitioners. The experience gained over the centuries has created the basis for the formation of public administration (public administration) as a science, the fundamental provisions of which are implemented within the European model of civilization.

The modern model of civilization is based on the principles of democracy, legal freedom of citizens, in which more active members of society participate in political processes. Analysis of the results of its implementation shows that the effectiveness of reforms in the system of public administration is directly related to changes in public life [1].

As a result, Western governments are constantly improving the concept of public administration in their countries. Development and implementation of the latest management practices in the institutional and socio-economic spheres contribute to improving the efficiency of the public sector, the quality of administrative and public services.

In the XXI century, publicity plays a significant role in the power structure. The public has significantly expanded the boundaries of relations with the authorities: the space of public communication has increased, the population has the opportunity to directly participate in the management of state processes. At this time, there is an increase in the efficiency of public administration, which is manifested in a better ratio of management costs and expected results.

The system of public administration in Western countries has gone through several stages of development. Originally borrowed by Ukrainian scholars, the phrase Public administration had an unambiguous interpretation - "public administration"; Later, researchers discovered the polysemantic nature of this concept, which,

depending on the context, translates as "public administration", "public administration" and even "public administration", "government at the state and local level", "public administration".

In the normative-legal perspective, the Constitution of Ukraine defines the people as "the bearer of sovereignty and the only source of power. The people exercise power directly through state authorities and local self-government bodies."

"Administration" is the distribution of powers and responsibilities between the participants in the process and information and communication support of vertical and horizontal coordination between the subjects of government [2]

In the context of management, the term "administration" is used mainly as an organizational and administrative method of public administration, it is bureaucratic, based on the power and authority of government, ie on the basis of decrees, orders, directives, instructions and instructions, and is used mainly by executive public authorities in the person of civil servants. In summary, the meaning of the term "administration" is defined as the actions of officials to provide public (public) services to citizens of the country [3; 4].

In the Encyclopedia of Public Administration, public administration is considered as a kind of administrative activity of public authorities, through which civil society and the state ensure the self-government (self - government) of the social system and its development in a certain direction. Considering the historical aspect of the formation of public administration (Public Administration), it should be noted that during the existence of mankind, the relationship between the subjects and objects of public administration has been constantly changing [3].

In order to improve the living standards of the population and the country as a whole, scientists have studied the stages of evolution of relations, analyzed the impact of external and internal events of the state and reached appropriate conclusions. This is a kind of monitoring of social efficiency of all levels of government. Today in the world there are relevant scientific societies and institutes engaged in the latest developments in methods of governing the state, the principles of building relationships between the public and government. Even more - Public Administration was introduced as an educational subject in Western universities. This science contains interdisciplinary knowledge, it is formed at the intersection of several research fields: politics, sociology, economics and more. Western researchers give an authoritative preference to this science, assign it a significant role in the system of public administration, taking into account the basic principles that take into account the national, economic, cultural characteristics of the state [5; 6].

The beginning of the emergence of administrative law can be considered chamberlain, which described the processes of administrative management. In-house science aimed to study ways to obtain maximum income, in particular from in-house property. Well-known experts in chamber sciences were: Gornek, Sonnenfels, Zeckendorf, Schroeder, Justi. In 1752, departments were opened in Vienna, and in 1755 in Göttingen. Many scientific works have been created, which were mostly practical and instrumental in nature, which analyzed the issues of increasing the

"efficiency" of management, strengthening and expanding state power, supporting the economy and increasing general welfare.

From the seventeenth century. to the middle of the XIX century. The principles of paternalism (from the Latin *paternus* - paternal) are becoming more widespread, when public administration is built in such a way that society becomes completely under control, the state gains power not only over the people but also over the individual. At this time, the institutions of state administration are being formed, and rules of conduct for citizens are being created [7].

In the XVIII-XIX centuries. relations between the state and society are increasingly constitutional and democratic. The German scientist Lorenz von Stein gave the leading role to the executive branch, whose actions in public administration are definite. In a society where there is injustice, inequality, the desire of the rich to have an advantage over the poor, it is the state as the highest form of government in society must resolve these disputes, ensure a certain material and spiritual level of each citizen. The will of the state should not be a reflection of the will of a political force or class, it must correspond to the total will of all individuals. According to Stein, only the state is able to raise the disadvantaged masses, the weak class to the level of rich and strong, to restore equality and freedom that existed before the creation of society. Thus, according to the author, the social aspect is the main one, so the regulation of the public sphere (administration) falls under the responsibility of the state, which must ensure the social welfare of society.

The second half of the twentieth century. the next stage of development of Public Administration is inherent. A. Turen considers publicity, in which the direct participation of the population in social management is possible and necessary. In turn, P. Drucker stressed that decentralization in governing the country is fundamental, it requires considerable attention and restructuring, and public actors play a key role in the power structure of the state, relations with which should be built on trust and respect for each other. one. The introduction of Internet technologies contributes to changes in the social and economic spheres. Power through the exchange of information becomes more productive, the civilization of mankind reaches a new level of development. M. Castells researches and proves the effective influence of Internet technologies on the formation of publicity, which contributes to the emergence of new mechanisms in solving social problems.

In the 1950s of the twentieth century. methods of systemic and structural-functional analysis, behaviorist approach to the study of social phenomena are spreading. The behavior of individuals, social groups in the relations of management at the state level is investigated, the developed results are used in the theory of public administration. At this time, such concepts as "public opinion", "personality", "belief", "instruction" were introduced into scientific circulation. R. Simon substantiates the close relationship between the effectiveness of the public administration system and the behavior of individuals and groups of employees in general. The famous philosopher and political scientist A. Helen argued that "public administration is a fundamental anthropological institution whose activities are aimed at maintaining a stable social system." According to the Italian expert B. Mafioletti, improving the

efficiency of public administration is impossible without simplifying administrative procedures, overcoming conflicts between various bodies and branches of government to expand their powers, which leads to limited state intervention in local affairs

The experience of foreign countries and the latest scientific research allow us to identify the following prerequisites for the successful implementation of decentralization processes and effective governance in the system of decentralized power: the establishment of the rule of law; recognition and guarantees of local self-government; equal legal protection of all forms of ownership; democratic and effective electoral legislation; independence, efficiency, accessibility and transparency of the judiciary, the functioning of institutions of administrative justice; perfect budget process and high financial discipline; availability of adequate social standards; developed public sector or steady trend towards its development; other prerequisites [8].

Public administration becomes an integral part of the social system, without which the activities, coexistence of the population, both individuals and society as a whole, are impossible [9; 10].

During this period, a new paradigm of state formation was formed, based on public involvement in governance, openness of government actions, and the use of the latest technologies [11].

Thus, the historical analysis of the formation of public administration in the progressive countries of the world confirmed its special role in the modern living conditions of mankind in general and the Ukrainian community in particular.

Conclusions and prospects for further research. During the 1980's and 1990s, more and more countries abandoned the traditional model of public administration. The rigid form of government, inherent in most countries of the twentieth century, turns into flexible, economic and market relations, changing the role of power structures in society and the relationship between the subjects and objects of public administration.

Public administration becomes an integral part of the social system, without which the activities, coexistence of the population, both individuals and society as a whole, are impossible. During this period, a new paradigm of state formation was formed, based on public involvement in governance, openness of government actions, and the use of the latest technologies.

Thus, the historical analysis of the formation of public administration in the progressive countries of the world confirmed its special role in the modern living conditions of mankind in general and the Ukrainian community in particular. To understand this role, it is important to have a clear idea of the concept of "public administration", which corresponds to a certain historical period and requires constant development of its content.

The analysis makes it possible to understand the characteristic differences between the concepts of "governance", "public management", "public administration". Namely, public administration is characterized by the predominance of administrative and organizational influence of the state; insufficient reliance on the public sector; performs the functions of regulating the economic, socio-cultural and administrative-political spheres. Public administration: ensures the implementation of government

decisions; applies democratic, public, liberal forms and methods of managing the social, social and economic development of the country.

Public administration: ensures the interaction of the interests of the state and the people; relies on state power, is supported and provided by it; involvement of society in socio-economic and social, social and political processes; extends to the whole society and beyond in the field of international policy; the state provides public management of system quality; carried out within the rule of law, thanks to a legally regulated and practically effective mechanism of public control over all bodies of state power and local self-government; public administration operates systematically, combining the functioning of such structures as the mechanism of the state, the state apparatus, the civil service and public manifestations of society.

The directions of further research are that Ukraine needs systemic changes in the social, political and economic spheres, which will ensure a high standard of living, social standards and democracy. In line with the new political system and European standards of public administration, it is necessary to bring the appropriate model of governance inherent in the European Union.

Список використаних джерел:

1. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. *Швейцарсько-український проект "Підтримка децентралізації в Україні - DESPRO"*. К.: ТОВ "Софія". 2012. 128 с.
2. Волчкова Л.Т., Меньшикова Г.А. Public administration: становление и развитие как новой научной и учебной дисциплины. *Вестник Санкт - Петербурга*. 2013. Вып. 1. Сер. 12. С. 62 - 68.
3. Енциклопедія державного управління: у 8 т. Т. 8: Публічне врядування / Наук. ред. кол.: В.С. Загорський [та ін.]. Львів: ЛРІДУ, НАДУ. 2011. 12 с.
4. Кальниш Ю.Г., Лозинська Т.М., Тимцуник В.І. Публічне управління та адміністрування: навчальний посібник. Полтава: Полтав. держ. аграр. акад. 2015. 279 с.
5. Колесникова К.О. Публічне адміністрування в Україні: огляд літературних джерел. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 3. С. 112 - 119. URL: <http://kbuara.kharkov.ua/ebook/tpdu/20133/doc/1/16.pdf>
6. Меньшикова Г.А., Пруель Н.А. Основи державного и муніципального управління (Public administration): посіб. для академ. бакалаврату. М.: Юрайт. 2016. 340 с.
7. Мироненко О.М., Горбатенко В.П. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник. Київ: Академія, 2010. 456 с.
8. Обушна Н. Публічне управління як нова модель організації державного управління в Україні: теоретичний аспект. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44. С. 53 - 63.
9. Попович В.В., Добрянская Н.А. Этапы воспроизведения трудового потенциала сельских территорий. *Азимут научных исследований: экономика и управление*. Тольятти. № 3 (8). 2014. С. 83-87.

10. Пармаклі Д.М. Історія економічних вчень: Навчальний посібник / Д.М. Пармаклі, С.В. Філіппова, Н.А. Добрянська - Одеса: Бондаренко М.А., 2018. - 113 с. URL: https://economics.opu.ua/files/scientific-base/monogr/Parmakli-Filippova-Dobrianska_History_of_economic_thought.pdf

11. Lebedeva V., Dobrianska N., Gromova L. (2018). Public-private partnership as the leadership composition of the development of industrial production. Atlantis Press. 2nd International Conference on Social, economic, and academic leadership (ICSEAL 2018). Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume 217. pp. 78-86. URL: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/icseal-18/25904296>

References:

1. Boryslavska, O., Zaverukha, I., Zakharchenko, E. (2012). Decentralization of public power: the experience of European countries and prospects of Ukraine. *Swiss-Ukrainian project "Support to Decentralization in Ukraine - DESPRO"*. K.: LLC "Sofia". 128 p. [in Ukrainian]

2. Volchkova, L. T., Menshikova, G. A. (2013). Public administration: formation and development as a new scientific and educational discipline. *Vestnik S.Peterb.* Issue. 1. Ser. 12, 62 - 68. [in Russia]

3. Encyclopedia of public administration: in 8 vols. Vol. 8: Public governance / Science. ed. Qty: V. S. Zagorsky [etc.]. (2011). Lviv: LRIDU, NADU, 712 [in Ukrainian]

4. Kalnysh, Y. G., Lozynska, T. M., Tymtsunyk V. I. (2015). Public administration: a textbook. Poltava: Poltava. state agrarian. Acad., 279 p. [in Ukrainian]

5. Kolesnikova, K. O. (2013). Public administration in Ukraine: a review of literature sources. *Theory and practice of public administration*, 3, 112 - 119. Retrieved from <http://kbuapa.kharkov.ua/ebook/tpdu/20133/doc/1/16.pdf> [in Ukrainian]

6. Menshikova, G. A., Pruel, N. A. (2016). Fundamentals of state and municipal administration (Public administration): manual. for academ. bachelor's degree. M., 340. [in Russia]

7. Mironenko, O. M., Gorbatenko, V. P. (2010). History studies about the state and law: a textbook. K, 456 [in Ukrainian]

8. Obushna, N. (2015). Public administration as a new model of public administration in Ukraine: a theoretical aspect. *Efficiency of public administration*, 44, 53 - 63. [in Ukrainian]

9. Popovich, V. V., Dobrianska, N. A. (2014). Stages of reproduction of labor potential of rural territories. *Azimuth of Scientific Research: Economics and Management*, Togliatti, № 3 (8), 83-87 [in Russia]

10. Parmakli, D. M., Filippova, S. W., Dobrianska, N. A. (2018). History of economic doctrines: Textbook. Odessa: Bondarenko M.A., 113 p. Retrieved from https://economics.opu.ua/files/scientific-base/monogr/Parmakli-Filippova-Dobrianska_History_of_economic_thought.pdf [in Ukrainian]

11. Lebedeva, V., Dobrianska, N., Gromova, L. (2018). Public-private partnership as the leadership composition of the development of industrial production. Atlantis Press. 2nd International Conference on Social, economic, and academic leadership (ICSEAL 2018). Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume 217. pp. 78-86. Retrieved from <https://www.atlantispress.com/proceedings/icseal-18/25904296> [in Czech Republic]

ЗМІСТ

Галицький О.М., Коммунішина С.А. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В УКРАЇНІ.....	3
Дідур Г.І. НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ.....	15
Дяченко О.П. СВІТОВИЙ ДОСВІД ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	26
Крюкова І.О., Бугаєвська Т.С. АГРОБРЕНДИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНИХ КОМПАНІ.....	38
Лівінський А.І. МІЖНАРОДНА КОМУНІКАЦІЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК СКЛАДОВА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....	51
Мельничук О.І., Левіна-Костюк М.О. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ.....	59
Пармаклі Д.М., Запша Г.М., Сахацкий М.П., Бахчиванжи Л.А. ГРАФІЧНИЙ МЕТОД В ДОСЛІДЖЕННІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	73
Петренко О.П. НАПРЯМКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	86
Стоянова-Коваль С.С., Білоус Г.П. ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ.....	96
Шабатура Т.С. ОЦІНКА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АПК В УКРАЇНІ.....	104
Шевченко А.А., Нікіфорчук М.Ю. ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ АГРАРІЇВ В УКРАЇНІ.....	115
Dobrianska N.A., Balan D.V., Shkryabin M.O. THEORETICAL ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION.....	124